

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Hana Vrchotická

Školní kroniky v Dolním Povltaví

The School chronicles in Dolní Povltaví

Praha 2012

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc.

Chtěla bych na tomto místě poděkovat především vedoucímu mé bakalářské práce doc. PhDr. Jiřímu Šoušovi, CSc. za cenné rady, připomínky, trpělivost a metodické vedení práce.

Dále bych chtěla poděkovat panu Janu Dosoudilovi za poskytnutý rozhovor, mé rodině a přátelům za podporu během studia, jmenovitě Aleši Drozdovi, který mi poskytl fotografie několika ze srovnávaných škol.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V dne

Abstrakt

Tato bakalářská práce pojednává o školních kronikách v oblasti Dolního Povltaví v období od 2. poloviny 19. století až do 1. poloviny 20. století. Jmenovitě práce vychází z kronik obecných škol v Odoleně Vodě, Klecanech a Husinci – Řeži.

Bakalářská práce je rozdělena do dvou částí. Ve vstupní části se zabývám nejprve dějinami školství od reforem Marie Terezie po první polovinu 20. století a školskou správou té doby, dále vymezuji kroniky jako pramen, nejprve nastiňuji historii psaní kronik, poté pojednávám o druzích kronik se zaměřením na kroniky školní, popisují oblast Dolního Povltaví a historii škol, jejichž kroniky jsem zpracovávala. V jádru práce jsem srovnala údaje obsažené v kronikách, které se týkaly jak školy samotné, tak učitelů a žáků školy.

Klíčová slova

školní kroniky, Odolena Voda, Husinec – Řež, Klecany, školství

Abstract

This Bachelors thesis examines school chronicles in the region of Dolní Povltaví, from the 2nd half of the 19th century to the 1st half of the 20th century time periods. In particular, results from the chronicles of schools in Odolena Voda, Klecany and Husinec – Řež.

This thesis is divided into two sections, the first section focuses on the history of education from Marie Terezie's school reforms in the 1st half of the 18th century along with school administration in the same time period.

Then I define school chronicles as a source, firstly, describing the history of writing chronicles and continuing with a view more focused upon school chronicles. Finally I describe the region of Dolní Povltaví and the history of schools of which chronicles I worked with. In terms of the materials used, I compared data contained in chronicles, of which related to the school itself, the teachers and the pupils.

Keywords

school chronicles, Odolena Voda, Husinec – Řež, Klecany, education

Obsah

Úvod	1
1. Prameny a literatura	4
1. 1. Literatura	5
2. Počátky moderního školství	10
2.1. Tereziánská a Josefínská reforma školství	10
2.2. Od pojosefínských reforem k revolučnímu roku.....	14
2.3. Revoluční rok 1848	16
2.4. Dějiny školství v českých zemích od roku 1855 do roku 1918.....	17
2.4.1 Školství za Rakouska – Uherska. Hasnerův školský zákon. Škola měšťanská a obecná.....	17
2.4.2. Střední školy.....	21
2.4.3. Vysoké školy	23
2.5. Školství za První republiky	24
2.6. Školství za druhé Československé republiky	28
2.7. Školství během nacistické okupace	31
2.8. Školská správa.....	34
2.8.1. Situace za Rakouska - Uherska	34
2.8.2. Situace za První republiky.....	36
2.8.3. Protektorát	38
3. Kroniky jako vyprávěcí pramen. Druhy kronik. Školní kronikářství a jeho vývoj.....	41
3.1. Zařazení kronik	41
3.2. Počátky kronikářství.....	42
3.3. Obecní kroniky	51
3.4. Kroniky rodinné	54
3.5. Kroniky farní	54
3.6. Dělnické kronikářství a kroniky závodů	55
3.7. Spolkové kroniky	55

3.8. Školní kroniky	56
4. Charakteristika regionu Dolní Povltaví	60
4.1. Vymezení regionu	60
4.2. Pamětihodnosti a významné osobnosti regionu	61
4.3. Nástin historie oblasti Dolní Povltaví	62
4.4. Odolena Voda.....	64
4.5. Obec Husinec – Řež	66
4.6. Město Klecany.....	67
5. Školní kroniky regionu Dolní Povltaví	69
5.1. Obecná škola v Odoleně Vodě	69
5.2. Obecná škola v Husinci – Řeži.....	74
5.3. Obecná škola v Klecanech	78
5.4. Začátek a konec školního roku.....	81
5.5. Školní festivity	86
5.6. Vyučování náboženství	91
5.7. Ministerstvo kultu a vyučování, zemská školní rada, okresní školní rada a řízení školy	93
5.8. Inspekce.....	101
5.9. Pomůcky a knihovny	101
5.10. Sponzoři školy.....	102
5.11. Učitelský sbor.....	103
5.12. Učitelské porady.....	108
5.13. Počet žáků	110
5.14. Zdravotní stav žáků	114
5.15. Zápisy v kronikách reflektující 1. světovou válku	114
5.16. Zápisy týkající se Druhé republiky, situace před ní a Protektorátu Čechy a Morava	117
Závěr.....	123

Seznam pramenů a literatury	126
Prameny	126
Literatura	127
Seznam příloh.....	130
Přílohy	131

Seznam použitých zkratk

cit. d. – citované dílo

c. k. – císařský královský

MŠANO – Ministerstvo školství a národní osvěty

tamt. – tamtéž

Úvod

Tato práce se zaměřuje na problematiku školních kronik regionu Dolní Povltaví, jmenovitě obecných škol v obcích Odolena Voda, Klecany a Husinec – Řež, v období od 2. poloviny 19. století do 1. poloviny 20. století, neboť tak lze v kronikách sledovat vývoj škol a způsob vzdělávání v době Rakouska – Uherska, během první světové války, za První československé republiky, Druhé československé republiky, druhé světové války a za osvobození.

Cílem práce je zjistit, jaké informace a v jaké struktuře se ve školních kronikách objevují, čeho se týkají, zda se nacházejí ve všech zkoumaných kronikách a pokud ano, tyto informace srovnat a vyvodit z nich závěry o způsobu vyučování a životě žáků a učitelů škol ve zkoumaném období.

Použitou metodou je metoda induktivní. Nejdříve byly pozorovány jednotlivé jevy (informace obsažené v kronikách), následně byla mezi nimi hledána pravidelnost a nakonec vytvořena teorie o vzájemných vztazích. Další použitou metodou je metoda komparativní, při které byly určovány shody a rozdíly mezi jednotlivými kronikami, následně byly tyto shody a rozdíly shromážděny do skupin a zařazeny do širšího kontextu.

Na samém počátku práce jsou uvedeny prameny a nejpřínosnější literatura pro tuto práci. Nejdříve se práce zabývá použitými prameny – především školními kronikami, ze kterých byly v této práci čerpány informace, dále pak dalšími prameny důležitými pro poznání dějin školství ve sledované době. Následně jsou jmenovány použité tištěné prameny, dobový periodický tisk a jejich přínos pro tuto práci. Část pojednávající o literatuře se nejdříve zabývá teoretickými díly a jejich přínosem pro zařazení kronik mezi jiné prameny, dále pak díly pojednávajícími o historii školství a školské správě. Následují díla zabývající se kronikami jako prameny, jejich druhy a historií psaní kronik. Poté jsou vyzdvihnuta díla popisující daný region a jeho historii, následují práce o konkrétní problematice škol. U všech těchto děl je vyzdvihnout přínos pro tuto práci.

Druhá část práce se nazývá Počátky moderního školství a je rozdělena na množství menších částí. Nejprve se práce zabývá Tereziánskou a Josefiňskou reformou školství, které stojí na samém počátku moderního školství a vzdělávání. Jsou zde vyjmenovány reformy a systém školství v 18. století. Dále se práce zaměřuje na dobu od pojosefiňských reforem do revolučního roku 1848 a stavem školství v této době. Následující část se pak soustředí na samotný revoluční rok 1848 a jeho vliv na vzdělávání žáků, ale i na požadavky na vysokoškolské vzdělání učitelů. Poté je nastíněno období od roku 1855, kdy byl uzavřen

konkordát s katolickou církví, který podřídil školství této instituci, do roku 1918 a je rozděleno na řadu dílčích částí. Ty se zabývají stavem školství v době Rakouska – Uherska na nejnižší úrovni – to je na školách národních – obecných a měšťanských, dále stavem středního školství a to klasickými gymnázii, reálkami, reálnými gymnázii a dalšími druhy středních škol. Následuje také krátké pojednání o vysokých školách v této době. Dále se práce orientuje na školství v době První a Druhé československé republiky. Poté se v práci nachází část zaměřující se na systém školství za nacistické okupace. Po vylíčení historie školství ve sledované době se práce zaměřuje na školskou správu a to nejdříve za doby Rakouska – Uherska, poté za První československé republiky a nakonec za Protektorátu.

Následující část pojednává o kronikách jako pramenu. Nejdříve je zařazuje mezi ostatní prameny, poté nastiňuje historii psaní kronik, načež se zaměřuje na jednotlivé druhy kronik. Nejdříve na kroniky obecní, poté kroniky rodinné, kroniky farní, dělnické kroniky a kroniky závodů, spolkové kroniky a nakonec na kroniky, které jsou pro tuto práci nejdůležitější – na kroniky školní, historii jejich psaní a na zákony, které určovaly členění kronik na rubriky a informace, které se do kronik měly zapisovat.

Poté práce představuje region Dolní Povltaví. Nejdříve region vymezuje a to hned několika způsoby, neboť jeho vymezení není úplně jednoduché a dá se na něj nahlížet z několika stran. Dále se práce zabývá pamětihodnostmi a významnými osobnostmi, které jsou s regionem spjaty, následuje nástin historie této oblasti. Poté jsou v jednotlivých podkapitolách představeny obce, jejichž kroniky jsou v této práci srovnávány. U každé obce je nastíněna její historie a jsou u ní také zmíněny pamětihodnosti, které se v ní nacházejí. Nejdříve je zde pojednáno o městě Odolena Voda, následuje obec Husinec – Řež a nakonec město Klecany.

Následně se práce zaměřuje na své hlavní téma – školní kroniky v Dolním Povltaví. Nejdříve však nastiňuje historii škol, ve kterých byly kroniky psány. Tato historie byla čerpána mimo jiné přímo z dotyčných kronik a to především v případě škol v Husinci – Řeži a v Klecanech. První školou, kterou se tato kapitola zabývá, je obecná škola v Odoleně Vodě, následuje nastínění historie obecné školy v Husinci – Řeži a nakonec také obecné školy v Klecanech.

Po této úvodní části již práce představuje informace načerpané z kronik daných škol. Nejdříve srovnává informace o počátku a konci školního roku a to jak data těchto událostí, tak informace o jejich průběhu. Dále se zabývá školními festiviti, jejich druhy, způsobem oslav a také proměnou jejich složení během sledované doby. Druhy oslav a jejich proměna je v práci sledována za pomoci grafů. Poté je pojednáno o vyučování náboženství na

zmiňovaných školách a družích náboženských úkonů, které byli žáci povinni plnit až do školního roku 1918/19. Následuje podkapitola zabývající se výnosy, které na školu přicházely od nadřízených školních úřadů – ministerstva školství, zemské školní rady a okresní školní rady, ale také od jiných úřadů a výčet velkého množství záležitostí, kterých se týkaly. Zápisy o těchto výnosech v kronikách jednotlivých škol jsou v práci srovnány za pomoci grafu. Dále práce podává informace o družích inspekci, které mohly během roku školu navštívit, následně informace týkající se školních pomůcek a knihoven. S tímto tématem je spjata další část práce, která se zaměřuje na sponzory škol, jejich složení a dary, které škole věnovali. Významnou částí práce je část zaměřená na učitelský sbor, jeho složení a migraci mezi školami, která je v práci srovnávána za pomoci grafů. S učitelským sborem je spjata také následující část práce, která podává informace o učitelských poradách a tématech, která se na nich projednávala.

Další významná část je věnována žákům školy, a to jejich průměrnému počtu během školních let a také tomu, jak se měnil během sledované doby a proč. V případě obecné školy v Husinci – Řeži bylo zapotřebí vzít v úvahu jiný druh pramenu, neboť se informace o počtu žáků v kronice této školy nacházejí jen v nedostatečném množství. Použitým pramenem byly školní výkazy zabývající se docházkou a prospěchem žáků. Tato část se zabývá také zdravotním stavem žáků, nemocemi, kterými trpěli a také způsoby, kterými se správa školy snažila zamezit dalšímu šíření nález.

Následující část se zaměřuje na zápisy v kronikách, které reflektují první světovou válku, jak ve škole, tak mimo školu. Dále také na zápisy, které se týkají druhé republiky, situace před ní, Protektorátu a osvobození. V kronikách se v této době objevují nejen informace zabývající se situací ve škole a obci, ale také situací v zemi a školní kronika obecné školy v Husinci – Řeži z let 1936 – 1967 jde ještě dále a zabývá se také situací ve světě.

Na konci práce se nachází závěr učiněný ze zkoumaných kronik, seznam literatury a přílohy.

1. Prameny a literatura

Z archivních pramenů byly prioritně použity školních kroniky a to především pro srovnání jednotlivých údajů v kronikách obsažených, ale také pro získání informací o historii jednotlivých škol. Práce vychází z Kroniky obecné školy v Odoleně Vodě z let 1887 - 1902¹ a Kroniky obecné školy v Odoleně Vodě z let 1902 - 1929². Tyto kroniky se nacházejí v archivním fondu Národní škola Odolena Voda v okresním archivu pro Prahu – východ sídlícím ve Zdíbech – Přemyšlení. Dále jsou zde srovnávány Kronika obecné školy v Klecanech z let 1874 - 1918³ a Kronika obecné školy v Klecanech z let 1918 - 1939⁴. Obě kroniky se dají nalézt v archivním fondu Národní škola Klecany v již zmiňovaném archivu. Poslední srovnávanou kronikou je Kronika obecné školy v Husinci – Řeži z let 1936 – 1967⁵, která je uložena v Základní a mateřské škole v Husinci – Řeži.

Mimo těchto fondů se v již zmiňovaném archivu nachází také další fondy, které se problematikou sledovaných škol zabývají. Jde především o fondy Místní školní rada Odolena Voda, Místní školní rada Klecany a Místní školní rada Husinec. V těchto fondech se dají najít například protokoly o zasedání místní školní rady, dále pokladní deníky či účetní závěrky.

Další důležité fondy k době, na kterou se bakalářská práce orientuje, se nachází v Národním archivu. Jde především o fond Ministerstvo kultu a vyučování Vídeň, který obsahuje informace o školské i církevní správě, fond Ministerstvo školství 1918 – 1949, který obsahuje informace o školství, školské správě, ale i vědě, umění a ochraně kulturních a historických památek. Dalším důležitým fondem je fond Zemská školní rada Praha 1869 – 1949, kde se nacházejí informace o podřízených školních radách, osnovách, nadacích a personálních otázkách.

Z tištěných pramenů byly pro práci přínosné především výbory školních zákonů pro upřesnění informací a dokreslení situace ve školách ve sledované době. Z těchto výborů byly použity Výbor zákonů školských. Díl II., Organizace školské správy, zřizování národních škol a právní poměry učitelstva⁶, Výbor zákonů školských. Díl III., Výnos ministerstva školství a

¹ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

² Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

³ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918.

⁴ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 – 1939.

⁵ Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

⁶ HRONEK JOSEF, Výbor zákonů školských. Díl II., Organizace školské správy, zřizování národních škol a právní poměry učitelstva. Praha: Kropáč a Kucharský 1934.

národní osvěty ze dne 30. července 1937, č. 105.513-I., Školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské a pro školy (třídy) pomocné⁷, Zákony školské. Oddíl 4., část 2, Vynesení, nařízení, usnesení a rozhodnutí c. k. zemské školní rady, c. k. místodržitele a c. k. finanč. ředit. zemského⁸ a Říšský zákon o školách obecných s nařízením vykonávacím a řádem školním i vyučovacím⁹.

Z dobového periodického tisku byl nápomocný Úřední list okresní správy politické a okresního školního výboru v Karlíně, ročník 1924, číslo 2. a 3.¹⁰ k získání informace o úřední změně jména obce Odolena Voda.

1. 1. Literatura

Práce vychází z teoretického díla Úvod do studia dějepisu III. Nauka o historických pramenech¹¹ od Ivana Hlaváčka, Jaroslava Kašpara, Roberta Kvačka, Eduarda Maura, Karla Novotného, Josefa Petráně, Anny Skýbové a Otto Urbana, kteří řadí kroniky mezi prameny literární či vyprávěcí, kam dále patří historická zpracování – anály, historie, životopisy, legendy, nekrology a historické písně. Kroniky pokládají také za prameny pamětní, kam řadí různé druhy institucionálních knih a kronik. Pro tuto práci byl přínosný také Úvod do studia dějepisu¹² od Miroslava Hrocha a to především jeho popis lidových her, kramářských písní a kalendářů, které jsou zahrnovány mezi literární prameny a Úvod do studia dějepisu a techniky historikovy práce¹³ od Františka Čapka, Jaroslava Vaculíka a Otto Zwettlera, kteří popisují prameny institucionálního původu, kam mimo pamětní prameny zařazují také prameny pojišťovací, prameny evidenční, prameny normativní a prameny vnitroinstitucionální. Tyto práce napomohly utřídit si dosažené znalosti o pramenech, především o pramenech vyprávěcích a o kronikách vůbec.

⁷ HRONEK JOSEF, Výbor zákonů školských. Díl III., Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 30. července 1937, č. 105.513-I., Školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské a pro školy (třídy) pomocné. Praha, Kropáč a Kucharský 1938.

⁸ Zákony školské. Oddíl 4., část 2, Vynesení, nařízení, usnesení a rozhodnutí c. k. zemské školní rady, c. k. místodržitele a c. k. finanč. ředit. zemského. Praha, Ústřední spolek jednot učitelských v království českém, nákl. vl. Rašín 1904.

⁹ Říšský zákon o školách obecných s nařízením vykonávacím a řádem školním i vyučovacím. Vídeň 1897.

¹⁰ Úřední list okresní správy politické a okresního školního výboru v Karlíně, ročník 1924, číslo 2. a 3.

¹¹ HLAVÁČEK IVAN, KAŠPAR JAROSLAV, KVAČEK ROBERT, MAUR EDUARD, NOVOTNÝ KAREL, PETRÁŇ JOSEF, SKÝBOVÁ ANNA, URBAN OTTO, Úvod do studia dějepisu III. Nauka o historických pramenech. Praha, SPN 1983.

¹² HROCH MIROSLAV a kolektiv, Úvod do studia dějepisu. Praha, SPN 1985.

¹³ ČAPKA FRANTIŠEK, VACULÍK JAROSLAV, ZWETTLER OTTO, Úvod do studia dějepisu a technika historikovy práce. Brno, Masarykova univerzita 1996.

Nejpřínosnější publikací pro poznání historie školství byla kniha Dějiny školství a pedagogiky¹⁴ od Miroslava Somra, díky které mohla být vytvořena základní osnova pro kapitoly o dějinách školství a k ní pak mohly být postupně přidávány další důležité informace. Mezi jiným tato kniha pojednává například o školských reformách Marie Terezie a Josefa II., dále o zrovnoprávnění českého a německého jazyka na školách v roce 1866 a také o Hasnerově zákonu z roku 1869. Práce Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích¹⁵ od Marie Králíkové, Josefa Nečesaného a Václava Spěváčka byla přínosná pro poznání školství v 18., ale také první polovině 19. století. Jmenovitě pojednává o Knize metodní z roku 1777 a jejím obsahu, dále pak o vyučovacím jazyce na školách v 19. století. Z historie školství v první polovině 19. století se zabývá například školstvím za revolučního roku 1848. Dílo Zdeny Veselé, Příspěvek k dějinám českého školství¹⁶ doplnilo informace o školství během 19. století. A to především o způsobu vyučování na gymnáziích v té době, o dívčích středních školách, ale také například o novele Hasnerova zákona z roku 1883.

Práce Růženy Váňové, Karla Rýdla a Josefa Valenty, Výchova a vzdělání v českých dějinách. IV díl – 1. svazek. Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem (obecné školství – 1848 – 1939), (střední školství a učitelské vzdělání – 1914 – 1939)¹⁷ přinesla nové informace o vzdělávání učitelů v 19. století a také o jejich pracovních podmínkách. Kniha popisuje, co musel učitel vykonat, aby se stal definitivním učitelem, dále, co byla učitelská zkouška způsobilosti a konání učitelských kurzů na univerzitách a vysokých školách technických. Toto dílo přináší také informace o upřesnění úkolů měšťanské školy po vydání novely školského zákona z roku 1886. Dalším přínosným dílem byl Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775 – 1848¹⁸ od Josefa Hanzala. Toto dílo obohatilo práci o informace o historii středního a vysokého školství. V oblasti středního školství se informace týkají jeho rozvoje za církevní podpory, v oblasti vysokého školství pak reforem 18. století, které se ho týkaly. Článek obsahuje také velmi podrobné informace o správě vysokých škol a o zasahování do jejich kompetencí z pozice státu.

¹⁴SOMR MIROSLAV a kolektiv, Dějiny školství a pedagogiky. Praha, SPN 1987.

¹⁵KRÁLÍKOVÁ MARIE, JOSEF NEČESANÝ, VÁCLAV SPĚVÁČEK, Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích. Praha, SPN 1977

¹⁶VESELÁ ZDENA, Příspěvek k dějinám českého školství. Praha, SPN 1984.

¹⁷VÁŇOVÁ RŮŽENA, RÝDL KAREL, VALENTA JOSEF, Výchova a vzdělání v českých dějinách. IV díl – 1. svazek. Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem (obecné školství – 1848 – 1939), (střední školství a učitelské vzdělání – 1914 – 1939). Praha, Univerzita Karlova 1992.

¹⁸HANZAL JOSEF, Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775 – 1848, Sborník archivních prací 26 (1976).

Cennými díly byly také práce Jana Gebharta a Jana Kuklíka, Velké dějiny zemí Koruny české, svazek 15, část a¹⁹ a Druhá republika 1938 – 1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě²⁰, které sice nejsou pracemi přímo zaměřenými na dějiny školství, dají se v nich však najít cenné informace o školství za Druhé republiky. Mezi tyto informace patří vyřazování knih ze školních knihoven, které neodpovídaly duchu doby, zákon o vyvěšování křížů do tříd či zavádění vyučování v duchu svatováclavské tradice. Nechybí zde také informace o zrušených školách na odtrženém území a o velkém množství žáků a učitelů, kteří přicházeli do jádra Druhé republiky z odtržených území. Další cennou publikací k práci na tomto tématu byly Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost²¹ od Zdeňky Hledíkové, Jana Janáka a Jana Dobeše. Tato publikace autorce objasnila fungování školské správy ve sledovaném období. A to jak za Rakouska – Uherska a první republiky, tak i v době Protektorátu. Kniha obsahuje cenné informace o školních úřadech a jejich kompetencích.

Z prací o kronikách jako pramenech, které práci obohatily nejen v oblasti kronik školních, bylo dílo Kroniky a kronikáři²² od Václava Pubala. Tato práce pojednává též o začátcích kronikářství a velmi podrobně mapuje historii psaní obecních kronik. Krom nich se zabývá také ještě například kronikami farními. Informace ohledně kronik psaných v okrese Praha – východ, do kterého sledované území spadá, poskytl článek Kroniky a kronikářství v okrese Praha – Východ ve Středočeském sborníku historickém číslo 25²³ od Romana Kolka. Tento autor se zabývá nejen kronikami školními vyskytujícími se na daném území, ale také například kronikami obecními nebo farními. Dalším přínosným článkem byl článek Kroniky a kronikářství okresu Příbram, který vyšel ve Středočeském sborníku historickém číslo 30 – 33²⁴ a jehož autory jsou Jana Barešová, Daniel Doležal, Věra Smolová a Františka Sokoltová. Článek se sice zabývá jiným územím, ovšem typologie kronik je i na tomto území stejná, a proto mohl být text doplněn i o informace z oblasti Středního Povltaví, kam Příbram a jeho okolí patří. Krom informací o kronikách spolkových, přinesl článek také nové údaje o kronikách rodinných a farních. Významným dílem pro tuto práci byla také publikace Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do

¹⁹ GEBHART JAN, KUKLÍK JAN, Velké dějiny zemí Koruny české, svazek 15, část a. Praha, Litomyšl: Paseka 2006.

²⁰ GEBHART JAN, KUKLÍK JAN, Druhá republika 1938 – 1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Praha, Litomyšl: Paseka 2004.

²¹ HLEDÍKOVÁ ZDEŇKA, JANÁK JAN, DOBEŠ JAN, Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost. Praha: NLN 2005.

²² PUBAL VÁCLAV, Kroniky a kronikáři. Praha, Národní muzeum, Ústřední muzeologický kabinet 1985.

²³ KOLEK ROMAN, Kroniky a kronikářství v okrese Praha – Východ. Středočeský sborník historický 25

²⁴ BAREŠOVÁ JANA, DOLEŽAL DANIEL, SMOLOVÁ VĚRA, SOKOLTOVÁ FRANTIŠKA, Kroniky a kronikářství okresu Příbram. Středočeský sborník historický 30 – 33, 2004 – 2007.

sklonku třicátých let 20. století²⁵ od Jaroslava Marka a Františka Kutnara. Tato práce se zabývá historií kronikářství a autory kronik v Čechách a na Slovensku od nejstarších dob až po dobu dnešní. Zabývá se taktéž historickými pracemi mnoha našich předních historiků. Nezapomíná ani na odborné práce z oblasti pomocných věd historických.

Mezi pracemi zabývajících se vymezeným regionem nejvíce autorce pomohla kniha Kralupsko: Rodný kraj Mistra Antonína Dvořáka, Vlastivědný sborník Dolního Povltaví²⁶ od Otakara Špecingera, která podrobně pojednává o téměř každé obci ležící na tomto území, dále pak také dílo Veltrusy: Perla dolního Povltaví²⁷ od stejného autora. Práce Tvrz a zámek Odolena Voda²⁸ od Jiřího Úlovce pak dokreslila historické pamětihodnosti tohoto města. V případě historie obcí Klecany a Husinec – Řež byla situace daleko těžší, neboť o tomto tématu neexistuje téměř žádný tištěný materiál, který by se dal pro tuto práci použít. Proto byly k tomuto účelu použity oficiální stránky obcí²⁹. Pojednání o historii Husince – Řeže bylo doplněno ještě setkáním a rozhovorem s pamětníkem a bývalým žákem obecné školy v Husinci – Řeži, Janem Dosoudilem.³⁰

Práce o konkrétní problematice škol byly k dispozici v nejhojnějším množství pro obecnou školu v Odoleně Vodě. Velmi cenné pro počátky historie této školy bylo dílo Paměti škol okresu Karlínského. Soudní okresy: Karlín a Brandýs n. L. od nejstarších časů, zvláště však od r. 1848 až do r. 1898, zpracované učitelstvem školního okresu Karlínského a redigované Františkem Kneidlem³¹. Mladší historii školy pak velmi hezky popsal bývalý ředitel již základní školy v Odoleně Vodě, František Vejvoda, který psal články o dějinách školy do časopisu obce s názvem Odolen³². O historii obecných škol v Klecanech a v Husinci – Řeži nebyla nalezena žádná publikace, proto práce vychází především z pramenů – již citovaných

²⁵ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2009.

²⁶ ŠPECINGER OTAKAR, Kralupsko: Rodný kraj Mistra Antonína Dvořáka, Vlastivědný sborník Dolního Povltaví. Kralupy nad Vltavou, Okresní rada osvětová 1949.

²⁷ ŠPECINGER OTAKAR, Veltrusy: Perla dolního Povltaví. Praha: Tiskárna Libertas, Veltrusy: Městský úřad Veltrusy 2003.

²⁸ ÚLOVEC JIŘÍ, Tvrz a zámek Odolena Voda.

²⁹ Město Klecany (Oficiální informační portál města Klecany). [online]. [cit. 2012-06-19]. Dostupné z: <http://www.klecany.cz/obsah/1-analyticka-cast-449.html>

Husinec – Řež: Přehled historických zmínek územně – správního vývoje obce Husinec – Řež. [online]. [cit. 2012 - 06 - 04]. Dostupné z: <http://www.husinec-rez.cz/obec-727b/historie/>

³⁰ Vyprávění pamětníka Jana Dosoudila, nar. 1925. Rozhovor proběhl 17. dubna 2012.

³¹ KNEIDL FRANTIŠEK, Paměti škol okresu Karlínského. Soudní okresy: Karlín a Brandýs n. L. od nejstarších časů, zvláště však od r. 1848 až do r. 1898, zpracované učitelstvem školního okresu Karlínského, redigované Frant. Kneidlem. Karlín 1898

³² VEJVODA FRANTIŠEK, Z historie obce, 25. pokračování. Odolen 12 (1992).

VEJVODA FRANTIŠEK, Z historie obce, 26. – 31. pokračování. Odolen 1 – 6 (1993).

VEJVODA FRANTIŠEK, Z historie obce, 33. pokračování. Odolen 9 (1993).

kronik obecné školy v Klecanech a v Husinci – Řeži a dále z již zmiňované internetové stránky obce Klecany, kde se nachází pěkný článek o historii školy v obci.

2. Počátky moderního školství

2.1. Tereziánská a Josefínská reforma školství

Osmnácté století se neslo v duchu reformy a osvícenství. Válečné neúspěchy, které postihly Habsburskou Monarchii, přičítala císařovna Marie Terezie (1743-80) nedostatečnému vzdělání svých poddaných. Aby tento stav změnila, povolala z pruského Slezska školského reformátora Johanna Ignaze von Felbigera. Dne 6. prosince 1774 vznikl z jeho podnětu Všeobecný školní řád pro německé normální, hlavní a triviální školy ve všech rakouských dědičných zemích. Školní řád měl 79 paragrafů a počítal s výchovou chlapců i dívek.³³ Platil téměř 100 let, až do nové úpravy obecného školství, která byla v Rakousku provedena roku 1869.³⁴ Školy měly být zřizovány ve městech i na vesnicích. V jednotřídních nebo dvoutřídních školách triviálních (v sídle far nebo u filiálních kostelíků) se měly děti učit číst, psát, počítat se čtyřmi základními početními úkony a jednoduchou trojčlenkou, základům hospodaření, náboženství a ve městech pak znalostem potřebným pro průmysl. Dívky se navíc učily šít a plést, a pokud to bylo možné, měly být vyučovány odděleně. Dle školního řádu měly děti chodit do školy alespoň 6 let, venkovským dětem ve věku od 6 do 12 let byly v létě poskytovány úlevy. Mladí lidé do 20 let měli v neděli navštěvovat 2 opakovací hodiny jako doplněk triviálního vzdělání. Porušování školní povinnosti však bylo časté a nebylo hned od počátku sankcionováno.

V každém kraji měla být dle nového školního řádu založena trojtřídní, později čtyřtřídní hlavní škola s ředitelem, katechetou (tj. učitelem náboženství) a 3 nebo 4 dalšími učiteli. V hlavní škole se kromě běžných předmětů triviální školy učilo základům latiny, zeměpisu, dějepisu, přírodopisu, slohu, kreslení, geometrii, základům hospodářství a průmyslového (industriálního) vzdělání. Na této škole se žáci připravovali na zaměstnání v hospodářství a řemeslech, či na vojenskou dráhu. Triviální školy byly udržovány obcemi a místními šlechtici, hlavní školy spravoval zemský školní fond.³⁵

V jednotlivých zemích byly (v sídle školní komise) založeny normální školy. Ty měly 4 třídy a poskytovaly rozšířenou osnovu hlavní školy spolu se zvláštními kurzy, ve kterých se vyučovaly předměty potřebné pro budoucí učitele. Přípravné školy pro učitele byly později zřizovány také u některých hlavních škol. Každý budoucí učitel musel získat vysvědčení o

³³ SOMR MIROSLAV a kolektiv, Dějiny školství a pedagogiky. Praha, SPN 1987, s. 152 – 153.

³⁴ KRÁLÍKOVÁ MARIE, JOSEF NEČESANÝ, VÁCLAV SPĚVÁČEK, Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích. Praha, SPN 1977, s. 26.

³⁵ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 153 – 155.

odborné zkoušce. V Praze byla normální škola založena roku 1775 na Malé Straně v bývalé jezuitské koleji, roku 1784 přibyla dvoutřídní normální škola pro dívky.

Na triviálních školách se vyučovalo česky, státní úřady však usilovaly o zavedení němčiny.³⁶ V hlavních školách se v českých městech vyučovalo zpravidla v první třídě česky, v druhé česky a německy, od třetí třídy pak jen německy. Na normálních školách se vyučovalo pouze německy.³⁷

Dozor nad triviálními školami vykonával místní farář, po strážce hospodářské a administrativní místní školní dozorce - na venkově to byl například bohatý rolník. Školní dozor v celém okrese a dozor nad hlavními školami vykonával vikář nebo děkan. Ten podával zprávu zemské komisi, která ustanovovala dozorce v okresech, vydávala učitelům dekrety o zaměstnání, účastnila se zkoušek, dbala o dodržování školního řádu atd.

Dalším školským reformátorem byl holandský osvícenec Gerhard van Swieten, osobní lékař Marie Terezie. Gerhard van Swieten pomohl reformovat univerzitní studia. Díky jeho snahám byly zavedeny nové osnovy, zřízeny další katedry, latina jako jazyk přednášek, byla postupně nahrazena němčinou. Roku 1791 vznikla na pražské univerzitě katedra českého jazyka, kterou vedl František Pelcl.

Odborné školy ještě netvořily důležitou součást školské organizace, byly zřízeny pro potřeby praxe a to i vojenské. Plán na jejich reformu navrhl hrabě Václav Antonín Kounic. Všechny návrhy na reformy řídil nejvyšší orgán zřízený roku 1759 – Dvorská studijní komise. V jejím čele stál vídeňský arcibiskup Anton Miguzzi, místopředsedou byl Gerhard van Swieten. Komisi byly podřízeny zemské studijní komise.³⁸

Latinské školy již také nutně potřebovaly reformu. Jezuitský řád, který v našich zemích přes dvě staletí vedl gymnázia a vyučoval studenty především latině, ale také řečtině, historii, náboženství a základům matematiky³⁹, byl zrušen roku 1773. Latinské školy byly reorganizované patentem z roku 1755. Dostaly charakter výsadních školských zařízení, kam chodily především děti z bohatých rodin. Počet škol klesl a po roce 1784, kdy Josef II. (1780 - 1790) zavedl školné, klesl i počet žáků. Jako vyučovací jazyk byla postupně zavedena namísto latiny němčina. Na školu byli chlapci přijímáni po absolvování alespoň 3. třídy hlavní nebo normální školy, předpokladem přijetí bylo úspěšné vykonání přijímací zkoušky

³⁶ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 153 – 155.

³⁷ KRÁLÍKOVÁ MARIE, JOSEF NEČESANÝ, VÁCLAV SPĚVÁČEK, cit. d., s. 27.

³⁸ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 152 – 155.

³⁹ BOBKOVÁ – VALENTOVÁ Kateřina, Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia. Praha, Karolinum 2006, s. 53 – 58, 85.

v němčině. Gymnázia měla tři gramatické třídy a dvě humanitní, na které navazovalo filozofické studium, jež trvalo 2 roky, a bylo přechodem k univerzitním studiím.⁴⁰

Vysoké školy bylo taktéž třeba reformovat. Dosud se tyto instituce spravovaly převážně samosprávně, teď však nastalo nové období, kdy se z nich stal jednotný útvar se stejnými právními a správními normami ve všech rakouských dědičných zemích. Novoty směřovaly k omezení autonomie univerzit a prosazení vůle státní moci. Z dnešních vysokých škol působila v té době pouze Karlova univerzita v Praze, olomoucká univerzita a polytechnika v Praze. K tomu existovaly kněžské semináře, které však měly zvláštní funkci i postavení.

Roku 1752 byl zřízen úřad studijních direktorů, kteří byli jmenováni vládou a měli vykonávat bezprostřední státní dozor na fakultách. Tento úřad byl zaveden nejdříve na filozofické a teologické fakultě, o dva roky později také na fakultě lékařské a právnické. Studijní direktori předsedali všem zkouškám, posuzovali doktorské teze, řídili studijní a odborné záležitosti. Méně důležitá vnitřní správa byla ponechána tradičním univerzitním orgánům – rektorům, akademickému senátu a děkanům. V 50. letech 18. století centralistické snahy sílily, v každé zemi byly při guberniu zřízeny studijní komise, jejichž členy byli direktori fakult. Roku 1784 byla studijní komise zrušena, její agendu převzali direktori fakult, kteří byli podřízeni přímo guberniu. Po zrušení jezuitského řádu byl majetek filozofické a teologické fakulty, stejně tak i další jezuitský majetek, převeden do správy studijního fondu.

Od dekretu vydaného dne 12. prosince 1760, mohli být jako rektori a děkani fakult voleni i nečlenové profesorských sborů. Toto nařízení mělo umožnit přístup k akademickým úřadům i vysokým státním úředníkům, lékařům a dalším, ale v praxi se tato možnost mnoho nevyužila. Jako přežitek staré doby bylo zrušeno univerzitní soudnictví, dekretem z 27. února 1784 byl zrušen judiciální senát Karlovy univerzity a soudní pravomoc nad členy univerzity byla přenesena na pražský magistrát. Studijním řádem z roku 1784 byla jednotně upravena pedagogická činnost na všech fakultách, císařským rozhodnutím z 29. července 1784 byla zrušena latina jako vyučovací jazyk a nahrazena němčinou. Byly zde také vyjmenovány přednášky, na nichž bylo možno vedle němčiny použít také latiny a češtiny. Šlo o pastorální teologii na bohoslovecké fakultě a porodnictví na fakultě lékařské.⁴¹

Jistý návrat k univerzitní samosprávě a k obnově určité svobody profesorských sborů došlo za Leopolda II. Dekretem z 8. února 1791 předával fakultním učitelským sborům řízení studijních záležitostí a podřizoval je studijnímu konsensu, kterému předsedal rektor univerzity

⁴⁰ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 152 – 155.

⁴¹ HANZAL JOSEF, Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775 – 1848, Sborník archivních prací 26 (1976), s. 256 – 257.

a byli v něm zastoupeni volení zástupci fakult, gymnázií a hlavních škol v Čechách. Činnost studijního konsensu však netrvala dlouho, zrušil ho František I. dne 29. října 1802 (stejně jako učitelská shromáždění). Znovu byl zaveden úřad studijních direktorů na fakultách. Studijní direktori byli jmenováni panovníkem a podléhali státní správě. Dále byla obnovena doktorská kolegia v čele s voleným děkanem.

Direktoři fakult dohlíželi na studium, dodržování studijních předpisů, přednášky i literární práci profesorů. Doktorská kolegia, děkani, akademický senát i rektor byli zatlačováni do pozadí. V jejich kompetenci byly jen majetkové záležitosti univerzity, provoz a vnitřní život na fakultách a univerzitě. Akademický senát byl vrcholným samosprávným orgánem v čele s rektorem, voleným každoročně střídavě z řad profesorů každé fakulty. Po zrušení studijního konsensu se snažil posílit svou pozici tím, že přibral studijní direktory mezi své členy, ale jeho bezvýznamnost ve studijních otázkách se nezměnila. Hodnota rektora jako zástupce univerzity byla zvýrazněna až v roce 1845, kdy mu bylo přiznáno členství na českém sněmu.⁴²

V této době začala vznikat také teoretická díla zabývající se pedagogickou činností. Johann Ignaz von Felbiger vydal roku 1775 německy psanou Metodní knihu (Metodenbuch). Kniha měla tři díly a byla přeložena do polštiny, italštiny, maďarštiny, slovinštiny a roku 1777 také do češtiny pod názvem „Kniha metodní pro učitele českých škol v císař. král. zemích, v níž důkladně a jadrně se ukazuje, jak by v školním řádu určitý způsob učitelů netoliko vesměs, ale i zvláště při každé k učení nařízené věci zříditi se měl“. Roku 1777 ve Vídni vyšlo „Jádro metodní knihy...jako instrukce pro učitele, především venkovské.“⁴³ Kniha metodní měla dvě části. V první části byly obecné pokyny k vyučování a zdůvodnění výhody společného vyučování žáků ve třídách. Ve druhé části se pojednávalo o „způsobu učení“ v jednotlivých učebních předmětech: náboženství, poznávání písmen, slabikování, čtení, psaní, pravopisu, výkladech zeměpisných, historických, početních, stavitelských a strojírenských.⁴⁴

Mezi školské reformátory patřil také Heinrich Seibt, profesor filozofie a krásných umění, po dlouhých letech první laický vyučující na pražské univerzitě, jenž řídil reformu gymnázií a byl členem zemské školské komise. Dále Ferdinand Kindermann (von Schulstein – získaný titul). Kindermann byl děkanem v Kaplici na panství Buquoyů, členem zemské školské komise v Praze a vrchním zemským dozorcem v Čechách. Za Josefa II., po zrušení dvorské

⁴² HANZAL JOSEF, cit. d., s. 256 – 257.

⁴³ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 152 – 155.

⁴⁴ KRÁLÍKOVÁ MARIE, JOSEF NEČESANÝ, VÁCLAV SPĚVÁČEK, cit. d., s. 27.

školské komise, mu byla svěřena funkce vrchního ředitele „německého“ školství, měl tak pravomoc nad všemi zemskými školskými komisemi i nad uherskou školskou správou.

Navzdory germanizačním snahám se začínaly tisknout české učebnice a pomůcky. Od roku 1777 je tiskla tiskárna normální školy za redakce Františka Jana Tomsy, byla zde přeložena i Metodní kniha.

Na mnoha školách se v této době zaváděla industriální výchova, kam patřilo předení, tkaní, šití, znalost moderních způsobů pěstování rostlin, česání vlny, štěpařství, včelařství, hedvábnictví, chmelařství a spojovala se s literárním vyučováním. Jejím propagátorem byl především F. Kindermann. Ke změně došlo s nástupem průmyslové revoluce. Na konci 18. století skončilo vyučování těm dovednostem, které už nebyly dále potřeba a zůstalo jen to, co mohla využít žena v domácnosti.

V poslední třetině 18. století existoval již obecně platný systém školství vybavený vnitřními předpisy včetně učebních osnov. Poprvé v dějinách českého školství mohli všichni mladí lidé získat vzdělání (alespoň na nejnižší úrovni). Josef II. zavedl státní dozor – krajské školní komisaře, kteří odpovídali státu za stav školství ve svěřeném kraji. Za Josefa II. byly také zavedeny sankce proti rodičům, kteří neposílali své děti řádně do školy. Mohli dostat pokutu, povinnost veřejné práce nebo zrušení chudinské podpory. Všeobecně povinná školní docházka se však prosazovala nadále pomalu, byla stále porušována.⁴⁵ Dále došlo ke snížení počtu žáků ve třídě, byly zakázány tělesné tresty, byla stanovena doba hlavních prázdnin, učivo bylo podrobně rozděleno do jednotlivých tříd, byl omezen počet náboženských úkonů a zavedeny občasné učitelské konference.⁴⁶

2.2. Od pojosefínských reforem k revolučnímu roku

Po smrti Josefa II. byla provedena další reforma školství, neboť za jeho nástupců se začala silně projevovat nespokojenost šlechty a duchovenstva se školskými reformami a jejich osvěcenskými idejemi. Obě skupiny usilovaly o to, aby bylo posíleno vyučování náboženství a aby školství podléhalo církevnímu dozoru. K tomuto účelu byla roku 1795⁴⁷ zřízena opravná dvorská studijní komise, jejím předsedou byl hrabě Jindřich Rottenham. Roku 1805 byl vydán nový školní řád Politické zřízení německých škol v c. k. německých dědičných zemích

⁴⁵ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 155 – 157.

⁴⁶ KRÁLÍKOVÁ MARIE, JOSEF NEČESANÝ, VÁCLAV SPĚVÁČEK, cit. d., s. 28.

⁴⁷ Tamt., s. 28.

(Schulkodex). Veřejně se začala proklamovat zásada, že Rakousko nepotřebuje vzdělané lidi, ale dobré poddané.⁴⁸

Roku 1819 vyšly nové gymnazijní osnovy, v kterých je patrná snaha o docenění češtiny pro střední školství. Ovšem již o dva roky později, 16. února 1821 vyšel dvorní dekret, který zapovídal učení češtině jako řádnému jazyku. Ve 30. letech pod vlivem revolučních událostí ve světě, začalo růst národní sebevědomí a povzbudila se naděje na změny poměrů. Byly podávány návrhy a požadavky na reformu ve školství. Roku 1832 byl vypracován spis Sboru pro řeč a literaturu českou, který neváhal kritizovat germanizační snahy na školách a žádal zavedení češtiny jako vyučovacího jazyka v obecném školství, dále její zavedení jako předmětu na reálkách a gymnáziích, měla se stát vyučovacím jazykem náboženství a v hodinách latiny při překladech a slohových cvičeních. Odpověď vlády přišla až za tři a půl roku a byla zcela odmítavá.

Nadále se však ozývaly kritické hlasy ohledně nedostatečné přípravy učitelů, byl kritizován systém třídních učitelů na gymnáziích, kteří učili všechny předměty, žádala se větší úloha mateřského jazyka ve vyučování a také lepší postavení přírodovědných předmětů, dějepisu a dalších. Objevila se snaha o vytvoření nového typu školy, která by lépe připravovala na vyšší technické školy, neboť příprava na škole hlavní nedostačovala.

V květnu 1838 bylo vydáno rozhodnutí, jímž byli ředitelé gymnázií vybídnuti, aby podali návrhy na reformu. Opravdu se objevila řada podnětných návrhů, díky některým z nich bylo v budoucnu zavedeno osmitřídní gymnázium o dvou čtyřletých celcích, byla zvýrazněna úloha přírodních věd, literatury a vzdělání četbou namísto dosavadní převahy gramatiky při vyučování jazyků, byly zavedeny nové předměty.⁴⁹

Vládní komise, která jednala o předložených návrzích, doporučila velmi polovičaté řešení, ani to se však nerealizovalo. V srpnu roku 1844 vyšlo císařské nařízení, které zamítlo předložené návrhy, i když zde stále byla možnost podávání dalších návrhů. Nadále tedy probíhaly diskuze, které přispěly k vyjasnění mnoha základních otázek. Jejich řešení však přinesl až revoluční rok 1848.⁵⁰

Ve výuce hlavních škol a gymnázií se v této době začaly prosazovat přírodovědné a technické předměty. Z podnětu a peněz církevních představitelů začaly vznikat reálné školy. Roku 1816 dostal piaristický provinciál 140 000 zlatých z odkazu pražského arcibiskupa Václava Leopolda Chlumčanského na zřízení reálných škol v Rakovníku (Vznikla zde roku 1832.) a v Liberci (Založena roku 1837.) Pedagogové na těchto školách byli piaristi.

⁴⁸ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 157 – 158.

⁴⁹ VESELÁ ZDENA, cit. d., s. 23 – 24.

⁵⁰ VESELÁ ZDENA, cit. d., s. 23 – 24.

Pozornost byla věnovaná matematice, fyzice, chemii, technickým a ekonomickým předmětům (např. stavebnictví, účetnictví, obchodnímu právu). Školy brzy dosáhly věhlasu a přicházeli na ně studovat i žáci ze vzdálených míst v Čechách i z ciziny. V této době bylo také možno navštěvovat zvláštní kurs při pražském polytechnickém ústavu, který měl povahu reálné školy.⁵¹

2.3. Revoluční rok 1848

Během revolučního roku 1848 přijal Kroměřížský sněm zásadu, že všechna moc pochází z lidu. Z tohoto demokratického principu byly vyvozeny důsledky i pro školství: všechno vyučování mělo být bezplatné a škola světská. Dvorská studijní komise byla rozpuštěna, místo ní bylo v březnu 1848 zřízeno ministerstvo vyučování. Na obecných a středních školách byly oba jazyky, německý i český, uznány za rovnoprávné. V Praze byla otevřena česká hlavní škola s učitelským ústavem pro vzdělání učitelů národních škol. Ředitelem se stal Karel Slavoj Amerling. Z pověření čtvrté sekce Národního výboru vypracoval Návrh pro národní školy, v němž požadoval zavedení povinné školní docházky pro děti od 6 do 14 let, všestranné a soustavné vyučování, nezapomněl ani na předškolní výchovu. Další plány na reformu škol zazněly například ve stati Karla Havlíčka Borovského Vyučování lidu obecného (Národní noviny, 1848). V této stati požadoval vysokoškolské vzdělání učitelstva. Další návrhy vzešly od mužů jako František Tesař, Pavel Josef Šafařík, Jan Erazim Vocel, Karel Sabina, Jan Kollár, František Čupr, Vilém Dušan Lambl a Jan Evangelista Purkyně. Přes všechny tyto snahy ke skutečné demokratizaci školství v českých zemích nedošlo. Revoluční myšlenky roku 1848 byly smeteny stranou vládnoucími kruhy, šlechtou, církví a armádou. Kroměřížský sněm byl rozehrán a byl nastolen absolutismus.⁵²

⁵¹ HANZAL JOSEF, cit.d., s. 255 – 256.

⁵² KRÁLÍKOVÁ MARIE, JOSEF NEČESANÝ, VÁCLAV SPĚVÁČEK, cit. d., s. 29 – 31.

2.4. Dějiny školství v českých zemích od roku 1855 do roku 1918

2.4.1 Školství za Rakouska – Uherska. Hasnerův školský zákon. Škola měšťanská a obecná.

Roku 1855 byl uzavřen konkordát⁵³, kterým bylo rakouské školství zcela podřízeno církevnímu doзору. Církev opět řídila jménem státu veškeré národní školství se snahou dosáhnout alespoň stínu svého dřívějšího postavení. Církevní úřady schvalovaly učebnice, rozhodovaly také o obsazení volných učitelských míst.⁵⁴ Veškeré vyučování ve školách muselo být ve shodě s katolickou vírou.⁵⁵ Politické zřízení školské (Schulkodex, vydán roku 1790, platil až do roku 1869) zavádělo dozor nad školstvím, který zajišťovali nižší církevní funkcionáři – děkani a faráři. Měli funkci tzv. školních dozorců. Činnost ministerstva kultury a vyučování byla ukončena a veškeré kompetence přešly pod ministerstvo vnitra.⁵⁶ Roku 1860 byl vydán tzv. Říjnový diplom, který zrušil absolutismus a obnovil ústavu. V Čechách tento čin vyvolal značnou aktivitu politickou, hospodářskou i kulturní. Vznikaly četné učitelské jednoty, které nesly jména spjatá s českou historií – například Budeč nebo Komenský. Tyto jednoty usilovaly o povznesení národnostního uvědomění učitelstva a o zvýšení jeho pedagogického vzdělání.⁵⁷ Od roku 1861 bylo školství pod rozhodovací kompetencí jednotlivých zemských sněmů.⁵⁸

Roku 1866 byl vydán zemský zákon o provedení rovného práva obou zemských jazyků na národních a středních školách. Oba zemské jazyky (český a německý) tak byly uznány jako rovnocenné. Bylo uzákoněno, že vyučovacím jazykem ve školách bude jen jeden z obou jazyků a druhý se stane nepovinným vyučovacím předmětem.⁵⁹ Zákon platil jen do roku 1867, pak jeho funkci převzala ústavní směrnice o rovném právu vyučovacích jazyků.⁶⁰

O dva roky později, roku 1868, byl vydán říšský zákon, jenž stanovil vzájemné postavení školy a církve. Řízení, správu školství a dohled nad ním převzal stát. Církvi bylo ponecháno pouze řízení a organizace vyučování náboženství. Tímto zákonem byla zavedena nekonfesijní škola. Církev však stále měla právo zřizovat soukromé školy pro děti příslušného vyznání.

⁵³ konkordát = dohoda mezi státem a církví

⁵⁴ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 165.

⁵⁵ KRÁLÍKOVÁ MARIE, JOSEF NEČESANÝ, VÁCLAV SPĚVÁČEK, cit. d., s. 31.

⁵⁶ RÝDL KAREL, K vývoji a řízení školství v Českých zemích I. (1774 – 1989). Pardubice, Univerzita Pardubice 2010, s. 7 – 8.

⁵⁷ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 165.

⁵⁸ RÝDL KAREL, cit. d., s. 9.

⁵⁹ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 165.

⁶⁰ VÁŇOVÁ RŮŽENA, RÝDL KAREL, VALENTA JOSEF, Výchova a vzdělání v českých dějinách. IV díl – 1. svazek. Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem (obecné školství – 1848 – 1939), (střední školství a učitelské vzdělání – 1914 – 1939). Praha, Univerzita Karlova 1992.

Další školský zákon, upravující elementární školství v Rakousku, vyšel dne 14. května 1869, nazývá se též Hasnerův – dle tehdejšího ministra vyučování Leopolda Hasnera) a byl v platnosti do roku 1918, s malými obměnami až do roku 1948.⁶¹ Je označován také jako „květnový zákon“ nebo „Velký říšský zákon“. Oficiální název zní „Zákon, jímžto se ustanovují pravidla vyučování na školách obecných“.

Zákon zavedl školu obecnou a měšťanskou (původně jen jako variantu školy obecné), učitelské ústavy (Původní název zněl vzdělávatelný učitelské⁶², studium trvalo 4 roky a uchazeči o něj museli dovršit 15. rok života. Absolventi učitelských ústavů se měli podrobit tzv. zkoušce dospělosti. Pokud ji úspěšně složili, dostali vysvědčení dospělosti a mohli se stát podučiteli nebo prozatímními učiteli. K definitivnímu ustanovení učitelem bylo třeba vysvědčení učitelské způsobilosti, které získal učitel, jen pokud se podrobil zkoušce učitelské způsobilosti. K té mohl absolvent přistoupit nejméně po dvouleté praxi.)⁶³ pro vzdělávání učitelů škol obecných a měšťanských, stanovil osmiletou školní povinnost, také významně rozšířil obsah vzdělání. Objevila se možnost vysokoškolského vzdělání učitelů národních škol⁶⁴ (díky učitelským kurzům na univerzitách a vysokých školách technických⁶⁵), uvažovalo se o formách dalšího vzdělávání učitelů⁶⁶ (pomocí školních časopisů, učitelských knihoven, konání pravidelných učitelských konferencí⁶⁷), zákon také stanovil pravidla jejich ekonomického a sociálního zabezpečení.⁶⁸ Plat učitele měl dosahovat takové výše, aby uživil sebe a svou rodinu, aniž by si musel přivydělávat jinak. Byl vyplácen školními úřady, tudíž si ho učitel již nemusel vybírat sám. Dále byla učitelům přiznána penze.⁶⁹

Roku 1870 byl vydán školní a vyučovací řád pro školy obecné, který stanovil základní pravidla chování dětí ve škole, povinnosti dětí a učitelů a zakázal tělesné tresty.⁷⁰ Působení ministerstva se omezovalo na vytváření řady normativních dokumentů. Například pro činnost školních knihoven, psaní školních kronik, úpravu organizace učitelských ústavů a provozu mateřských škol.⁷¹

Zásadní pozitiva zákona z roku 1869 byla spatřována v sekularizaci (zesvětštění) a etatizaci (zestátnění) školství. Významné bylo prodloužení školní docházky – zvýšila se tak

⁶¹ RÝDL KAREL, cit. d., s. 10.

⁶² SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 165.

⁶³ VÁŇOVÁ RŮŽENA, RÝDL KAREL, VALENTA JOSEF, cit. d., s. 12.

⁶⁴ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 165.

⁶⁵ VÁŇOVÁ RŮŽENA, RÝDL KAREL, VALENTA JOSEF, cit. d., s. 12.

⁶⁶ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 165.

⁶⁷ VÁŇOVÁ RŮŽENA, RÝDL KAREL, VALENTA JOSEF, cit. d., s. 12.

⁶⁸ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 165.

⁶⁹ VÁŇOVÁ RŮŽENA, RÝDL KAREL, VALENTA JOSEF, cit. d., s. 12.

⁷⁰ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 166.

⁷¹ RÝDL KAREL, cit. d., s. 9.

úroveň obecného vzdělání⁷². Rakousko - Uhersko se díky tomuto zákonu zařadilo nejen mezi státy s nejpokrokovějším školským zákonodárstvím, ale zavedením osmileté školní docházky získalo i evropské prvenství.⁷³ Významný pokrok byl učiněn také ve vzdělávání učitelů neboť i jim byla prodloužena délka studia.⁷⁴ Byl zaveden pravidelný plat pro učitele a tím se zvýšilo jejich společenské postavení. § 42 tohoto zákona dovoľoval při univerzitách a vysokých školách technických zřizovat pedagogické semináře. Připouštěl tak výklad, že alespoň některým učitelům národních škol bude umožněno vysokoškolské studium.

Především však byly zákonem z roku 1869 zavedeny tzv. obyčejné školy obecné (veřejné i soukromé) a školy měšťanské. Měšťanská škola nebyla ze začátku zcela jiným typem školy než škola obecná, byla jen její variantou. I ona byla školou obecnou. Obsah vzdělání ji však postavil na podstatně vyšší úroveň. Vyučovaly se zde reálie jako samostatné předměty (zeměpis, dějepis, přírodopis, přírodopis – fyzika a počátky chemie), aritmetika, vedení hospodářských knih, technické kreslení, nepovinný cizí jazyk a další. Poslání této školy bylo v roce 1869 ještě nejasné, stejně tak její organizace. Měšťanské školy mohly být buď osmileté, tříleté samostatné nebo tříleté spojené s pětiletou školou obecnou. Žáci tak mohli absolvovat povinnou školní docházku trojím způsobem. Mohli navštěvovat osmiletou obecnou školu, osmiletou měšťanskou školu nebo pětiletou obecnou a pak na ni navazující tříletou měšťanskou školu. Obecná škola a v této době též měšťanská, poskytovaly relativně ukončené vzdělání, děti z nich odcházely rovnou do praxe. Jediná cesta k vysokoškolskému vzdělání byla po absolvování střední školy, těch však bylo málo a na rozdíl od škol obecných a měšťanských byly placené, proto si ji mohli dovolit navštěvovat pouze žáci ze středních a vyšších společenských vrstev. Pro odlišný obsah vzdělání nebylo možné, aby absolventi měšťanské školy přestoupili do vyšších ročníků klasického gymnázia – vyučovala se zde totiž latina a řečtina.⁷⁵

Během 70. let 19. století ministerstvo kultu a vyučování v čele s ministrem Karlem von Stremayerem řešilo protesty vůči novému zákonu. Ohniskem sporu bylo prodloužení školní docházky (od 6 - 14 let).⁷⁶ Děti totiž byly zapotřebí jinde – na poli a v továrnách.⁷⁷ Podnikatelé ztráceli lacinou dětskou pracovní sílu, obce nechtěly vydávat peníze na zřizování

⁷² SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 166.

⁷³ VÁŇOVÁ RŮŽENA, RÝDL KAREL, VALENTA JOSEF, cit.d., s. 14.

⁷⁴ V roce 1774 zájemci o post učitele studovali pouhé 3 až 4 měsíce, roku 1849 bylo studium prodlouženo na 2 roky, nyní byly zavedeny čtyřleté učitelské ústavy postavené do jisté míry na roveň středních škol.

⁷⁵ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 166 – 167.

⁷⁶ RÝDL KAREL, cit. d., s. 9.

⁷⁷ Z této doby jsou známy soukromé fabrické školy zřizované pro děti zaměstnané v továrnách nebo větších živnostenských závodech. Úroveň vzdělání musela být opravdu minimální, neboť poskytovaly pouze 12 hodin výuky týdně.

a vydržování školních budov.⁷⁸ Dalším problémem, který muselo ministerstvo řešit, byl nedostatek učitelů, který byl vyrovnán až počátkem 80. let.⁷⁹

Proti zákonu byla také církev. Papež Pius IX. ho dokonce proklel.⁸⁰ Konzervativním politikům v čele s poslancem F. L. Riegrem⁸¹ a církvi se nakonec podařilo prosadit novelu tohoto zákona roku 1883. Byly zavedeny tzv. úlevy. Rodiče dětí, které již šest let chodily do školy, mohli požádat o jisté úlevy v plnění školní docházky. Zákon vycházel vstříc především nemajetným obyvatelům, děti mohly chodit do školy buď jen část školního roku, nebo jen dopoledne, či jen některé dny v týdnu. Byl také omezen obsah vzdělání ve školách obecných, měšťanských a v učitelských ústavech.⁸²

Novela také znovu umožnila církvi získat částečný vliv nad kontrolou škol a přípravou učitelů.⁸³ Odpovědným správcem školy se mohl stát jen ten učitel, který byl způsobilý vyučovat náboženství toho vyznání, k němuž se hlásila většina žáků. Učitelé mohli být díky této novele stíháni nejen za porušování svých povinností ve škole, ale i za chování mimo školu, které by mohlo narušovat vážnost učitelského stavu. Díky § 54 tak mohli být stíháni pokrokoví učitelé, kteří se snažili hájit školství proti klerikálním požadavkům. Na základě těchto ustanovení vydala roku 1885 zemská školní rada nové učební osnovy pro jednotřídní až osmitřídní obecné školy, které vedly ke snížení jejich obsahové úrovně. Novela se dotkla také učitelských ústavů. Nová osnova z roku 1886 omezila rozsah učiva, zvláště reálie a matematiku, naopak přidala hodiny náboženství a hry na varhany. Byly podstatně sníženy požadavky na učitelské vzdělání a dokonce i světské předměty musely být vyučovány v náboženském duchu.⁸⁴

Kladným rysem novely bylo zpřesnění úkolu a organizace měšťanské školy. Byla nově pojata jako škola vyšší, měla žáky připravovat pro průmysl, zemědělství, pro studium na učitelských ústavech a na odborných školách, které nepožadovaly přípravu ze střední školy.⁸⁵ Dále bylo stanoveno, že měšťanská škola bude nadále institucí tříletou, varianta osmileté měšťanské školy byla zrušena.⁸⁶ Novela byla zrušena až tzv. malým školským zákonem v roce 1922.⁸⁷

⁷⁸ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 167.

⁷⁹ RÝDL KAREL, cit. d., s. 9.

⁸⁰ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 167 – 168.

⁸¹ RÝDL KAREL, cit. d., s. 11.

⁸² SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 168.

⁸³ RÝDL KAREL, cit. d., s. 11.

⁸⁴ VESELÁ ZDENA, cit. d., s. 53 – 55.

⁸⁵ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 19.

⁸⁶ VÁŇOVÁ RŮŽENA, RÝDL KAREL, VALENTA JOSEF, cit. d., s. 19.

⁸⁷ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 168.

Roku 1897 byla vydána tzv. Gautschova nařízení, která omezila povinnost středoškolských profesorů nosit uniformy, posílila vliv tělesné výchovy ve školách a zrušila málo navštěvované střední školy. Ministr Pavel Gautsch dále zavedl pravidelné inspekční cesty po monarchii a zrušil možnost přijímání finančních a věcných darů učiteli.⁸⁸

2.4.2. Střední školy

Po absolvování pěti let obecné nebo měšťanské školy mohli žáci nastoupit na klasická gymnázia, která byla zaměřena převážně na klasické jazyky – latinu a řečtinu. Nižší gymnázium poskytovalo ucelenou soustavu všeobecného vzdělávání a vyšší gymnázium ji dále prohlubovalo.

Dalším typem středních škol byly reálky. Přípravovaly studenty pro technická studia, průmysl, řemesla a živnosti, měly funkci odborných škol. Mezi vyučované předměty patřilo např. účetnictví, stavitelství, živnostenské počty či nauka o strojnictví. Kladl se zřetel na matematiku, přírodní vědy a živé jazyky. Škola studenty připravovala pro další studium na vysokých školách technických, zemědělských, hornických a lesnických akademiích. Roku 1867 se prodloužilo studium o jeden rok, roku 1869 byla zavedena nepovinná maturita, roku 1872 pak povinná.

Reálná gymnázia vznikla v průběhu 19. století. Místo výuky řečtiny zde byl zaveden živý jazyk a rozšířila se výuka matematiky. První reálné gymnázium v Čechách vzniklo v Táboře. Státní institucí se reálná gymnázia stala až roku 1908 na základě tzv. Marchetovy reformy (podle uherského ministra kultu a vyučování Gustava Marcheta).

Marchetova reforma také uzákonila další typ střední školy – reformní reálné gymnázium. Nižší stupeň v podstatě odpovídal reálce, výuka byla zaměřena na moderní cizí jazyky.

První dívčí střední školy v českých zemích začaly vznikat na konci 19. století. Zásahu na tom měly ženy slavných jmen jako Božena Němcová, Antonie Čelakovská - Reissová, Karolína Světlá a zejména Eliška Krásnohorská.⁸⁹ Roku 1860 byla v Písku založena vyšší dívčí škola, roku 1863 byla další založena v Praze. Studium na ní bylo nejprve tříleté, od roku 1870 čtyřleté a od roku 1887 šestileté. Na Moravě byla založena brněnská škola Vesna v roce 1866.

Cílem škol bylo rozšířit žačkám vzdělání z obecné školy a připravit je lépe pro život rodinný a občanský. Cílem však nebylo připravit absolventky pro vysokoškolská studia. Pražská škola si uchovávala zvláštnosti svého studijního plánu a ani po vzniku dívčích lyceí

⁸⁸ RÝDL KAREL, cit. d., s. 11 – 12.

⁸⁹ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 168 – 169.

(viz níže) se dlouho nesnažila přizpůsobit lycejním osnovám.⁹⁰ První dívčí gymnázium v Rakousku bylo otevřeno roku 1890. Neslo jméno Minerva a nacházelo se v Praze, v Pštrosově ulici. Profesorský sbor byl vytvořen z učitelů chlapeckých gymnázií. Nejvýznamnějším členem byl Jiří Stanislav Guth-Jarkovský – zakladatel mezinárodního olympijského výboru a autor příruček společenského chování.⁹¹ Žačky přicházely většinou z měšťanských škol. Mělo jim být doplněno vzdělání v dvouleté přípravce na úroveň nižšího gymnázia, značná pozornost byla věnována latině a řečtině. Na přípravku pak navázaly čtyři vyšší třídy klasického gymnázia. Jejich osnova byla totožná s chlapeckými školami.⁹² Absolventkám dívčích gymnázií bylo postupně dovoleno studium na vysoké škole. Na filozofické fakultě studovaly od roku 1897, na lékařské fakultě od roku 1900.⁹³

Výsledkem pokusu o vybudování samostatného dívčího školství byla šestitřídní dívčí lycea, která se zřizovala na základě Prozatímního organizačního statutu, jenž byl vydán v prosinci roku 1900 a umožňoval přetvoření vyšších dívčích škol v jednotný typ, který poskytoval uzavřené všeobecné vzdělání vyššího stupně. Vyučovaly se zde moderní jazyky a literatura, současně škola připravovala žačky pro samostatná povolání. Na školu byly přijímány desetileté dívky po úspěšném složení přijímací zkoušky. Na lyceum mohly přestoupit také žákyně třetí třídy měšťanské školy, pokud složily přijímací zkoušku. Další možností bylo absolvovat tříleté lyceum a poté pokračovat na dívčí měšťanské škole. Její osnovy se totiž shodovaly s osnovami čtvrté až šesté třídy lycea. Studium na lyceu bylo zakončeno maturitou (Dle předpisu z října 1901.). Díky novému zkušebnímu řádu z roku 1908 se mohly maturantky lyceí přihlásit k mimořádnému studiu na filozofické fakultě nebo po složení doplňovacích zkoušek z latiny ke studiu farmacie. Pokud složily doplňovací zkoušky, mohly také vyučovat některým předmětům na obecných i měšťanských školách. Již po ukončení 4. ročníku mohly odcházet do praxe – poštovní, telegrafní a telefonní. Stát se o zřizování lyceí nestaral, na starost si je vzaly spolky a obce.⁹⁴

Od 2. poloviny 19. století do 1. poloviny 20. století se rozvíjely také různé typy a druhy odborných škol. Na výběr byla zemědělská, kupecká, řemeslnicko-technická, agronomická, obchodní či odborně technická. Délka docházky se pohybovala od jednoho roku do čtyř let. Tyto školy navazovaly na měšťanské nebo nižší střední školy a některé z nich dosahovaly úrovně středních škol.⁹⁵

⁹⁰ VESELÁ ZDENA, Příspěvek k dějinám českého školství. Praha, SPN 1984, s. 57.

⁹¹ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 169.

⁹² VESELÁ ZDENA, cit. d., s. 58.

⁹³ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 169.

⁹⁴ VESELÁ ZDENA, cit. d., s. 58.

⁹⁵ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 169.

2.4.3. Vysoké školy

V září roku 1849 byl vydán prozatímní zákon o univerzitách, které měly být budovány jako právně samostatné útvary, nadané akademickou svobodou i právem svobodného učení. Pražská univerzita zůstala až na malé výjimky německá.⁹⁶

Zákonem ze dne 28. února 1882 byla dosavadní německá Karlo-Ferdinandova univerzita rozdělena na dvě – českou a německou. Od školního roku 1882/83 zahájily činnost pouze dvě fakulty na české univerzitě – filozofická a právnická. Následující školní rok se k nim přidala fakulta lékařská. Od školního roku 1891/92 přijímala studenty a poskytovala vzdělání fakulta teologická. Česká univerzita byla místem rozvoje české vědy a kultury. Prvním rektorem byl Václav Vladivoj Tomek, mezi profesory byly takové kapacity jako Otakar Hostinský, Miroslav Tyrš, Jaroslav Goll a Tomáš Garrigue Masaryk.⁹⁷

⁹⁶ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 164.

⁹⁷ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 169.

2.5. Školství za První republiky

První legislativní akt v nové Československé republice byl zákon z 28. října 1918 – O vytvoření československého státu. Všechna říšská a zemská nařízení a zákony zůstaly v platnosti⁹⁸, stejně tak zákony týkající se školství.⁹⁹

Dne 2. listopadu 1918 bylo vytvořeno ministerstvo školství a národní osvěty jako nejvyšší státní školský úřad s celostátní působností. V přímé kompetenci ministerstva bylo řízení a správa vysokého školství, odborných škol a národních škol menšinových. Nová republika převzala též zemské školní rady, školní okresy a okresní školní rady.¹⁰⁰ Nastal rozvoj školství v Českých zemích, především v pohraničí, na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Tam však rozvoji bránil nedostatek učitelů a středoškolských profesorů – proto byli na Slovensko vysíláni pedagogové z Čech. Jelikož měli vyučovat slovensky, museli před tím složit zkoušku ze slovenštiny. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi byla také zavedena osmiletá povinná školní docházka – v době Uherska chodily děti do školy povinně pouze šest let.¹⁰¹

V dubnu 1919 byl přijat zákon o menšinových školách, tzv. Metelkův zákon¹⁰². V každé obci, kde by tříletý průměr činil nejméně 40 dětí s povinnou školní docházkou stejného mateřského jazyka, měla být zřízena veřejná obecná škola. Pokud by počet žáků byl 400 dětí včetně dětí ze vzdálenějších obcí nad 4 km, pak tam měla být zřízena i veřejná měšťanská škola.¹⁰³ Tohoto roku byl také například zrušen povinný celibát učitelů a byla zavedena platová parita učitelů se státními zaměstnanci.

Dále byly vytvořeny nové vysoké školy. Roku 1918 Vysoká škola zvěrolékařská v Brně. Druhá česká univerzita 28. ledna 1919 v Brně, 27. července 1919 univerzita Komenského v Bratislavě, stejného roku pak také Vysoká škola zemědělská v Brně a Vysoká škola obchodní v Praze.¹⁰⁴ Z filozofické fakulty univerzity Karlovy byly vyčleněny přírodovědecké obory a pro jejich studium byla zřízena přírodovědecká fakulta.¹⁰⁵

Znovu se ozývalo volání po vysokoškolském vzdělání učitelů, oficiální místa k němu však byla hluchá. Akademický senát a učitelé filozofické fakulty Univerzity Karlovy se vyslovili odmítavě k vysokoškolskému vzdělávání učitelů národních škol, a tak Československá obec

⁹⁸ Tzv. recepční zákon č. 11/1918 Sb., 1. zákon Národního výboru – byl jím přebrán správní systém a právní řád bývalého Rakouska-Uherska. Předlitavska pro české země, Zalitavska pro Slovensko a Podkarpatskou Rus.

⁹⁹ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 209 – 210.

¹⁰⁰ RÝDL KAREL, cit. d., s. 14 – 15.

¹⁰¹ HORÁK JOSEF, KRATOCHVÍL MILAN, *Stručné dějiny vývoje školy a pedagogického myšlení*. Liberec: Technická univerzita v Liberci 2005, s. 110.

¹⁰² Byl tak nazýván podle svého autora dr. Jindřicha Metelky, profesora pražské reálky.

¹⁰³ VÁŇOVÁ RŮŽENA, RÝDL KAREL, VALENTA JOSEF, cit. d., s. 97 – 98.

¹⁰⁴ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 219 – 220.

¹⁰⁵ HORÁK JOSEF, KRATOCHVÍL MILAN, cit. d., s. 110 – 112.

učitelská založila Školu vysokých studií pedagogických v Praze, jež byla slavnostně otevřena roku 1921. Posláním školy bylo vzdělávat učitele v pedagogice a jejích pomocných vědách, připravit je na vědeckou pedagogickou práci a ke zkouškám pro kandidáty učitelství na měšťanských školách. V Brně byla založena podobná instituce pod jménem Škola pedagogická. Obě instituce byly dvouleté a výuka probíhala v sobotních a nedělních konzultacích. Roku 1929 byla v Praze zřízena soukromá dvouletá pedagogická fakulta. Pod tlakem univerzity se však musela přejmenovat na pedagogickou akademii.¹⁰⁶

Dne 9. dubna 1920 byla upravena správa školství na základě nově zavedeného župního systému. Cílem bylo sjednotit správu dosud odlišně členěných českých zemí, Slovenska a Podkarpatské Rusi a tím omezit růst nacionalistických tendencí. Župní systém¹⁰⁷ byl však zrušen novým organizačním zákonem z roku 1927 jako málo funkční a na jeho místo byly znovu zavedeny obecní, okresní a zemské úřady.¹⁰⁸

Na základě zákona z roku 1920 byli definitivní učitelé a učitelští čekatelé dle § 9 povinni skládat služební přísahu. Formulář s přísahou se odevzdával do rukou přednosty úřadu učiteli služebně přímo nadřízenému nebo jeho zmocněnci. Podle § 11 se vedly o všech učitelích (vyjmuti byli pouze učitelé se služným nejvyššího stupně) nepřetržité kvalifikační tabulky. Byly vedeny Kvalifikačními komisemi pro učitele škol, které spravovalo Ministerstvo školství a národní osvěty.¹⁰⁹ Dne 29. dubna 1920 byl vydán zákon o obsazování učitelských míst. Rozhodujícím kritériem pro výkon povolání byla nyní kvalifikace a délka učitelské praxe.¹¹⁰ Téhož roku se konal První sjezd československých učitelů a přátel školství v Československu. Hlavní sjezdový projev, který se stal směrnicí pro školskou politiku, přednesl prezident Masaryk. Výchova a vyučování probíhaly v duchu Masarykových ideálů.¹¹¹

Dne 13. července 1922 byl vydán malý školský zákon, který částečně odstranil rozdíl školské legislativy mezi Čechami, Moravou, Slezskem, Slovenskem a Podkarpatskou Rusí. Zákon se však nedotýkal struktury školství a tak plány na jeho sjednocení ztroskotaly. Malý školský zákon dále přinášel novoty do učebních osnov. Mezi povinné předměty obecné školy byla zařazena občanská nauka i výchova a ruční práce, zavedl se povinný tělocvik pro dívky a

¹⁰⁶ HORÁK JOSEF, KRATOCHVÍL MILAN, cit. d., s. 110 – 112.

¹⁰⁷ Žup mělo být 21 (9 v Čechách, 5 na Moravě, 1 na Těšínsku, 6 na Slovensku). Na Slovensku měly být zavedeny roku 1923, na Podkarpatské Rusi 1926. Župní zákon se nerealizoval kvůli lidoveckým obstrukcím na ochranu zemských práv Moravy a vzniku dvou jenom německých žup se silně nacionalistickými snahami.

¹⁰⁸ RÝDL KAREL, cit. d., s. 15 – 16, 18.

¹⁰⁹ HRONEK JOSEF, Výbor zákonů školských. Díl II., Organizace školské správy, zřizování národních škol a právní poměry učitelstva. Praha: Kropáč a Kucharský 1934.

¹¹⁰ RÝDL KAREL, cit. d., s. 15 – 16, 18.

¹¹¹ HORÁK JOSEF, KRATOCHVÍL MILAN, cit. d., s. 110.

nauka o domácím hospodářství. Náboženství zůstalo mezi povinnými předměty, ovšem od výnosu ministerstva ze dne 25. listopadu 1918 byly náboženské úkony pro žáky i dozírající učitele prohlášeny za dobrovolné.¹¹² Dále byla zavedena celostátně platná osmiletá školní docházka (tím byla zrušena šestiletá povinnost pro Slovensko a Podkarpatskou Rus), byl zaveden nový typ školy – menšinová škola pro děti jednoho mateřského jazyka v jazykově smíšených oblastech – zřizoval a vydržoval ji stát, národní školy (obecné a měšťanské) byly zřizovány a vydržovány jednotlivými zeměmi (Česká, Moravskoslezská, Slovenská a Podkarpatskoruská), se státní podporou byly hrazeny i učitelské platy, na Slovensku však byly veřejné školy (stejně tak veřejné církevní školy) vydržovány přímo státem.

Střední školy vydržoval stát, žáci na ně odcházeli po absolvování čtvrté nebo páté třídy obecné školy a museli splnit přijímací zkoušky. Rozdělovaly se na tři typy. První typ byl gymnaziální. Studenti si mohli vybrat mezi klasickým gymnáziem (s výukou latiny od první třídy a řečtiny od páté třídy), reálným gymnáziem (s výukou latiny od první třídy a francouzštiny nebo angličtiny od páté třídy) či reformním reálným gymnáziem (první až čtvrtá třída byla jako reálka, od páté třídy byla vyučována latina, od sedmé třídy francouzština nebo angličtina). Bývalá dívčí lycea byla nahrazena dívčími reálnými gymnázii. Dalším typem byl typ reálný se zaměřením na technické obory a moderní jazyky. Posledním typem střední školy byly čtyřleté učitelské ústavy.¹¹³

V této době se též vedly spory o to, jak bude dál vypadat měšťanská škola. Objevily se dokonce pokusy změnit její název na „občanská“. Nakonec zůstala přípravou pro praktická povolání.¹¹⁴ Byla nadále tříletá a mohla být doplněna čtvrtým ročníkem (JUK – jednoroční učební kurs).¹¹⁵

Praktické zaměření měly také školy pokračovací, které byly rozděleny na všeobecné (dvouleté) a odborné (tříleté). Odborné školství bylo rozděleno podle výrobních odvětví a vydržováno státem. V této době zaznamenalo největší růst.¹¹⁶

Zejména v menšinových pohraničních okresech bylo školství, vzdělávací a výchovná zařízení německá. Němci měli vlastní samosprávu v příslušné sekci Zemské školní rady, která koordinovala okresní a místní školní rady v místech s převahou německého obyvatelstva.

Školství v této době mělo dvě formy – veřejnou a soukromou. Soukromé školy mohly být zřízeny jen se svolením ministerstva školství a národní osvěty, ministerstvo propůjčovalo

¹¹² SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 219 – 220.

¹¹³ RÝDL KAREL, cit. d., s. 18.

¹¹⁴ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 221.

¹¹⁵ HORÁK JOSEF, KRATOCHVÍL MILAN, cit. d., s. 110.

¹¹⁶ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 221.

právo vydávat vysvědčení (tzv. právo veřejnosti). Ve 30. letech se objevilo zvýšené zestátňování soukromých středních a vysokých škol, které trvalo až do roku 1948.¹¹⁷

Dle výnosu ministerstva školství a národní osvěty ze dne 30. července 1937 se ve veřejných obecných školách v Čechách a na Moravě nesměl vybírat žádný poplatek, jen na Slovensku bylo stále možno v obecných a církevních školách vybírat zápisné ve prospěch udržování školní knihovny. Nemajetné rodiny byly z této povinnosti vyjmuty.¹¹⁸

Mezi významné osobnosti školství této doby patří jistě T. G. Masaryk. Jeho pedagogické názory jsou obsaženy v sérii pedagogických statí v časopise Český učitel: věstník Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Čechách¹¹⁹, k pedagogickým otázkám se vyslovuje v Čapkových Hovorech s T.G.M.¹²⁰, jeho prezidentské projevy o škole, výchově a učitelství jsou zachyceny v Cestě demokracie.¹²¹ Masaryk byl ovlivněn názory Komenského a moderními pedagogickými proudy západními. Dle jeho názoru se měla pedagogika opírat o psychologii, především vývojovou. Prosazoval především názor, že škola má naučit děti myslet, dále, že předpokladem úspěšně fungující školy je učitel, který je odborně vzdělán a má autoritu. Dalšími pokrokovými učiteli byli Josef Úlehla, František Čáda, Otakar Kádner a František Drtina.¹²²

¹¹⁷ RÝDL KAREL, cit. d., s. 19, 21 – 22.

¹¹⁸ HRONEK JOSEF, Výbor zákonů školských. Díl III., Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 30. července 1937, č. 105.513-I., Školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské a pro školy (třídy) pomocné. Praha, Kropáč a Kucharský 1938.

¹¹⁹ Český učitel: věstník Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Čechách. Praha, Grégr. Vycházel v letech 1897 – 1941.

¹²⁰ ČAPEK KAREL, Hovory s T. G. M. Praha, Fragment 2009.

¹²¹ FEJLEK VOJTĚCH, VAŠEK RICHARD, Cesta demokracie. I, Projevy, články, rozhovory 1918 – 1920, T.G. Masaryk. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2003.

¹²² HORÁK JOSEF, KRATOCHVÍL MILAN, cit.d., s. 102 – 103, 105 – 107.

2.6. Školství za druhé Československé republiky

Za druhé republiky se lidé snažili najít a označit viníka nepříznivé politické situace, která měla vliv i na běžný život obyčejných lidí, tato činnost se dotkla také školství. Snaha po kulturní hegemonii vedla pravicový a nacionalistický tisk ke kampani za „odlevičáctění“ škol a za revizi školních učebnic, ve kterých se prý objevovala „špatná, lži-humanistická a nevlastenecká ideologie“. Pokrokoví učitelé byli obviňováni z toho, že prý vychovávali mládež v popřevratových pověrách – od liberalismu a humanismu až k bolševictví a bezbožnictví. Proti těmto obviněním se ozvala Československá obec učitelská – vyslovila se pro zachování demokratických principů a vyzvala všechny „demokratické vrstvy lidu k semknutí“, aby zabránily nebezpečí vnitřní porážky. Věstník učitelských jednot v Čechách časopis Český učitel vyzýval učitele, aby se nevzdávali demokracie a odmítal útoky proti demokratickému a humanistickému zaměření učitelstva.¹²³

Také Strana národní jednoty chtěla reformu školství ve smyslu vytvoření „školy národní“ (nacionalistické) a věřící (pokřesťanstvené, převýchova národa měla být vedena v duchu svatováclavské tradice). Nová škola druhé republiky měla být katolická s povinným vyučováním náboženství. Symbolicky byl proces „pokatoličtění“ vyjádřen návratem křížů do školních učeben. Dosud platné učebné osnovy měly projít revizí, SNJ požadovala vytvoření nových učebnic, které by vyhovovaly jak katolickým konfesijním požadavkům, tak výkladu dějin v duchu tradice svatováclavské. Ostatní náboženské konfese se k tomuto požadavku postavily negativně. Požadavky na reformu šly ale dále, v budoucnu nemělo být ani možné, aby škola zaměstnávala učitele – ateisty.¹²⁴

Plynulost a kontinuita výuky na základních a středních školách druhé republiky byla vážně narušena a to nejen z ideových důvodů. Ministerstvo školství a národní osvěty muselo řešit problém náhlého přebytku učitelů, kteří přicházeli ze zabraných území, a tak vdané učitelky musely školy opustit, uvažovalo se dokonce o absolutním zmenšení počtu nově dorůstající generace inteligence. MŠANO začalo připravovat regulaci jednotlivých typů škol a zabývalo se vypracováním systému, který měl zajišťovat výběr nejschopnějších studentů na střední školy. Navíc již během zářijové mobilizace byly některé školy obsazeny vojskem, řada učitelů podléhala branné povinnosti a musela nastoupit do armády. Z odtrženého území přicházeli vynuceně odcházející rodiče se svými dětmi, žáky obecných, měšťanských a středních škol. MŠANO tedy začalo vytvářet nové paralelní třídy na vnitrozemských školách a podařilo se

¹²³ GEBHART JAN, KUKLÍK JAN, Velké dějiny zemí Koruny české, svazek 15, část a. Praha, Litomyšl: Paseka 2006, s. 151 – 153.

¹²⁴ Tamt.

mu přemístit z odtrženého území některá reálná gymnázia (např. z Litoměřic do Terezína, z Prachatic do Vodňan, z Hustopečí do Židlochovic, z Nového Jičína do Frenštátu a z Českého Těšína do Frýdku) a odborné školy (z Liberce do Prahy byla přemístěna Státní průmyslová škola chemická, dále byly přemístěny některé učitelské ústavy a hospodářské školy). Celkem se tato opatření dotkla 3300 studentů.

Na českých středních školách druhé republiky vzrostl počet studentů o 15%, v mnoha třídách studoval neúměrně vysoký počet žáků – v průměru 40 žáků na jednu třídu. Proto se MŠANO rozhodlo vyřešit přebytek učitelů hromadným penzionováním osob narozených v letech 1879 až 1881, ale přesto se mu problém s přebytkem učitelských sil nepodařilo vyřešit.

Také české vysoké školství se potýkalo s celou řadou problémů. Vysoké školy musely řešit otázku návratu a uplatnění pedagogů, kteří dosud působili na bratislavské Univerzitě Komenského.¹²⁵ Věk profesorů pro odchod do penze byl proto snížen ze 70 na 65 let. Atmosféra na některých fakultách byla ovlivňována českými fašisty, šířily se na nich antisemitské nálady, zejména na medicíně a právnické fakultě. Na pražské filozofické fakultě dokonce zradikalizovaní fašizující studenti strhli sochu T. G. Masaryka, která vévodila vstupu do fakulty.¹²⁶

Vedla se také diskuze o dalším setrvání německých vysokých škol na území druhé republiky. Nejprve to vypadalo, že německá univerzita i německá technika budou přemístěny do Liberce a německá technika z Brna se měla přemístit do Lince. MŠANO dokonce zastavilo zápis do německých vysokých škol a 17. října 1938 byly Karolinum a německá technika v Husově ulici uzavřeny. Poté se ale ozval Berlín, který si přál, aby „německé vysoké školy zůstaly na své historické pražské půdě“. Hitler nechtěl připustit, aby „německá Praha“ přestala být sídlem dle jeho názoru nejstarší německé univerzity. A tak na počátku ledna roku 1939 zahájily německé vysoké školy slavnostně zimní semestr. Z těchto škol museli odejít všichni neárijské docenti a profesori, ostatní pedagogové museli doložit svůj rasový původ až do roku 1750¹²⁷ (Tento zásah do akademických svobod a zvyklostí přineslo vládní usnesení z 27. ledna 1939, které rozhodlo o odstraňování Židů ze státních služeb.¹²⁸). Při „odžidovštění“ německé Univerzity Karlovy bylo uvolněno 77 vysokoškolských učitelů,

¹²⁵ GEBHART JAN, KUKLÍK JAN, cit. d., s. 151 – 153.

¹²⁶ GEBHART JAN, KUKLÍK JAN, Druhá republika 1938 – 1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Praha, Litomyšl: Paseka 2004, s. 205 – 206.

¹²⁷ GEBHART JAN, KUKLÍK JAN. 2006, s. 151 – 153.

¹²⁸ Více viz KÁRNÝ MIROSLAV, Politické a ekonomické aspekty „Židovské otázky“ v pomnichovském Československu, Sborník historický 36 (1989), s. 191 – 192.

největší počet z nich – 43 – působil na lékařské fakultě. Jen některým pedagogům se podařilo emigrovat a zachránit si tak život.¹²⁹

Na odtržených územích se české menšině dostalo jen omezené možnosti posílat své děti do českých obecných škol a o českých středních školách nebo dokonce českých vysokých školách si mohli nechat jen zdát.¹³⁰ V této době vyšlo také Vládní nařízení o povinnosti učitelů národních škol bydlet v místě, kde je škola, „poněvadž posláním učitele není jenom, aby učil děti, ale aby splynul s občanstvem a byl lidu rádcem a vychovatelem.“. Předseda vlády Rudolf Beran chtěl dokonce „postátnit učitelstvo“, aby jej vyjmul z kompetence obcí. Ve školách proběhla revize školních učebnic a knihoven, při ní byly vyřazeny všechny učebnice a knihy, které neodpovídaly požadavkům výchovy v národním a křesťanském duchu. Nově se ustavovaly okresní školní výbory, které byly pověřeny reformou školství a do kterých vstupovali také zástupci obyvatelstva podle hlavních oborů hospodářské činnosti v daných okresech.¹³¹

¹²⁹ GEBHART JAN, KUKLÍK JAN. 2004, s. 205 – 207.

¹³⁰ GEBHART JAN, KUKLÍK JAN. 2006, s. 151 – 153.

¹³¹ GEBHART JAN, KUKLÍK JAN. 2004, s. 205 – 207.

2.7. Školství během nacistické okupace

Do října 1939 bylo nacisty obsazeno 32 českých měšťanských a obecných škol s 2523 žáky, na odborných školách v Ostravě byli ustanoveni říšští pověřenci a na Vysoké škole zemědělské a veterinární v Brně byl zřízen komisariát.¹³² Některé školy byly ihned přeměněny na lazarety, ubytovny a skladiště.¹³³ Okupanti násilným způsobem vymycovali ze škol vše, co nějakým způsobem připomínalo národní svébytnost, pokrokovost a demokratismus.¹³⁴ Školství bylo totiž vnímáno jako nebezpečná instituce šířící povědomí o národní kultuře a českých tradicích.¹³⁵

Dne 6. dubna 1939 byl protektorátním ministerstvem školství vydán příkaz, aby lidé respektovali novou politickou situaci, zachovávali loajálnost k Velkoněmecké říši a projevovali úctu k Vůdci. Do škol byla zavedena nacistická pedagogika vycházející z ideologie fašismu a rasové teorie, školy byly upraveny dle německého vzoru. Byla zavedena osmiletá obecná škola, která měla dva stupně. Po čtyřech ročnících základní školy následovala šestiletá střední škola, která měla funkci naší školy měšťanské. Byl z ní možný přechod na odbornou školu bez vykonání zkoušek. Dále byla zavedena vyšší škola, která se vlastně rovnala našemu gymnáziu, jen docházka byla zkrácena z devíti na osm let. Zároveň byly vytvořeny elitní internátní školy, tzv. nacionálně politické ústavy (Napolas) a školy Adolfa Hitlera.¹³⁶ Měšťanské školy byly přizpůsobeny německému systému tím, že byly přejmenovány na školy hlavní, které byly čtyřtřídní a výběrové.¹³⁷ Žáci vyšších ročníků středních a odborných škol byli nasazováni do válečné výroby.

Postupně bylo zastaveno vydávání pedagogických časopisů. Pedagogika jako teorie byla zcela potlačena.¹³⁸ Probíhaly změny učitelských plánů a rozvrhů hodin.¹³⁹ Okresní inspektoři byli pověřeni přímou kontrolou obecných a měšťanských škol, německá sekce Zemské školní rady byla přejmenována na Německou školní radu.¹⁴⁰ Dne 30. dubna 1941 bylo na českých školách zakázáno používání 283 učebnic¹⁴¹ (Byly z nich odstraňovány všechny informace týkající se Československé republiky¹⁴²). Od podzimu 1939 byla zavedena povinná výuka němčiny na školách měšťanských a od školního roku 1940/41 i na školách obecných, počet

¹³² SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 250.

¹³³ RÝDL KAREL, cit. d., s. 24.

¹³⁴ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 250.

¹³⁵ RÝDL KAREL, cit. d., s. 24.

¹³⁶ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 250 – 251.

¹³⁷ RÝDL KAREL, cit. d., s. 25.

¹³⁸ HORÁK JOSEF, KRATOCHVÍL MILAN, cit.d., s. 116.

¹³⁹ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 251.

¹⁴⁰ RÝDL KAREL, cit. d., s. 24.

¹⁴¹ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 251.

¹⁴² RÝDL KAREL, cit. d., s. 25.

hodin týdně se během let okupace zvyšoval. Na středních školách se postupně začala prosazovat výuka některých předmětů v němčině - např. matematiky či zeměpisu.¹⁴³ Roku 1940 proběhla v Německu školská reforma v duchu Norimberských zákonů, která ovlivnila též školství v Protektorátu Čechy a Morava. Nacistické úřady se snažily o násilné přizpůsobení školních osnov rasovým teoriím a nacistické ideologii. Od 1. září 1941 byly všechny obecné a měšťanské školy pod přímým dozorem zemských školních inspektorů.¹⁴⁴ V letech 1941/42 byla zastavena výuka dějepisu i dějin literatury, zrušena byla též výuka filozofie.

Dne 15. listopadu 1939 se konal pohřeb Jana Opletala, který byl postřelen 28. října při protinacistické demonstraci. Pohřbu se zúčastnily tisíce studentů vysokých škol a jejich setkání přerostlo v další protinacistickou demonstraci. Důsledkem toho bylo zavření všech českých univerzit a kolejí říšským protektorem Konstantinem von Neurathem dne 17. listopadu. Devět studentů bylo popraveno ve stejný den, více než 1200 dalších bylo posláno do koncentračního tábora v Sachsenhausenu. Byla zrušena možnost vysokoškolského vzdělání učitelů, ponechány byly jen učitelské ústavy. Učitelům byla předepsána povinná znalost německého jazyka a probíhalo také jejich přeškolení¹⁴⁵.

Postupně byly početně omezeny všechny druhy gymnázií, povoleny byly jen dva typy – klasické gymnázium (pouze pro chlapce) a reálné gymnázium (dívčí i chlapecké). Dívčí reálná gymnázia nevyučovala latinu a namísto vzdělávání dívek v oblasti jazykové, je mělo připravovat na úlohu budoucí ženy a matky.¹⁴⁶ Postupně byly taktéž likvidovány učitelské ústavy. Na odborných školách byl zaznamenán částečný vzestup, počet přijatých žáků byl však přesto nižší než dříve. Ve školním roce 1943/44 vznikly dva nové typy škol - učňovská škola a závodní učňovská škola.

Rušily se české jednotřídky s méně než dvaceti dětmi v obcích s převážně německým obyvatelstvem. Počet žáků ve třídách byl zvýšen ze čtyřiceti pěti na šedesát (v jednotřídkách bylo „pouhých“ padesát žáků). Taktéž se zvyšovaly úvazky učitelů.

Není tedy divu, že se začalo objevovat učitelské odbojové hnutí. Učitelé byli sjednoceni v tzv. Učitelské unii. Dne 29. ledna 1943 byla však většina členů Učitelské unie zatčena. Někteří byli popraveni, mnozí z nich později zemřeli v koncentračním táboře. Přesto

¹⁴³ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 251.

¹⁴⁴ RÝDL KAREL, cit. d., s. 25.

¹⁴⁵ Centrálním střediskem přeškolovací akce byl Ústřední institut Vankenheim u Berlína. Měl také svou vlastní pobočku v Praze, která byla založena v červnu 1940. Od září 1941 do poloviny roku 1943 zde probíhalo přeškolování učitelů dějepisu, zeměpisu a biologie. Dále se plánovalo přeškolování v oblasti umělecké výchovy, to se však nakonec nikdy neuskutečnilo.

¹⁴⁶ Ve školním roce 1943/44 byla latina znovu zavedena jako nepovinný předmět, následujícího roku již byla zařazena znovu mezi povinné předměty.

organizace pokračovala dále v odboji. Koncentračními tábory dohromady prošlo asi 5000 učitelů, na 650 jich tam zemřelo a 392 bylo popraveno.¹⁴⁷

Dne 15. dubna 1943 byl vydán ministerský výnos o zvýšení kompetencí a tím i autority správce školy (jiný název pro ředitele školy). Tento výnos se týkal i národních a hlavních škol. Správce školy odpovídal přímo nadřízenému orgánu za vedení školy v duchu protektorátních předpisů a říšského smýšlení. O přijetí žáka do vyšší školy rozhodoval osobně správce školy po tom, co se poradil s třídním učitelem.

Školní rok 1944/5 byl již ve znamení totální anarchie v zajištění výuky. Učitelé i studenti byli totálně nasazováni na zákopové a jiné práce. Školy byly zabírány pro vojenské účely. Stále častěji byli zatýkáni učitelé - odbojáři. Přesto protektorátní ministr E. Moravec¹⁴⁸ prohlašoval, že české školství je nejlepší v celé Evropě. Koncem roku 1944 bylo zřejmé, že se válka chýlí ke konci a co nevidět dojde k osvobození země. Skupiny různě politicky smýšlejících učitelů a odborníků začaly promýšlet koncepce školské organizace a správy pro poválečné období.¹⁴⁹

O osudech židovského školství, židovských dětí a učitelů napsala studii D. Kasperová.¹⁵⁰

¹⁴⁷ SOMR MIROSLAV a kolektiv, cit. d., s. 251 – 253.

¹⁴⁸ E. Moravec byl též tvůrce nacistické organizace české mládeže, tzv. Kuratoria.

¹⁴⁹ RÝDL KAREL, cit. d., s. 26 – 27.

¹⁵⁰ KASPEROVÁ DANA, *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2010.

2.8. Školská správa

2.8.1. Situace za Rakouska - Uherska

Nejvyšší instancí školské správy bylo od roku 1867 Ministerstvo kultu a vyučování. Krom školských záležitostí spravovalo též záležitosti náboženských kultů všech vyznání uznaných státem. Co se týče školství, řídilo všechny vyučovací ústavy, krom škol a soukromých i veřejných vyučovacích ústavů, které spadaly pod jiné ministerstvo jako například živnostenské školství, které spadalo pod ministerstvo obchodu. Dále rozhodovalo o vhodnosti učebnic a školních čítanek, dohlíželo také na ústavy, které mu byly zvláště podřízeny, např. na Akademii nauk, Muzeum pro umění a průmysl, ústřední komisi pro výzkum a zachování stavebních a historických památek.

V jednotlivých zemích bylo školství řízeno politickými úřady. Roku 1849 byly správou národních a středních škol pověřeny zemské školní úřady, ty byly později roku 1851 zrušeny silvestrovskými patenty a bylo tak posíleno centrální řízení. Roku 1855 byl přijat konkordát s církví a církevní úřady zasahovaly do řízení školství.¹⁵¹

Hasnerův zákon z roku 1869 zavedl odborné světské školní úřady. Pro správu školství v zemi ustanovil zemské školní rady, při okresních hejtmanstvích zavedl okresní školní rady a ve školních obcích¹⁵² místní školní rady.

Zemská školní rada byla nejvyšším školním úřadem v zemi¹⁵³, byla podřízena Ministerstvu kultu a vyučování. V čele stál místodržitel nebo jeho náměstek jako předseda¹⁵⁴, dále ji tvořili zástupci zemského výboru – politici, zástupci církví (katolické a evangelické církve, židovské obce), zástupci učitelstva a zemští školní inspektoři, kteří byli jmenováni císařem na návrh ministra kultu a vyučování. Funkční období bylo šestileté. Zemské školní rady v Čechách a na Moravě měly sekci českou a německou, slezské ne.¹⁵⁵ Záležitosti škol se vyřizovaly v tom odboru, jehož jednací jazyk byl vyučovacím jazykem školy.¹⁵⁶ Zemské školní radě byly podřízeny střední školy – gymnázia, reálná gymnázia, reálky a lycea, dále učitelské ústavy s cvičnými školami a školství národní, pod které spadaly obecné a měšťanské školy.¹⁵⁷ Rozhodovaly též o odvoláních a stížnostech proti nálezům a nařízením okresních školních rad, byly nejbližší odvolací instancí pro rodiče žáků proti rozhodnutí ředitelství gymnázií a

¹⁵¹ HLEDÍKOVÁ ZDEŇKA, JANÁK JAN, DOBEŠ JAN, Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost. Praha: NLN 2005, s. 283 – 284.

¹⁵² Školní obec byla v obvodu jedné školy, která vyučovala děti např. i z jiných obcí bez školy.

¹⁵³ RÝDL KAREL, cit. d., s. 10.

¹⁵⁴ HLEDÍKOVÁ ZDEŇKA, JANÁK JAN, DOBEŠ JAN, cit. d., s. 284.

¹⁵⁵ RÝDL KAREL, cit. d., s. 10.

¹⁵⁶ HLEDÍKOVÁ ZDEŇKA, JANÁK JAN, DOBEŠ JAN, cit. d., s. 284.

¹⁵⁷ RÝDL KAREL, cit. d., s. 10.

učitelských ústavů.¹⁵⁸ Nespadaly však pod ní vysoké, odborné a pokračovací školy, ty byly pod přímým vlivem zemského politického úřadu (místodržitelství). Zemská školní rada též vykonávala dozor nad činností okresních a místních školních rad.

Okresní školní rady byly součástí okresních hejtmanství (politické okresy se většinou shodovaly s okresy školními). V národnostně smíšených okresech byly dva školní okresy. V případě, že by v okrese bylo jen málo menšinových škol, spadaly do správy nejbližší národnostně stejné okresní školní rady. Statutární města měla své vlastní městské školní okresy s městskými školními radami.¹⁵⁹ V čele okresní školní rady stál okresní hejtmán nebo jeho zástupce, či starosta statutárního města v případě městské školní rady, jako předseda¹⁶⁰, dále okresní inspektor, zástupci církví, učitelstva a obcí.¹⁶¹ Jmenování i volení zástupci okresní školní rady museli být potvrzeni zemským místodržitelem. Funkční období bylo šestileté, ve Slezsku tříleté. Do kompetence okresní školní rady spadala administrativa mateřských, obecných a měšťanských škol, pomocných škol a vychovatelem, soukromých vyučovacích ústavů a odborných škol, dále dozírala na činnost místních školních rad a školních knihoven, připravovala podklady pro zřizování škol a jejich rozšíření, dále rozhodovala o obsazování míst učitelů, poukazovala platy, řešila disciplinární případy, svolávala okresní učitelské konference a udílela učitelům dovolené delší než tři dny.

Místní školní rady byly orgány místní správy obce a k ní přiškolených obcí.¹⁶² Pokud byly v obci školy české i německé, pak se zřídily v obci dvě místní školní rady.¹⁶³ Tvořil ji starosta nebo jeho zástupce jako předseda, dále pak zástupci církví, obce a učitelstva. Funkční období bylo v Čechách a ve Slezsku tříleté, na Moravě šestileté (vždy z poloviny po třech letech obnovované). V kompetenci místní školní rady bylo vedení administrativy a zajišťování materiálních potřeb škol, podávání charakteristik (mravů a chování) školní mládeže, místní dozor nad školní docházkou a také spolupůsobení při obsazování učitelských míst. Mohly jmenovat místního školního dozorce (inspektora), který však neměl právo cokoliv nařizovat. Radě byly podřízeny veřejné obecné a měšťanské školy, mateřské školy a tzv. školy tovární (fabrické).¹⁶⁴ Stížnosti proti nálezům a opatřením místní školní rady vyřizovala okresní školní rada.¹⁶⁵

¹⁵⁸ HLEDÍKOVÁ ZDEŇKA, JANÁK JAN, DOBEŠ JAN, cit. d., s. 284.

¹⁵⁹ RÝDL KAREL, cit. d., s. 10 – 11.

¹⁶⁰ HLEDÍKOVÁ ZDEŇKA, JANÁK JAN, DOBEŠ JAN, cit. d., s. 285.

¹⁶¹ Ve statutárních městech byly kompetence děleny i mezi volené zastupitelstvo (např. jmenování pomocných a vedlejších učitelů či správa školních fondů).

¹⁶² RÝDL KAREL, cit. d., s. 11.

¹⁶³ HLEDÍKOVÁ ZDEŇKA, JANÁK JAN, DOBEŠ JAN, cit. d., s. 285.

¹⁶⁴ RÝDL KAREL, cit. d., s. 11.

¹⁶⁵ HLEDÍKOVÁ ZDEŇKA, JANÁK JAN, DOBEŠ JAN, cit. d., s. 285.

Podle nařízení ministra kultu a vyučování z roku 1872 se konaly okresní a zemské konference, místní konference dle nařízení ministra z roku 1905. V jejich kompetenci bylo vzdělávání učitelstva, vnitřní provoz a organizace škol. Mohly podávat návrhy na zlepšení, které vešly v platnost až po jejich schválení zemskou školní radou.¹⁶⁶

2.8.2. Situace za První republiky

Nejvyšším orgánem správy školství, osvěty, kultury a vědy bylo Ministerstvo školství a národní osvěty. Spravovalo všechny školské záležitosti kromě zemědělského školství – to spravovalo ministerstvo zemědělství. V prvních letech po vzniku Československé republiky se pomýšlelo na to, že se tyto agendy rozdělí pod ministerstva dvě – Ministerstvo školství a Ministerstvo krásných umění. Nakonec však bylo vytvořeno jen jedno ministerstvo, které bylo rozděleno na prezidium a osm (později sedm) odborů. U prezidia bylo zřízeno studijní oddělení pro zásadní otázky týkající se zejména organizace školství, vzdělání učitelstva, didaktických věcí, sjednocení učebních osnov, studia domácího i cizího školství. Jednotlivé odbory spravovaly věci mateřských a národních škol, škol pro postižené děti a opatroven, středních škol a učitelských ústavů, odborných a vysokých škol (Vysoké školy řídilo přímo ministerstvo, požívaly rozsáhlou autonomii a jejich počet byl podstatně rozšířen.), vědeckých ústavů, univerzitních a odborových knihoven a školských závodů. Dále spravovaly oblast národní osvěty (ochrana památek, archivnictví, muzejnictví a archeologie, literatura, divadelnictví, hudba, umění, lidová výchova), církevních záležitostí, stížností z oboru národního školství a spravovaly také legislativní a zaměstnanecké věci, fondy a nadace, sociální péči o studenty a záležitosti kulturních styků s cizinou.¹⁶⁷

Zemské školní rady existovaly i za První republiky. Pro Čechy byla v Praze, pro Moravu v Brně, pro Slezsko v Opavě (jen do roku 1928). Předsedou byl náčelník zemského úřadu (tzv. zemský prezident). Členů bylo šestnáct – šest zástupců Zemského výboru v Čechách (tři Češi a tři Němci) a deset pro Moravu a Slezsko (pět Čechů a pět Němců). Státní úředníci byli ve dvou národních sekcích, české a německé. V Čechách nebyl jejich počet zákonně omezen, na Moravě povoloval pouze dva členy (jednoho Čecha a jednoho Němce). Dalšími volenými členy byli zemský školní inspektor, dva národní zástupci hlavních měst (Prahy a Brna), zástupci církví (v Čechách dva katolíci, jeden Evangelík a jeden Žid, na Moravě jich byl stejný počet, ale pro každou národnost zvlášť), zástupci učitelstva (v Čechách dva Češi a dva

¹⁶⁶ RÝDL KAREL, cit. d., s. 12.

¹⁶⁷ HLEDÍKOVÁ ZDENKA, JANÁK JAN, DOBEŠ JAN, cit. d., s. 356 - 357

Němci, na Moravě tři Češi a tři Němci). Funkční období bylo i nadále šestileté. Radě byly i v této době podřízeny střední školy včetně učitelských ústavů a národní školy. V oblasti národního školství měla rada v kompetenci zřizování nových škol a tříd, obsazování učitelských míst, úpravu školních obvodů, stanovení vyučovacího jazyka a vyřizování stížností nižších úřadů. Zemská školní rada též vykonávala dozor nad nižšími školními úřady.

Nadále existovaly i okresní školní rady. V roce 1920 byly nahrazeny tzv. župními školními výbory, ne však na dlouho. Již roku 1927 se od žup opustilo, politici se vrátili k systému okresů a začaly se vytvářet okresní školní výbory. V Čechách jich bylo 104, na Moravě a ve Slezsku dohromady 65. Statutární města (Praha, Brno, Liberec, Olomouc a Opava) byly samostatné školní okresy. V národnostně smíšených okresech byly buď dva školní výbory (český a německý) nebo byly jednotlivé školy přiděleny k nejbližšímu okresu se stejným mateřským jazykem.

Okresní školní výbor (ve statutárních městech byl na stejné úrovni městský školní výbor) se skládal z předsedy (náčelníka okresního úřadu, tzv. okresního hejtmána nebo starosty či primátora města – ve statutárních městech), okresních školních inspektorů, dvou až čtyř zástupců učitelstva, čtyř až osmi občanů, kteří byli jmenováni předsedou zemské školní rady na návrh okresního hejtmána. Učitelé byli navrhováni profesními organizacemi¹⁶⁸, zástupci občanů byli navrhováni dle místních volebních výsledků do poslanecké sněmovny¹⁶⁹. V kompetenci výboru byla správa a řízení všech mateřských a národních škol příslušného okresu (výjimkou byly školy menšinové). Úřad dohlížel na dodržování zákona a nařízení, staral se o zlepšování podmínek škol a jejich zaměstnanců, dohlížel na činnost místních školních rad, jmenoval vedlejší učitele a staral se o jejich vzdělání, svolával učitelské konference, uděloval dovolené do délky trvání tří měsíců a zprostředkovával styky se zemskou školní radou.

Stále také fungovaly místní školní rady, které se staraly o správu školství v jednotlivých obcích. Byly nejvyšším samosprávným orgánem v oblasti školství. Členy byli zástupci učitelstva¹⁷⁰ (byli voleni konferencí učitelstva) a školní obce¹⁷¹ (volilo je obecní zastupitelstvo všech přiškolených obcí). V čele stál na čtyři roky volený předseda a jeho náměstek¹⁷² (volila je místní školní rada ze svých řad)¹⁷³. Přímý dozor nad radou měli okresní a zemští inspektoři, kterým byl předseda povinen podávat zprávy, předkládat spisy a protokoly schůzí. Místní

¹⁶⁸ RÝDL KAREL, cit. d., s. 14 – 16.

¹⁶⁹ HLEDÍKOVÁ ZDEŇKA, JANÁK JAN, DOBEŠ JAN, cit. d. s. 357.

¹⁷⁰ Počet zástupců učitelů byl v přímém poměru k celkovému počtu učitelů a byl rozložen tak, aby byli zastoupeni učitelé i učitelky škol obecných a učitelé i učitelky škol měšťanských.

¹⁷¹ Zástupců školní obce bylo vždy dvakrát více než učitelstva, byli voleni zastupitelstvy všech připojených obcí.

¹⁷² RÝDL KAREL, cit. d., s. 16 – 17.

¹⁷³ HLEDÍKOVÁ ZDEŇKA, JANÁK JAN, DOBEŠ JAN, cit. d. s. 357.

školní rada zastupovala obec ve všech právních jednáních týkajících se školství, starala se o materiální vybavení škol, vedla soupis školní mládeže, kontrolovala plnění povinné školní docházky, dbala na vzdělávání učitelů a na mravné chování mládeže mimo budovu školy. Členové rady mohli navštěvovat školy a být přítomni ve vyučování, nesměli však do něj zasahovat.¹⁷⁴

Pro menšinové školy byly nově zřizovány jako pomocné správní orgány ministerstva místní školní výbory. Složení bylo podobné jako u místních školních rad, působnost však byla velmi omezená, neboť veškeré náklady hradil přímo stát z resortních prostředků ministerstva školství a národní osvěty.¹⁷⁵

Dne 1. prosince 1928 byl vydán zákon o sjednocení státní správy v Československé republice, kterým byly sloučeny školské úřady v 1. a 2. instanci (zemská a okresní) a byly podřízeny ministerstvu vnitra. To se však neosvědčilo a po celá 30. léta požadovaly pedagogické organizace návrat k dřívějšímu stavu. Výraznou změnou bylo zřízení tzv. újezdních školních rad v obcích s újezdní měšťanskou školou podle zákona ze dne 20. prosince 1935 o újezdních měšťanských školách. Byly to správní orgány společné pro školní obec i pro školní újezd. Ve druhé polovině 30. let přestal být spor o konečnou podobu správy a organizace školství důležitý, neboť se jednalo o samotnou existenci Československé republiky.¹⁷⁶

2.8.3. Protektorát

V červnu 1942 bylo zrušeno Ministerstvo školství a národní osvěty a bylo nahrazeno dvěma novými institucemi – Ministerstvem školství¹⁷⁷ a Úřadem lidové osvěty (později Ministerstvo lidové osvěty, pod něj přešly záležitosti týkající se divadelnictví, filmu, rozhlasu a tisku, písemnictví, výtvarného umění, hudby, zpěvu a tance). V čele stál Emanuel Moravec, nižšími složkami byly osvětové sbory.¹⁷⁸ Po nástupu Reinharda Heydricha bylo obojí silně kontrolováno německou okupační správou. Dne 22. října 1942 byly zrušeny Zemské školní rady a jejich úkoly přešly na zemské úřady, u nichž vznikla školská oddělení, v dubnu roku 1943 byly zrušeny i okresní a městské školní výbory a byly nahrazeny tzv. školskými úřadovkami. Školská úřadovna se skládala z vnitřní a vnější části. Vnitřní (odborná) část byla podřízena okresnímu inspektorovi, vnější (hospodářská a politická) přímo okresnímu

¹⁷⁴ RÝDL KAREL, cit. d., s. 17.

¹⁷⁵ HLEDÍKOVÁ ZDEŇKA, JANÁK JAN, DOBEŠ JAN, cit. d. s. 357.

¹⁷⁶ RÝDL KAREL, cit. d., s. 22.

¹⁷⁷ Tamt., s. 25.

¹⁷⁸ HLEDÍKOVÁ ZDEŇKA, JANÁK JAN, DOBEŠ JAN, cit. d., s. 413.

hejtmanovi. Okresní úřady byly přímo podřízeny oberlandrátům¹⁷⁹. Dne 10. prosince 1943 byly nařízením ministra Moravce zrušeny všechny místní, obvodní a újezdní školní rady a místní školní výbory. Kompetence přešly do rukou starostů. Počátkem roku 1943 ministerstvo školství převzalo přímou správu i nad dosud samostatnými učňovskými a lidovými hospodářskými školami.¹⁸⁰

Od poslední třetiny 18. století se objevuje viditelná snaha zvýšit gramotnost poddaných – žalostný stav vzdělání u nižších vrstev obyvatelstva a jeho potřebu pro lepší chod státu si uvědomovala již Marie Terezie, a proto povolala odborníky – reformátory Johanna Ignaze von Felbigera a Gerharda van Swietena (mimo ně se na zvýšení úrovně vzdělání podíleli ještě další – Václav Antonín Kounic, Heinrich Seibt, Ferdinand Kindermann), aby tuto situaci zlepšili. Každé dítě, ať už chlapec nebo děvče, dostalo šanci naučit se číst, psát a počítat. Dívky si však na vyšší vzdělání musely ještě počkat. První dívčí střední školy začaly vznikat až na konci 19. století, na vysoké školy byl ženám umožněn přístup až na přelomu 19. a 20. století.

Povinná školní docházka se však prosazovala velmi těžší, sami rodiče viděli své děti raději na polích nebo ve službě, neboť měli pocit, že tak jsou rodině daleko více prospěšné. Od doby Josefa II. byly proti takovýmto rodičům zaváděny různé druhy sankcí. Délka školní docházky byla z těchto veskrze materiálních důvodů po dlouhou dobu předmětem sporů – a to i v 19. století, kdy měly o děti zájem továrny.

Po smrti Josefa II. nebyly spokojeny se stavem školství šlechta a církve, chtěly posílit vyučování náboženství a církevní dozor. Církev však nebyla zpátečnickým činitelem, díky ní začaly vznikat reálné školy. Během revolučního roku 1848 se odehrála krátká kapitolka v dějinách školství, kdy měla být zavedena škola světská a bezplatná. Další vývoj však tyto snahy po změně znovu znemožnil. Konkordátem z roku 1855 zvítězila církev a školství opravdu bylo podřízeno jejímu dozoru až do roku 1868. Poté sice bylo školství znovu pod dozorem státu, náboženství však hrálo ve školním vzdělávání podstatnou roli, zvláště po roce 1883 díky novele zákona z roku 1869 a to až do roku 1918.

¹⁷⁹ oberlandrát – ustanoveny vrchním velitelem okupační armády již před 15. března 1939. Jejich územní obvod zahrnoval jeden až šest politických okresů. V prvním měsíci okupace jich bylo v Čechách 23 a na Moravě 12, byli jim podřízeni okresní hejtmani. Oberlandráty byly nejnižšími správními úřady pro německé státní příslušníky a kontrolními orgány, které vykonávaly dozor nad okresními a obecními úřady ve svém obvodu. Dle Heydrichovy reformy z 15. června 1942 byla část jejich agendy přenesena na protektorátní úřady a počet oberlandrátů se snížil na sedm, od 1. září 1944 na šest. (HLEDÍKOVÁ ZDEŇKA, JANÁK JAN, DOBEŠ JAN, Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost. Praha: NLN 2005, s. 408)

¹⁸⁰ RYDL KAREL, cit. d., s. 26.

Také se objevila snaha po hlubším vzdělání učitelů – neboť jen vzdělaný a dobře připravený učitel může své znalosti šířit dále a dobře své žáky připravit pro budoucí život. K tomuto účelu byly zřizovány normální školy, od 19. století pak učitelské ústavy, vydávány učitelské příručky - první takovou byla Metodní kniha od J. I. von Felbigera. V 19. století vznikaly učitelské jednoty. Vysokoškolské studium učitelů však bylo po dlouhou dobu jen nespelnitelným snem, teprve v 1. polovině 20. století se začaly objevovat viditelné výsledky boje za vyšší vzdělání pro učitele – vznikla Škola vysokých studií pedagogických, Škola pedagogická a Pedagogická akademie.

V českých zemích byla již od počátku, především však v 19. století, snaha o zavedení a prosazení češtiny na školách – a to i na gymnáziích, přes germanizační snahy byly tisknuty české učebnice a pomůcky. Na vysokých školách a gymnáziích byla ze začátku pouze namísto latiny zavedena němčina, čeština se na tato místa dostávala pomalu. Český jazyk byl ve školství uznán za rovnocenný německému až roku 1866.

Stát se také od samého počátku novodobých dějin školství snažil školy kontrolovat, a to i do té doby samosprávné vysoké školství, když zřídil úřad studijních direktorů a bylo zrušeno univerzitní soudnictví. Postupně zaváděl nejrůznější úřady pro kontrolu a dohled nad stavem školství. Ať už šlo o krajské školní komisaře, příslušné ministerstvo, jehož název se během doby měnil nebo školní rady. Od uzavření konkordátu se snažila do stavu školství znovu více mluvit také církev, pro jeho kontrolu zaváděla školní dozorce.

Za nacistické okupace bylo české školství v opravdu špatném stavu, mnoho škol bylo rušeno, především gymnázia, ze školních předmětů a učebnic byly vymycovány zmínky o české kultuře a historii, učitelé byli násilím přeučováni a zavražďováni, bylo znemožněno jejich vzdělávání. Na školách byla prosazována čím dál tím silnější germanizace. Zavření všech českých vysokých škol 17. listopadu 1939 bylo už jen pomyslným posledním kopancem do zhroutěného ležícího těla českého školství. Čeští učitelé si však tento stav nenechali líbit a spojili své síly v učitelském odbojovém hnutí.

3. Kroniky jako vyprávěcí pramen. Druhy kronik. Školní kronikářství a jeho vývoj

3.1. Zařazení kronik

Kroniky se většinou řadí mezi literární prameny, které se někdy označují jako prameny vyprávěcí. Vznikly jako prostředek, který měl formovat společenské vědomí. Tohoto účelu dosahovali jejich autoři výběrem fakt, jejich hodnocením i literárním ztvárněním. Literární prameny jsou neadresné, to však neznamená, že jejich autor nemohl mít na mysli zcela určitý okruh čtenářů. Vždy je u nich kladen důraz na formu, někdy je jí podřízen i věcný obsah. Dělí se do několika skupin – na historická zpracování, kam patří vyprávěcí prameny v užším slova smyslu jako anály, kroniky, historie, životopisy, legendy, nekrology a historické písně. Patří sem také vzpomínky, paměti a autobiografie (někteří autoři je však považují za prameny osobní povahy) a do určité míry sem patří také edice. Do literárních pramenů dále náleží publicistika – noviny, časopisy, letáky, brožury, dále odborná a krásná literatura. Svým způsobem sem patří i písemné zachycení ústní tradice (zvěsti, pověsti, legendy, anekdoty, historické písně, vzpomínky) a vůbec lidové slovesnosti (lidové písně, pořekadla, přísloví, pohádky¹⁸¹, lidové hry – vánoční, velikonoční, hrdinské, světské). Taktéž sem patří písmácká literatura (kroniky a paměti reagující na dobový vývoj a jeho problémy), kramářské písně (žánr pololidové literatury, 16. – 19. století) a kalendáře (Jejich posláním bylo rozšiřovat vzdělanost nad úroveň základního školního vzdělání, dále měly význam náboženský, zároveň i bavily zábavným čtením.).¹⁸²

Kroniky jsou také řazeny mezi prameny pamětní, jejichž hlavním důvodem vzniku a hlavní společenskou funkcí bylo zachování důležitých informací pro budoucnost. Do těchto pramenů se zařazují různé druhy institucionálních pamětních knih a kronik (např. městské pamětní knihy, letopisy a kroniky klášterů a dalších církevních institucí, školní kroniky, spolkové kroniky, pamětní knihy železničních či četnických stanic a další).¹⁸³ Pamětní prameny se řadí mezi písemnosti institucionálního (veřejného) původu. Tyto prameny tvoří nejpočetnější skupinu písemností vzniklých z činnosti veřejných i soukromých institucí a zachovaly se většinou ve dvou hlavních podobách – jako spisy (akta) nebo jako úřední knihy. K dalším písemnostem institucionálního původu patří mimo pamětní prameny,

¹⁸¹ HLAVÁČEK IVAN, KAŠPAR JAROSLAV, KVAČEK ROBERT, MAUR EDUARD, NOVOTNÝ KAREL, PETRÁŇ JOSEF, SKÝBOVÁ ANNA, URBAN OTTO, Úvod do studia dějepisu III. Nauka o historických pramenech. Praha, SPN 1983, s. 81, 93.

¹⁸² HROCH MIROSLAV a kolektiv, Úvod do studia dějepisu. Praha, SPN 1985, s. 163.

¹⁸³ HLAVÁČEK IVAN, KAŠPAR JAROSLAV, KVAČEK ROBERT, MAUR EDUARD, NOVOTNÝ KAREL, PETRÁŇ JOSEF, SKÝBOVÁ ANNA, URBAN OTTO, cit. d., s. 81, 93.

prameny pojišťovací (např. listiny, městské knihy), prameny evidenční (např. urbáře, katastry), prameny normativní (např. vrchnostenská a cechovní nařízení) a prameny vnitroinstitucionální (např. jednací řády, inventáře).¹⁸⁴

3. 2. Počátky kronikářství

Kronika je tedy vyprávěcím pramenem, který vznikl z vůle zadavatele – instituce nebo autora a obsahuje záznamy spojené do chronologických řad. Kroniky vznikaly a stále vznikají proto, aby zachytily a zhodnotily historické události odehrávající se na určitém území (např. v regionu, obci, farnosti, škole, rodině) nebo ve společenství lidí, kteří se sdružují na základě společného zájmu (hasiči, ochotníci) v určitém čase. Kronika je zachycením událostí ze současnosti, proto pojem „kronika“ nelze použít pro současné zpracování dávné historie – zde se jedná o „historii“, „pověst“ apod.

Prvními autory kronik na našem území byli vzdělání duchovní.¹⁸⁵ Již v legendách můžeme spatřovat určité historiografické náběhy. Později se konkrétní historický zájem zaznamenat pamětihodnou událost ze sociálního nebo přírodního dění objevuje v církevních nekrologiích (např. nekrologium břevnovské z pol. 12. stol.), kam se zapisovalo pouze jméno a datum úmrtí členů nebo dobrodinců kláštera a kapituly, dále pak v martyrologiích a análech – letopisech (např. Letopisy hradištsko-opatovické), které byly sice historicky obsáhlejší, ale zapsané formou prostých nekomentovaných záznamů událostí v časové posloupnosti podle let, kde se jednotlivá fakta nespojovala ve vyprávěcí literární celek. Jejich autor nechtěl úmyslně ovlivnit čtenáře svým podáním a hodnocením. Všechny tři tyto literární druhy středověkého dějepisectví navazovaly na praktickou formu kalendáře a později se od něj osamostatnily.¹⁸⁶

Kroniky měly již sociálně politickou tendenci, usilovaly o literární záměr estetického působení a pobavení, vykládaly soustavně dějiny kláštera, církve, národa či státu. Kronika je literárním strukturním celkem, na rozdíl od análů, které obsahují pouhá fakta, jež jsou řazena časově za sebou a nepropojují se v celek vyprávěním. Další podstatný rozdíl mezi anály a kronikou je ten, že anály vznikají postupným přepisováním záznamů o různých událostech, kdežto kronika třídí, řadí a zpracovává fakta již předtím sebraná. Kronikářská a analistická

¹⁸⁴ ČAPKA FRANTIŠEK, VACULÍK JAROSLAV, ZWETTLER OTTO, Úvod do studia dějepisu a technika historikovy práce. Brno, Masarykova univerzita 1996, s. 77 – 80.

¹⁸⁵ HROMÁDKA TOMÁŠ, MOCKOVČIAKOVÁ ALENA, SCHOLLAROVÁ VĚRA, Kroniky. Praha, Informační a poradenské středisko pro místní kulturu, Útvar Regis 2004, s. 8 – 11.

¹⁸⁶ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2009, s. 19, 24.

metoda se však v jednom dějepisném literárním díle vzájemně prostupují. Každý druh kroniky má své věcné i stylistické schéma. Jiným způsobem se psaly kroniky světové, národní, klášterní, biskupské i biografie významných osobností. Analistická a kronikářská práce byla ovlivněna křesťansky středověkým pohledem na svět a život, předpokládala již vyspělejší a kultivovanější zájem o veřejné dění a vědomou snahu o zachování paměti na poznaná nebo prožitá fakta. Tento historický smysl zesílil v době, kdy se začalo objevovat povědomí o společenské odpovědnosti psát pravdu. Středověká kronika nebyla svou povahou, procesem svého vzniku, záměrem nebo slovesným projevem dílem vědecko-badatelským. Byla vyprávěcím literárním dílem, měla tradičně ustálené literární formy, které se řídily obecně uznávaným kódem požadavků, vyjadřovala se v přejímaných, tradičně fixovaných myšlenkových obrazech a slovních obratech. Odrážela se v ní sociální skutečnost a společenské vědomí sociální skupiny, ke které autor náležel. Pro středověkou kroniku a její hodnocení nejsou důležité ani tak její faktografické složky, jako složky ideologické a myšlenkové. Středověký kronikář psal pro specifickou oblast čtenářů, měl své vlastní cíle nebo vědomě sloužil určitým tendencím a vyslovoval je v osobité reakci na všechno dění. Historická skutečnost v kronikách nebyla podána čistě objektivně, byla zabarvena subjektivním viděním kronikáře.¹⁸⁷

Všechny znaky středověkého kronikářství vykazuje Kosmova kronika česká (*Chronica Boemorum*), která zahájila na počátku 12. století tradici českého kronikářského dějepisectví a podala poprvé záměrně a soustavně dějiny obyvatel české země od nejstarších mytických dob až po autorovu současnost.¹⁸⁸ Kronika je rozdělena do třech knih. První je věnována jeho příteli mistru Gervasiovi a autor v ní uvádí to, co slyšel vyprávět od starých lidí. Pověsti v této knize jsou zčásti uměle vytvořené, především podle antických vzorů. Druhá kniha kroniky se týká historické doby a Kosmas do ní zaznamenal to, co sám viděl nebo slyšel „z hodnověrného vypravování očitých svědků“. Třetí kniha již popisuje Kosmovu současnost.¹⁸⁹ Ve 12. a 13. století bylo Kosmovo dílo vzorem svou látkou i formou řadě pokračovatelů. Přímo na Kosmův text navázal tak řečený Kanovník vyšehradský.¹⁹⁰ Jeho dílo začíná v roce 1126 a končí rokem 1142. Nedosáhlo sice úrovně Kosmovy kroniky ani po stylistické, ani po věcné stránce, přesto se řadí k nejdůležitějším pramenům našich starších dějin.¹⁹¹ Jiný původ

¹⁸⁷ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK., cit. d., s. 24.

¹⁸⁸ Tamt., s. 27 – 28.

¹⁸⁹ BLÁHOVÁ MARIE, FIALA ZDENĚK, Kosmova kronika česká. Praha, Svoboda 1972, s. 229.

¹⁹⁰ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK., cit. d., s. 19, 24, 27- 30.

¹⁹¹ BLÁHOVÁ MARIE, FIALA ZDENĚK, Pokračovatelé Kosmovi. Praha, Svoboda 1974, s. 201.

a zaměření mají doplňky a pokračování, které k rukopisu Kosmovy kroniky přidal v sedmdesátých letech 12. století neznámý Mnich sázavský.¹⁹²

Kosmas záměrně zamlčel údaje o Sázavském klášteře, neboť zřejmě nepociťoval žádné sympatie ke slovanské liturgii. Mnich sázavský jeho kroniku opsál, některé údaje doplnil a především podrobně popsal založení kláštera Sázavského. Poté pokračoval v líčení událostí až do roku 1162.¹⁹³ Události druhé poloviny 12. století zaznamenali ve svých kronikách dva nepřímí pokračovatelé Kosmovi, kteří na sebe časově navazují. Byli to pražský kanovník a člen družiny biskupa Daniela I. Vincencius a první opat premonstrátského kláštera milevského Jarloch.¹⁹⁴ Vincenciovo vyprávění obsahuje události k létům 1140 – 1167. Před svou kroniku předeslal dva prology, které věnoval českému králi Vladislavovi II. a jeho manželce Juditě Durynské. Kronika Jarlochova obsahuje vyprávění z let 1167 – 1198. Navazuje přímo na kroniku Vincenciovu, jejíž opis si k tomuto účelu nechal Jarloch vyhotovit.¹⁹⁵ Pozdními, tzv. druhými pokračovateli Kosmovými byli kněží pražské kapituly, kteří napsali latinsky psané Letopisy české (*Annales pragenses*), které obsahují suché a nesouvislé záznamy z let 1196 – 1278 a jejichž závěr tvoří latinské Vypravování o příbězích Krále Přemysla Otakara II. a O zlých létech po smrti jeho – tzv. *Annales Ottacariani*, které stylisticky značně převyšují samotné Letopisy české.¹⁹⁶

Za doby posledních Přemyslovců a prvních králů z rodu Lucemburků mělo dějepisectví stále významné místo, kroniky se i nadále vytvářely v kláštorech, které byly středisky literární tvorby. V nově zakládaných kláštorech vzrůstala potřeba a snaha literárně zachytit jejich počátky a oslavit svého štědrého zakladatele. Jednou z významných kronik této doby je Zbraslavská kronika (*Chronicon Aulae Regiae*). Vznikla ve zbraslavském klášteře Aula regia a obsahuje velké množství fakt. Prvním jejím pisatelem byl opat Ota, který ji pojal jako klášterní kroniku, jež měla až legendárně oslavit zakladatele kláštera Václava II. Po něm v ní pokračoval třetí opat kláštera Petr Žitavský. Z kroniky se jeho přičiněním stalo významné dějepisné dílo pro počátek 14. století.¹⁹⁷ V částech kroniky, které napsal, je patrná oslava nového vládnoucího rodu – Lucemburků.¹⁹⁸

Další významnou kronikou této doby je Kronika tak řečeného Dalimila. Kronika je rýmovaná, je prvním česky psaným historickým dílem a jedním z prvních českých literárních

¹⁹² MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 19, 24, 27- 30.

¹⁹³ BLÁHOVÁ MARIE, FIALA ZDENĚK. 1974, s. 194.

¹⁹⁴ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 19, 24, 27- 30.

¹⁹⁵ KERNBACH ANNA, Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku. K dějepisectví přemyslovského období. Brno, Matice moravská 2010, s. 11, 30.

¹⁹⁶ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 19, 24, 27- 30.

¹⁹⁷ Tamt.

¹⁹⁸ FIALA ZDENĚK, Zbraslavská kronika = *Chronicon aulae regiae*. Praha, Svoboda, 1976, s. 7.

děl vůbec. Mezi svými prameny jmenuje autor kroniku katovickou, jež je dnes již pravděpodobně ztracená, dále kroniku vyšehradskou, moravskou – snad jde o nějakou dnes již rovněž ztracenou literární památku, je ale také možné, že mohlo jít o Danielovu smyšlenku či tak nazval jen odbočení do moravských dějin. Dalšími prameny jsou kronika německá, pražská a břevnovská. U kroniky pražské a břevnovské existují dva názory na jejich přesnější určení – buď jde o dva různé rukopisy kroniky Kosmovy nebo o její první knihu, která je připisována pražskému děkanu mistru Gervasiovi a druhou knihu, kterou Kosmas připisoval břevnovskému opatu Klimentovi.¹⁹⁹ Nejde vlastně o dílo kronikářsky dějepisné, svým vznikem, podnětem, tendencí a cílem se blíží spíše k dílu útočně politickému. Obrazem minulosti jako zdrojem zkušenosti a poučení chtěl autor působit na vnitřní politické dění, ovlivnit jednání, myšlení a cítění české šlechty v době krize české státnosti po vymření rodu Přemyslovců.²⁰⁰

V době vlády Karla IV. došlo k značnému a rychlému kvantitativnímu a kvalitativnímu rozvoji latinské a české literatury, výraznou měrou se na něm podíleli universitní mistři a jejich studenti, v dějepisické literatuře se naopak objevuje stagnace a úpadek. Císař a král Karel IV. oficiálně podporoval historickou produkci, ale ani to jí příliš nesvědčilo. Karel sledoval státně dynastické cíle, chtěl za pomoci historie posilovat centrální panovnickou moc a uplatňovat skrz ni státoprávní nároky na území přináležející k českému státu, chtěl také tímto způsobem dosáhnout literárního zvěčnění svého státnického díla.

Vedle světské moci byla podněcovatelem kronikářské tvorby v této době taktéž moc církevní, především pražský biskup Jan IV. z Dražic. Přesto kronikáři této doby nedosáhli obsahem, věrohodností, kompozicí, ani literární formou zdaleka Kroniky zbraslavské, která žila v jejich povědomí jako vzor a zdroj poznání. Problémů kronik této doby bylo několik. Především šlo o závislost jedněch na druhých, netvůrčí přejímání, oficióznost postoje, opětovné přepracovávání vlastních kronikářských pokusů, dále o malé nadání, ochablý politický zájem a také nevelkou informovanost autorů. Ještě chudší byla v tomto směru doba Václava IV., kdy sláblo na významu i dvorní dějepisectví, přesto se v této době začal rodit úplně nový typ laických, lidových a česky píšících letopisců. Významnou kronikou Karlovy doby je kronika Františka Pražského, kazatele a kaplana biskupa Jana IV. z Dražic, který mu roku 1341 uložil pokračovat v zápisech pražského kostela, které byly přerušeny rokem 1283. Františkovým úmyslem bylo vylíčit život a dílo biskupa.²⁰¹ Navázal bezprostředně na

¹⁹⁹ BLÁHOVÁ MARIE, KRČMOVÁ MARTA, VRBOVÁ HANA, *Kronika tak řečeného Dalimila*. Praha, Litomyšl: Paseka 2005, s. 5, 203-4.

²⁰⁰ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 33 – 35, 38 – 39.

²⁰¹ Tamt.

Kroniku pražskou děkana Kosmy a jeho pokračovatelů²⁰², ale nabyla u něj vrchu spíše záliba ve věcech hospodářského rázu a přírodních úkazech. Druhá recenze jeho kroniky jde do roku 1353. Do středu svého vypravování chtěl vsunout místo Jana IV. z Dražic Karla IV. a nové zpracování kroniky mu dedikovat, ale Karlovým osobním a státně politickým zájmům nevyhovovala. Proto zadal její opravu a doplnění asi v šedesátých letech 14. století Benešovi Krabici z Weitmile, jenž byl kanovníkem pražské kapituly a ředitelem stavby chrámu sv. Víta a který měl v té době již hotovou první recenzi Kroniky kostela pražského.²⁰³ Jeho kronika se skládá ze čtyř knih, hlavním pramenem pro první knihu (1283 – 1310) byla Benešovi Kronika Františka Pražského, stejně tak pro knihu druhou (vyslání českého poselstva k Jindřichovi VII. – 1335), kde Beneš použil také některé zápisy z Vlastního životopisu Karla IV. Třetí kniha (1336 – 1345) pokračuje nadále, avšak volněji, podle Františka Pražského a Vlastního životopisu Karla IV., postupně přechází v původní kronikářův text. Čtvrtá kniha končí rokem 1375, i zde autor používá Karlovu autobiografii včetně homilie, kterou do ní Karel vložil a dále životopisné vyprávění o Arnoštovi z Pardubic od Viléma z Lestkova, jinak tuto knihu napsal Beneš samostatně.²⁰⁴

Karel chtěl také podnítit vznik světové kroniky, do níž by byly včleněny celkové národní dějiny a odpovídaly by jeho potřebě císařské politiky. Pro tento účel vybral italského minoritu Giovanniho Marignolu, jenž byl papežským legátem a podnikl cesty do Číny a Indie. Marignola sice napsal Světovou kroniku²⁰⁵ (Světové dějiny v jeho kronice jsou vlastně omezeny na komentář k dějinám biblickým, na něj navazuje dějinami starého Říma a od nich přechází k dějinám českým.)²⁰⁶, ale neměl velké znalosti o české minulosti. Skromnějším obdobným pokusem podat české dějiny v rámci dějin světových byla kronika opata katovického kláštera Neplacha.²⁰⁷ Ani jemu se ovšem toto dílo příliš nepodařilo. Velká část kroniky je složena z kompilací starších pramenů nevalné ceny, jsou zde chyby, zčásti přejaté z předloh, zčásti Neplachovy vlastní, historický význam mají pouze zprávy ze 14. století, nejsou však prvořadého významu a jsou často nespolehlivé, zvláště po stránce časové. Ani z literárního hlediska nedosáhla Neplachova kronika vyšší úrovně.²⁰⁸ Poslední kronikou Karlovy doby je latinská kronika mistra svobodných umění a později chudenickeho faráře Přibíka Pulkavy z Radenína. Karel se na kronice do jisté míry osobně podílel, nevíme však

²⁰² ZACHOVÁ JANA, *Prameny dějin českých*, Nová řada I. díl. Kronika Františka Pražského. Praha, Nadace Patriae, Historický ústav Akademie věd České republiky 1997, s. 8

²⁰³ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 39 – 41, 44 – 45.

²⁰⁴ BLÁHOVÁ MARIE, *Kroniky doby Karla IV.* Praha, Svoboda 1987, s. 569.

²⁰⁵ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 39 – 41, 44 – 45.

²⁰⁶ BLÁHOVÁ MARIE, cit. d., s. 581.

²⁰⁷ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 39 – 41, 44 – 45.

²⁰⁸ BLÁHOVÁ MARIE, cit. d., s. 584.

z jak velké části²⁰⁹, dodnes se to nepodařilo jednoznačně rozřešit. Je však jen málo pravděpodobné, že by autorem byl Karel IV. sám, jak uvádí jeden z rukopisů. Už jen proto, že ve všech recenzích kroniky je chybně uvedeno datum Karlova narození.²¹⁰ Přibík později kroniku sám přeložil do češtiny.²¹¹

Ještě před začátkem husitské revoluce, ke konci 14. století, začaly vznikat zápisy laických pamětníků – tzv. Staré letopisy české. Jejich látkovým východiskem se stala oblíbená kompilace *Cronica Bohemorum*, sepsaná roku 1395 neznámým křížovníkem a později doplňovaná stručnými zápisky až do doby husitské.²¹²

Za doby husitských bojů nevzniklo žádné velké, syntetické a retrospektivní dílo ve smyslu národních kronik předchozí doby. Z potřeby obrany církve před kacíři vzniklo dílo italského humanisty Eneáše Silvia Piccolominiho, pozdějšího papeže Pia II.²¹³ Historie česká, které dedikoval aragonskému králi Alfonsovi, který však zemřel dříve, než si dílo mohl přečíst.²¹⁴ Nejvýznamnějším husitským dějepisem byl Mistr Vavřinec z Březové a jeho největším literárním dílem se stala Husitská kronika, jež byla prací historickou i politickou. Tato kronika oplývá velkým množstvím faktů, spolehlivostí údajů a zralým vypravěčským uměním²¹⁵, ačkoli popisuje pouhých osm let počátků husitství.²¹⁶ Vavřinec je obhájcem a vykladačem politiky pražského měšťanstva, odsuzuje dvě krajní nepřátelské fronty – politicky nebezpečného Zikmunda a ideologicky nebezpečnější tábory.

Mezi drobnější zpracování dotýkající se doby husitské patří Kronika university pražské zaznamenávající zprávy o sporech na universitě, napsaná někdy po smrti Václava IV. Mezi další významné kroniky této doby patří Kronika královského karlštejnského mana Bartoška z Drahonice²¹⁷, která suchým způsobem podává vojenské události z let 1419 až 1433 s přídavky z let 1310 – 1457, které mohly být přípravou ke zpracování druhé verze kroniky, o které však není nic známo.²¹⁸ Dále pak Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi, čeledínu krále Václava, která obsahuje objektivní vzpomínky na horlivého husitu²¹⁹ a jejíž autorství bylo původně připsáno humanistickému básníku a kronikáři Martinu Kuthenovi, později však bylo

²⁰⁹ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 39 – 41, 44 – 45.

²¹⁰ BLÁHOVÁ MARIE, cit. d., s. 572.

²¹¹ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 39 – 41, 44 – 45.

²¹² Tamt.

²¹³ Tamt.

²¹⁴ HADRAVOVÁ ALENA, MARTÍNKOVÁ DANA, MATL JIŘÍ, *Historia Bohemica = Historie česká/ Enea Silvio*. Praha, KLP-Koniasch Latin Press, Ústav pro klasická studia AV ČR, Nadace pro dějiny kultury ve střední Evropě, 1998 s. 40.

²¹⁵ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 45.

²¹⁶ ČAPEK JAN, BLAHOŠLAV, BLÁHOVÁ MARIE, *Husitská kronika, Píseň o vítězství u Domažlic*. Praha, Svoboda 1979, s. 5.

²¹⁷ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 45 – 47.

²¹⁸ HLAVÁČEK IVAN, *Ze zpráv a kronik doby husitské*. Praha, Svoboda 1981, s. 15.

²¹⁹ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 47 – 48.

datum jejího vzniku posunuto do první poloviny 15. století.²²⁰ Dále do této skupiny patří Kronika tábořská (*Cronica causam sacerdotum Thaboriensium continens*), která obsahuje stanoviska táborů v boji husitských stran a v jejich disputacích napsaná představitelem tábořských kněží Mikulášem Biskupcem z Pelhřimova a která se pohybuje na rozmezí mezi dějepisnou prací, souborem dokumentů a polemickým náboženským traktátem²²¹ (Skládá se ze tří knih, první kniha popisuje léta 1419 až 1431, druhá končí smrtí Zikmunda Lucemburského a třetí popisuje jednání tábořských kněží se stranou Rokycanovou v letech 1441 – 1444.)²²² a nakonec rýmovaná Kronika česká přičítaná pražskému novoměstskému písaři Prokopovi, skladateli prvního českého návodu na skládání listů a listin *Ars dictandi*. Z doby Jiřího z Poděbrad pochází neuměle rýmovaná kronika *O válce s Uhry*.

Staré letopisy české, které dostaly svůj název od Františka Palackého²²³ (Hojně z nich čerpal při psaní *Dějin národa českého v Čechách a v Moravě*.)²²⁴ a jež se skládají z drobných záznamů nejrozumnějších pamětníků z neučeneckého prostředí, pokračují časově až ke konci vlády Jagellonců.²²⁵ Každý pisatel navazoval na kronikářskou práci svého předchůdce, přijal zhruba to, co napsal, často však text přizpůsobil změněným poměrům své doby nebo svému politickému zaměření. Jména původců Starých letopisů českých jsou z větší části neznámá. Neuvádí svá jména buď pro to, že to byli lidé bez literární ctižádosti nebo aby ušli lidské zlobě. V období od bitvy u Lipan do počátku 16. století byli autory především měšťané, městští písaři nebo městští kazatelé. Mnozí badatelé se snažili zjistit jména autorů Letopisů (např. F. Palacký, J. Čelakovský, F. M. Bartoš) a časem se jim podařilo zjistit jména alespoň některých z nich. Byli to např. hejtman tábořský Matěj Louda z Chlumčan, městský písař královéhradecký Jan Krušinka, pražští novoměstští písaři Vavřinec z Březové a Prokop, Matouš z Chrudimě, sluha novoměstských pánů Jan řečený Trubač a administrátor husitské konsistoře Václav Koranda mladší.²²⁶

V době hospodářských a politických zápasů šlechty a měst, boje stavovského vládního principu s principem panovnického absolutismu, za doby rozvoje české reformace a humanismu, dostalo české dějepisectví nové podněty, novou látku i orientaci. Můžeme v této době sledovat jeho vnější kvantitativní i vnitřní kvalitativní rozvoj. Patrný je též rozmach

²²⁰ ŠŮLA JAROSLAV, *Kronika velmi pěkná o Janovi Žižkovi, čeledínu krále Václava*. Hradec Králové, Kruh 1979, s. 8 a 9.

²²¹ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 48.

²²² HLAVÁČEK IVAN, cit. d., s. 19.

²²³ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 50.

²²⁴ KAŠPAR JAROSLAV, PORÁK JAROSLAV, *Ze starých letopisů českých*. Praha, Svoboda 1980, s. 459.

²²⁵ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 50.

²²⁶ KAŇÁK MILOSLAV, ŠIMEK FRANTIŠEK, *Staré letopisy české z rukopisu křížovnického*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1959, s. 14 – 16.

literatury v českém jazyce. Mezi významné kroniky této doby patří Kronika o bouři pražské roku 1524 neboli Knihy o pozdvižení jedněch proti druhým v obci pražské malostranského písaře Bartoše, Česká kronika zabývající se náboženskou problematikou dějin starokališnického kněze Bohuslava Bílejovského²²⁷, dále Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích Martina Kuthena ze Šprinsberku a Kronika česká Václava Hájka z Libočan²²⁸, která pokrývá období od příchodu praotce Čecha až do roku 1527.²²⁹ Sesazený děkan karlštejnský, pozdější kanovník u svatovítské kapituly Václav Hájek z Libočan, ve snaze dosáhnout literárního úspěchu a zavděčit se, si často vymýšlel různé události a dodával lesk dávnověkosti svým šlechtickým mecenášům. Z Hájka vycházel, mnohde jeho dílo spíše překládal, olomoucký biskup Jan Skála z Doubravky – Dubravius, který napsal kroniku *Historiae regni Bohemiae*. Do této doby spadá také dílo Daniela Adama z Veleslavína, který upravil a nově vydal kroniku Silviovu a Kuthenovu, napsal k nim úvod a nazval je Kroniky dvě o založení země české. Ve svém úvodu podává první přehled dějin české historiografie a hodnotí v něm dosavadní české kroniky. Dalším významným autorem byl Václav Březan, který napsal objemnou pětidílnou Kroniku rožmberskou, v latině nazvanou *Monumenta Rosenbergica*, kterou začal psát na počátku 17. století z vybídnutí posledního člena rožmberského rodu Petra Voka²³⁰ a začal ji líčením fiktivního italského původu rožmberského rodu.²³¹

V době baroka a protireformace se tendence po laicizaci dějepisectví zastavuje, sociální škála dějepisců se zjednodušuje. Na druhé straně se však rozšiřuje do prostředí neučeneckého. Lidová dějepisná tvorba roste ve svém významu, je psána většinou česky a často se v ní ozývá opozice k vládnoucím myšlenkovým proudům, sociální vzdor a kritika. Mezi kroniky této doby patří Kronika mladoboleslavská Jiřího Kezelia Bydžovského²³², ve které chtěl podat celkový obraz minulosti města, psal o jeho založení, o fundátorech a jeho vrchnosti od Boleslava Pobožného do císaře panujícího v Kezeliově době – Ferdinanda III.,²³³ a Kronika holešovská moravského anonymního pisatele popisující události třicetileté války.

V době osvěcenské napsal František Martin Pelcl obrozeneckou Novou kroniku českou, která ve vydaných svazcích dospěla jen do doby husitské. S Josefem Dobrovským připravili

²²⁷ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 70 – 73.

²²⁸ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 74 – 79, 86 – 87.

²²⁹ KOLÁR JAROSLAV, Václav Hájek z Libočan, Kronika česká. Odeon 1981, s. 11.

²³⁰ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 74 – 79, 86 – 87.

²³¹ KUBÍKOVÁ ANNA, Rožmberské kroniky: krátký a sumovní výtah od Václava Březana. České Budějovice, Veduta 2005, s. 77.

²³² MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 92, 97.

²³³ KAMPER ZDENĚK, Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Kezelia Bydžovského sepsaná. Mladé Boleslav, Městská rada mladoboleslavská 1935, s. 53.

dva svazky kritického vydání Kosmovy kroniky české, jeho pokračovatelů, Františka Pražského a Beneše Krabice z Weitmile, které vyšly v edici *Scriptores rerum bohemicarum*. Další edici vydal František Faustin Procházka, ve které zpracoval kroniku Dalimilovu a Pulkavovu.²³⁴

V 19. století má stále své významné místo kritika a analýza pramenů, ale také poznání, pochopení a zhodnocení „ducha národa“. Nešlo zde již jen o jednostranný osvícenský racionalismus, ale také o cit a tvůrčí vědeckou fantazii, která nebyla příliš vzdálena umělecké invenci. Na začátku století napsal vysokomyštský magistrátní rada František Antonín Pabst čtyřdílnou Kroniku nejnovější a věrnou poselkyni starožitného a nového národa českého, luštěnický farář František Novotný Kroniku mladoboleslavskou. Pokračovaly také edice významných kronik, Karel Jaromír Erben vydal edici Bartošovy kroniky české, Václav Hanka edici Dalimilovy kroniky. Zcela nová ediční řada vyprávěcích kronikářských pramenů byla zahájena roku 1871 a nesla jméno *Fontes rerum bohemicarum* – *Prameny dějin českých*. Zabezpečena byla finančním odkazem Františka Palackého a prameny byly vydávány péčí redaktora a často i editora Josefa Emlera. Karel Vladislav Zap v této době napsal Českomoravskou kroniku, která se bezpečně opřela o Palackého a o soudobé výsledky českého historického bádání a přiblížila českou minulost širokým vrstvám veřejnosti²³⁵, neboť „Vznešený jest úkol národní kroniky, onať zajisté měla by hned po bibli státi v rodinné schránce každé domácnosti, měla by býti domácí pokladnicí, z nížby každý syn a dcera národu měli čerpati vědomosti o osudech vlasti, o činech předkův, o jejich povahách, smýšlení a způsobech života.“²³⁶

Jak již bylo řečeno, v novověku se začali objevovat městští kronikáři i vesničtí písmáci, kteří byli často značně sečtělí a vzdělaní. Záznamy, které vedli, měly spíše rodinný význam (zápisy o narození, úmrtí, ale také suchu, neúrodách, krupobití apod.).²³⁷ Zprvu se objevují na předešlých modlitebních knih, biblí či kalendářů, kde pro ně byly na konci vhodné volné listy.²³⁸ Tito lidé neměli v úmyslu záznamy publikovat, psali je pro vlastní potřebu a pro budoucí poučení svých potomků.²³⁹ Od 2. poloviny 18. století začali své záznamy psát do vlastních knih, které již měly podobu kroniky nebo pamětních knih.²⁴⁰ Příkladem takových zápisů jsou *Knihy pamětní milčického kronikáře Františka Jana Vaváka (1741 – 1816)* či

²³⁴ MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, cit. d., s. 101, 155, 157 – 158, 178, 209, 240 – 241, 284, 320.

²³⁵ Tamt.

²³⁶ ZAP KAREL VLADISLAV, *Česko-moravská kronika*. Praha, B. Kočí 1906, s. 3.

²³⁷ HROMÁDKA TOMÁŠ, MOCKOVČIAKOVÁ ALENA, SCHOLLAROVÁ VĚRA, cit. d., s. 8 – 11.

²³⁸ PUBAL VÁCLAV, *Kroniky a kronikáři*. Praha, Národní muzeum, Ústřední muzeologický kabinet 1985, s. 8.

²³⁹ NAHODIL OTAKAR, ROBEK ANTONÍN, *České lidové kronikářství*. Praha, Orbis 1960, s. 22.

²⁴⁰ PUBAL VÁCLAV, cit. d., s. 8.

komentáře o současných událostech čáslavského finančního úředníka Jana Ferdinanda Opize (1741 – 1812) ovlivněné francouzskou revolucí.

3. 3 Obecní kroniky

Problematikou kronik a jejich využitím pro praktické účely zachování paměti o důležitých událostech se v první polovině 19. století začali zabývat úředníci správních orgánů.²⁴¹ Nejvyšší český purkrabí Karel Chotek (1738 – 1868) se nejprve obrátil na všechny krajské úřady a biskupské ordináty, aby získal představu, jak by kroniky měly být založeny a vedeny. Narazil však na téměř úplné nepochopení, jen litoměřický krajský hejtman zaslal podnětné návrhy týkající se obsahu a funkce kronik.²⁴² Proto se Karel Chotek inspiroval v Bavorsku a 31. srpna 1835 vydal historicky první nařízení týkající se pamětních knih na našem území. Tímto nařízením byla zavedena povinnost vést kroniku ve všech městech, městýsech a obcích světské i duchovní vrchnosti a to k 1. lednu 1836. Dále zde bylo ve 14 bodech uvedeno, jak má kronika vypadat. Pamětní kniha měla být psána latinsky nebo německy a měla obsahovat pravdivé zachycení událostí místního charakteru, zvyků a obyčejů, popis vzácných návštěv či přírodních katastrof.²⁴³ Události se měly vztahovat k obci, pro kterou se kronika psala nebo k sousedním obcím, se kterými obec spolupracovala. Celostátní události se měly zaznamenávat pouze tehdy, pokud měly vztah k příslušné obci.²⁴⁴ Pamětní kniha měla mít formát foliantu, měla být psána dobrým inkoustem na kvalitní papír, její rozsah měl být do 350 listů, které měly být očíslovány, protáhnuty provazem a opatřeny pečeti nadřízeného úřadu. Kronikář měl na konci každého svazku zpracovat a zapsat věcný rejstřík.²⁴⁵ Nařízení vyšlo v době, kdy ve většině obcí ještě nebyly podmínky pro vznik takovýchto kronik. Vrchnost většinou neměla zájem, aby byly kroniky vedeny, považovala to jen za další z úředních povinností. České obce také neprojevovaly velké nadšení, neboť kroniky měly být vedeny německy nebo latinsky.²⁴⁶ Kolik kronik na základě tohoto nařízení vzniklo, nevíme, neboť ještě neexistuje celostátní evidence kronik.

Vedle městských a obecních kronik začaly během 19. století vznikat i další kroniky – školní, rodinné či podnikové. Také vznikaly farní kroniky, které často navazovaly na „libri

²⁴¹ HROMÁDKA TOMÁŠ, MOCKOVČIAKOVÁ ALENA, SCHOLLAROVÁ VĚRA, cit. d., s. 8 – 11.

²⁴² PUBAL VÁCLAV, cit. d., s. 9.

²⁴³ HROMÁDKA TOMÁŠ, MOCKOVČIAKOVÁ ALENA, SCHOLLAROVÁ VĚRA, cit. d., s. 8 – 11.

²⁴⁴ PUBAL VÁCLAV, cit. d., s. 10.

²⁴⁵ HROMÁDKA TOMÁŠ, MOCKOVČIAKOVÁ ALENA, SCHOLLAROVÁ VĚRA, cit. d., s. 8 – 11.

²⁴⁶ PUBAL VÁCLAV, cit. d., s. 11.

memorabilium“, jež byly vedeny v předchozích stoletích. Soupisy všech těchto kronik vznikaly a vznikají díky péči státních okresních archivů, ovšem pouze na regionální úrovni.

Již dva roky po vzniku Československé republiky, 30. ledna 1920, měl poslanec za agrární stranu a universitní profesor Otakar Srdínko na půdě Národního shromáždění projev, kterým chtěl přivést myšlenku zakládání pamětních knih znovu k životu. Pamětní knihy obecní měly vypovídat o událostech ode dne založení republiky, a jelikož dobře věděl, že se nelze spoléhat na dobrou vůli jednotlivých obcí, chtěl tuto myšlenku prosadit zákonem. Návrh se setkal s pochopením poslanců a byl přijat. Zákon č. 80/1920 Sb. je platný dodnes. Obsahuje pouze čtyři body a podepsali se pod něj T. G. Masaryk, Vlastimil Tusar, Gustav Habrman a Antonín Švehla.

Následovalo nařízení vlády ČSR č. 211/1921 Sb., které bylo později nahrazeno nařízením č. 169/1932 Sb. Zde byly podrobně stanoveny náležitosti kroniky, povinnosti kronikáře, nařízení též upravovalo činnost letopisecké komise²⁴⁷, která měla být kronikáři nápomocná. Kroniky byly také zavedeny na Slovensku a Podkarpatské Rusi²⁴⁸ (od 1. července 1933). Jako kronikáře nařízení doporučovalo jednatele místní osvětové komise, učitele či správce archivu. V obcích nad 10 000 obyvatel to měl být archivář, knihovník či jiná úřední osoba. Ve velkých městech nad 10 000 obyvatel se více zdůrazňovalo sbírání všeho materiálu a jeho ukládání do archivu, než povinné psaní kroniky. Jednou za tři roky se mělo konat veřejné zpřístupnění kroniky a to po dobu 14 dnů. Občané měli právo navrhnout úpravu zápisů do 8 dnů po vystavení kroniky. Dozor nad vedením kronik v okrese náležel okresnímu úřadu. Přímou inspekci nad kronikami pověřoval okresní úřad okresního školního inspektora, který při inspekcích na školách měl provést i prohlídku obecní kroniky. Národnostní menšina nemohla žádat, aby pro ni byla vedena samostatná kronika nebo aby měla zvláštního kronikáře, měla však právo na to, aby se i o jejím životě úměrně v kronice psalo. Měla-li menšina přes 20% obyvatelstva v obci, měla nárok na zastoupení v letopisecké komisi. Od roku 1924 se navíc pravidelně konaly kursy pro kronikáře spojené s výstavou ukázkových kronik. Autoři těch nejlepších mohli být dokonce odměněni.²⁴⁹

²⁴⁷ Letopisecká komise byla vytvořena k doзору nad kronikářskou prací. Tvořil ji starosta obce a 2 občané, které zvolilo obecní zastupitelstvo. V obcích, kde byla alespoň 20% národnostní menšina, musela mít tato menšina v komisi svého zástupce. Komise měla právo za přítomnosti kronikáře nahlížet do kroniky a kronikáři nařídit, aby něco poopravil nebo zapsal. Měla také dohlížet na úpravu kroniky. Kronikáři přesto měla být ponechána co největší volnost a komise měla opravovat pouze chyby. Pokud došlo ke sporu mezi kronikářem a letopiseckou komisí, řešilo ho obecní zastupitelstvo. Komise měla dále za úkol každoročně podávat obecní radě a obecnímu zastupitelstvu celkovou zprávu o stavu a vedení kroniky. (PUBAL VÁCLAV, cit. d., s. 21.)

²⁴⁸ HROMÁDKA TOMÁŠ, MOCKOVČIAKOVÁ ALENA, SCHOLLAROVÁ VĚRA, cit. d., s. 8 – 11.

²⁴⁹ PUBAL VÁCLAV, cit. d., s. 19 – 23.

Další prováděcí předpis k zákonu o pamětních knihách obecních vyšel roku 1935 a byl vydán Ministerstvem školství a národní osvěty. Bylo zde zdůrazněno vedení rejstříku kronik a okresní úřady měly jednou za tři roky kontrolovat, zda je kronika vedena v souladu s uvedenými směrnicemi. Navíc měl okresní úředník při kontrole zjišťovat, zda byla kronika dána alespoň jednou za tři roky k veřejnému nahlédnutí.²⁵⁰

V roce 1940²⁵¹ Ministerstvo školství a národní osvěty vydalo předpis, podle kterého měly být všechny obecní kroniky soustředěny nejprve na okresních úřadech a později odvezeny do zemských archivů v Praze a Brně. V mnoha obcích vznikly tajné kopie, které byly do archivů poslány namísto originálů a původní kroniky byly po celou dobu války bezpečně ukryty. Podle nově vydaných předpisů většina kronikářů kroniku nevedla.²⁵²

V květnu roku 1945 vydala Muzejní a archivní komise ustanovená kolem kulturní sekce²⁵³ Zemského národního výboru svolání k obecním kronikářům, ve kterém je vyzývala k pravdivému doplnění událostí v obci před i po Mnichovu a v době okupace. V pohraničních obcích bylo většinou nutné vzhledem k odsunu německého obyvatelstva založit kroniky nové. Mnoho dosud německy psaných kronik bylo totiž odvezeno při odsunu Němců.²⁵⁴

Obecní kroniky vedli především aktivní a bývalí učitelé (zejména ředitelé škol), kteří zároveň vedli školní kroniku, dále řemeslníci, rolníci či úředníci. Kroniky zpravidla začínají celkovým popisem obce (Především zde má své místo retrospektivní přehled dějin obce podle publikovaných pramenů a literatury.), dále zde nechybí politický vývoj, hospodářský život v obci, kulturní a sportovní události a sociálně demografické poměry. V některých kronikách lze najít i statě od vědeckých odborníků či podpisy známých osobností, rejstříky, ilustrace, plánky a grafy. Dokumentační přílohy – alba fotografií, novinové výstřižky, plakáty a pozvánky, vznikaly systematicky až od 60. let 20. století.²⁵⁵

²⁵⁰ HROMÁDKA TOMÁŠ, MOCKOVČIAKOVÁ ALENA, SCHOLLAROVÁ VĚRA, cit. d., s. 8 – 11.

²⁵¹ PUBAL VÁCLAV, cit. d., s. 26.

²⁵² HROMÁDKA TOMÁŠ, MOCKOVČIAKOVÁ ALENA, SCHOLLAROVÁ VĚRA, cit. d., s. 8 – 11.

²⁵³ PUBAL VÁCLAV, cit. d., s. 28.

²⁵⁴ HROMÁDKA TOMÁŠ, MOCKOVČIAKOVÁ ALENA, SCHOLLAROVÁ VĚRA, cit. d., s. 8 – 11.

²⁵⁵ KOLEK ROMAN, Kroniky a kronikářství v okrese Praha – Východ. Středočeský sborník historický 25, 1999, s. 139-140.

3.4. Kroniky rodinné

Mimo obecní kroniky se vedly nadále i kroniky rodinné. Jak již bylo řečeno, nejdůležitější rodinné zápisy nalézáme nejdříve a nejčastěji v bibli, modlitebních knížkách a kalendářích. Později byly zapisovány do samostatných knih, rodinných kronik, které mohly být i několikavazkové. Záznamy se netýkají pouze příslušníků rodiny a informací o jejich narození, svatbách a úmrtí. Je možné zde nalézt také záznamy hospodářské povahy jako např. výdaje za různé práce a potřeby, ceny, záznamy o úrodě, počasí, živelných pohromách a drahotě.²⁵⁶

3.5. Kroniky farní

Dalším typem kronik jsou kroniky farní, které byly založeny úředně většinou ve 2. polovině 18. století. Na některých farnostech však byly vedeny již dříve jako Libri memorabilium a to v latinském jazyce. Jejich obsah se často omezuje jen na věci týkající se historie kostelů²⁵⁷, personálií příslušné farnosti, vybavení kostela či církevních slavností. Koncem 18. století se v kronikách objevuje i kritika tehdejšího státního zřízení, např. za Marie Terezie a především za Josefa II. Tyto kroniky však byly zkoumány guberniem. Roku 1795 bylo uloženo krajským hejtmanům v Čechách, aby si při svých krajských objížďkách nechávali na farách předkládat pamětní knihy a za předpokladu, že by v nich našli nějaké protivládni nebo jinak závadné zápisy, měli tato místa ihned zničit a ponechat v kronikách pouze zápisy týkající se kostela a fary, nanejvýš vypsání zvláštních událostí v okolí. Obdobný příkaz byl zaslán prostřednictvím biskupských konzistoří i vikářům, aby i oni pečlivě dohlíželi na cenzuru farních kronik.²⁵⁸

Farními kronikáři byli duchovní správci, ale kdo pořizoval vlastní zápisy (čistopisy kroniky) většinou není známo. Z některých náznaků v textu kroniky (např. farní kronika v Dobříši) lze usuzovat, že čistopis psal jak farář, tak také kaplan nebo některý z farníků. Výzdoba farních kronik je velmi bohatá a to jak po stránce vnější úpravy (např. vazba a ozdobné kování u farní kroniky ve Starém Kníně), tak po stránce úpravy vnitřní (např. sedlčanská farní kronika obsahuje pět akvarelových vedut města z počátku 19. století). Většina kronik byla navíc od poloviny 19. století doplňována o výstřižky z novin, letáků i

²⁵⁶ BAREŠOVÁ JANA, DOLEŽAL DANIEL, SMOLOVÁ VĚRA, SOKOLTOVÁ FRANTIŠKA, Kroniky a kronikářství okresu Příbram. Středočeský sborník historický 30 – 33, 2004 – 2007, s. 196.

²⁵⁷ Tamt.

²⁵⁸ PUBAL VÁCLAV, cit.d., s. 14 – 15.

dokumentů (např. jsou zde pozvánky na schůze spolků, jichž byli duchovní členy). Některé z těchto výstřižků se jinde nedochovaly, díky tomu také stoupá pramenná hodnota těchto kronik. Farní kroniky jsou nenahraditelným pramenem regionální historie. Jsou často zachovány i pro období, kdy se jiné texty nevytvářely.²⁵⁹

3.6. Dělnické kronikářství a kroniky závodů

Autoři těchto kronik psali pro veřejnost, neboť chtěli zachovat zprávy o pracovních podmínkách, sociálních poměrech, počátcích dělnického hnutí, zakládání dělnických družstevních spolků, založení strany, průběhu stávkového hnutí, 1. máji. Záznamy měly být využity pro tisk, přesto dlouho zůstávaly v kronikách či rukopisech. Existují i rodinné kroniky dělníků a dělnických spolků. Závodní kroniky vznikaly již koncem 19. století. Vedení závodu pověřilo jejich vedením většinou některého ze svých úředníků.²⁶⁰

3.7. Spolkové kroniky

Spolkem rozumíme „dobrovolně organizované sdružení více osob za jistým účelem nikoliv však výdělečným podle úředně schválených stanov“. Jde však o moderní pojem, kořeny některých spolků se dají vypátrat i značně daleko do minulosti. Okolnosti vedoucí ke vzniku spolků byly různé. Buď za jejich vznikem stálo stejné sociální postavení (jejich členy byli např. horníci, rolníci, učitelé, studenti, pensisté) nebo společná záliba v nějaké činnosti – ta byla buď uzavřena v daném kolektivu (např. sběratelství, četba, zábava, pěstování rostlin, chov zvířat) nebo naopak směřovala na veřejnost (např. ochrana proti požáru, divadelní či hudební produkce, regionalistka, ochrana přírody, činnost politická). Mezi spolky se řadí i politické strany, které nebyly podloženy zvláštním zákonem. Naopak mezi ně nepatří různé organizace oficiálního a polooficiálního rázu, které byly zvláště po roce 1918 zřizovány v okresech a obcích a jejichž činnost tkvěla v oblasti sociální a zdravotní péče, školství a osvěty.²⁶¹

Spolkové kroniky psaly sbory dobrovolných hasičů, sportovní kluby, baráčnické obce, pěvecké soubory, ochotníci, řemeslníci, horníci, myslivci a rybáři, žáci a studenti i brigády

²⁵⁹ BAREŠOVÁ JANA, DOLEŽAL DANIEL, SMOLOVÁ VĚRA, SOKOLTOVÁ FRANTIŠKA, cit. d., s. 195, 197.

²⁶⁰ PUBAL VÁCLAV, cit. d., s. 14.

²⁶¹ POLÁK STANISLAV, Průvodce po archivních fondech I. Vlastivědný sborník Podbrdsko 20. Příbram, Okr. archiv, okr. muzeum 1984, s. 279.

socialistické práce. Jejich náplň je různorodá. Například kroniky hasičských sborů obsahují většinou stanovy a dějiny sboru, jsou v nich uvedeni zakládající členové, popisy schůzí včetně valných hromad, cvičení, soutěže a vyznamenání sborů, v některých kronikách se nalézají i statistiky požárů. Zápisy většinou prováděli jednatelé nebo velitelé sboru. Kroniky byly zakládány v poslední třetině 19. století, další pak počátkem 20. století. Na některých místech jako např. ve Vysoké u Příbramě byly vedeny rovněž kroniky sboru mladých požárníků.²⁶²

3.8 Školní kroniky

Školní kroniky byly zakládány už od počátku 19. století. Původně nebyly vázány na úřední předpisy, byly psány podle zájmů a schopností učitele. Ve starší době byly často jedinými kronikami v obci. V některých kronikách lze tudíž nalézt mnoho důležitých záznamů pro dějiny a život obce.²⁶³

Výnosem z 3. února 1892 stanovila zemská školní rada zásady pro vedení školní kroniky, včetně závazné osnovy. Tato osnova dělila zápisy do tří základních kapitol – přehledné dějiny školy, stálá data a statistické přehledy.²⁶⁴ Předchozí dějiny školy měly být sepsány, pokud byly po ruce prameny k jejich sepsání a zároveň nebylo o těchto dějinách psáno v žádné monografii. Do rubriky Stálá data se měly zapisovat tyto skutečnosti: počátek a konec školního roku, důležité události z dějin Nejvyššího panujícího domu a vlastenecké školní slavnosti, dále pak jiné školní slavnosti, náboženská cvičení, školní zkoušky a společné výlety, změny ve sboru učitelském – zde se nemělo zapomínat na vypsání dřívějších služebních poměrů nového člena sboru, dále změny ve stavu místního duchovenstva, pokud nějak ovlivnily školu, složení místní a okresní školní rady, změny ve školním obvodu, které mohly nastat přiškolením nebo vyškolením některých z jeho částí, stavební úpravy a změny na školní budově a v jejím zařízení, založení nebo rozšíření školní zahrady, cvičiště nebo tělocvičny, štěpnice či zkušebního pole, rozšíření školy o nové třídy, důležitá usnesení místní školní rady a okresní školní rady, vylíčení zdravotního stavu školní mládeže, občasné nebo trvalé přeměny celodenního vyučování v polodenní a naopak, přehlídky vykonané zemským a okresním školním inspektorem, návštěvy školy členy školních úřadů a vzácných osobností, dobrodincové školy, jak byly využity dary dané škole, kolik jich každý rok přibývalo a jak byla podporována chudá školní mládež a nakonec jiné události důležité pro školu. Dále se měl vést

²⁶² BAREŠOVÁ JANA, DOLEŽAL DANIEL, SMOLOVÁ VĚRA, SOKOLTOVÁ FRANTIŠKA, cit. d., s. 198, 200.

²⁶³ PUBAL VÁCLAV, cit. d., s. 14 – 15.

²⁶⁴ KOLEK ROMAN, cit. d., s. 140 – 142.

statistický přehled počtu dětí do školy přijatých na počátku školního roku a pak na konci školního roku, úhrnný výkaz těchto dětí podle náboženského vyznání, statistický přehled počtu dětí školou povinných ve školní obci a počtu dětí do školy přijatých na počátku školního roku a na konci školního roku.

Zápisy do školní kroniky k určitému školnímu roku se měly vždy ukončit nejdéle do počátku příštího školního roku. Do školních kronik se neměly zapisovat polemické poznámky, kritické výklady o způsobilosti a činnosti korporací, které byly v nějakém styku se školou, pochvalné nebo nepříznivé posudky o bývalých či nynějších poměrech a opatřeních učiněných školními úřady. Zápisy v kronikách měly mít „ráz nejprísrnější nestrannosti“, měly být jednoduché a jasné, důstojné a stručné. Na každé stránce kroniky měl být na okraji stručný obsah každého odstavce. Každá kronika měla obsahovat abecední rejstřík jmen, osob a předmětů, o kterých se v kronice pojednávalo. Všichni členové učitelského sboru měli dovoleno do školní kroniky nahlédnout.²⁶⁵

Tyto předpisy dále upravil Školní a vyučovací řád z roku 1937.²⁶⁶ Školní kroniky byly považovány za úřední knihy. Měly být psány na každé obecné škole mezi dalšími úředními knihami²⁶⁷ správcem školy. Ostatní učitelé měli správci školy v čase potřeby při psaní úředních knih pomáhat. Školní kronika měla být psána chronologicky a měla obsahovat záznamy podobné záznamům, které určovalo už vynesení zemské školní rady z 3. února 1892 (viz výše). Přesto se zde objevují určité změny. Rubrika „Důležité události z dějin Nejvyššího panujícího domu“ se proměnila na rubriku „Důležité a pro školu významné události z dějin obce“. Rubriky „Vlastenecké slavnosti školní“ a „Jiné školní slavnosti“ byly přejmenovány na „Školní slavnosti a důležité události v životě školy“. Rubrika „Náboženská cvičení“ byla úplně vynechána, stejně tak rubriky „Zkoušky školní“, „Společné výlety“ a „Změny ve stavu místního duchovenstva“. Rubrika „Složení místní a okresní školní rady“ se přejmenovala na rubriku „Složení místních školních úřadů“. V názvu rubriky „Stavební úpravy a změny na budově školní a v zařízení jejím“ přibyla slova „nebo v umístění školy vůbec“. Rubriky „Založení nebo rozšíření školní zahrady, cvičiště nebo tělocvičny, štěpnice, zkušebního pole

²⁶⁵ Zákony školské. Oddíl 4., část 2, Vynesení, nařízení, usnesení a rozhodnutí c. k. zemské školní rady, c. k. místodržitele a c. k. finanč. ředit. zemského. Praha, Ústřední spolek jednot učitelských v království českém, nákl. vl. Rašín 1904, s. 627 – 629.

²⁶⁶ KOLEK ROMAN, cit. d., s. 140 – 142.

²⁶⁷ Dalšími školními úředními knihami byly: jednací protokol s indexem a index normálií, školní inventáře – hlavní inventář chronologický a inventáře odborné s knihovními katalogy a seznamy knih pro chudé žáky, třídní výkazy docházky a prospěchu žactva, třídní knihy, popřípadě ještě osobní listy žactva. (HRONEK JOSEF, Výbor zákonů školských: výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 30. července 1937, č. 105.513-I. Díl III., Školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské a pro školy (třídy) pomocné. Praha, Kropáč a Kucharský 1938, s. 143 – 146.)

apod.“ a „Důležitá usnesení místní školní rady a c. k. okresní školní rady“ byly též vynechány. Název rubriky „Rozšíření školy novými třídami“ se přeměnil na „Změny v organizaci školy (zřízení nových tříd a oddělení, zrušení tříd apod.)“. Dále název rubriky „Vyličení zdravotního stavu mládeže“ byl změněn na „Důležitější zjevy v zdravotním stavu školní mládeže“. Rubrika „Občasná neb trvalá přeměna celodenního vyučování v polodenní nebo naopak“ byla vynechána. Rubriky „Přehledy, vykonané c. k. zemským a c. k. okresním školním inspektorem“ a „Návštěvy školy se strany členův úřadů školních a vzácných osobností“ se proměnily v jednu rubriku – „Inspekce, vykonané na škole a návštěvy významných osobností“. Rubrika „Dobrodincové školy“ byla přejmenovaná na „Příznivci školy“.

Statistické přehledy měly být rozšířeny o úhrnný číselný výkaz dětí podle národnosti. Nezměnilo se naopak nařízení o zákazu polemiky ve školních kronikách. Nově mohl do školní kroniky nahlížet i předseda místního školního úřadu.

Všechny úřední písemnosti měly být psány s náležitou péčí. Vyškrabávání a vymazávání zápisů nebylo dovoleno. Nezbytné opravy měly být prováděny přeškrtnutím chybného zápisu tak, aby zůstal ještě čitelný. U opravy mělo být také poznamenáno, kdo ji provedl.²⁶⁸

Za okupace bylo nařízeno ukončit školní pamětní knihy rokem 1939 a založit nové. Tyto nově založené kroniky byly velmi stručné, obsahovaly jen základní údaje o škole a učitelstvu, nechyběly však zápisy o povinných oslavách.

Události z konce 2. světové války byly dopisovány zpravidla po osvobození. Někteří učitelé pokračovali v psaní přerušené kroniky, kam dopsali zpětné válečné události a dále pokračovali v jejím vedení. Vedle toho však často pokračovali také v psaní kroniky vedené od roku 1940, takže u některých škol se dochovalo více svazků kronik, které se časově překrývají. Některé školy založily v roce 1945 úplně nové svazky kronik.

Většina školních kronik se zaměřuje na události ve škole, někteří pisatelé je však rozšířili o záznamy veřejných událostí především za 1. světové války a vzniku ČSR či po roce 1945. Školní kroniky byly vedeny v této době prakticky výhradně v českém jazyce, německý jazyk byl použit pouze v několika případech zapsání německých přípisů.²⁶⁹

²⁶⁸ HRONEK JOSEF, Výbor zákonů školských: výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 30. července 1937, č. 105.513-I. Díl III., Školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské a pro školy (třídy) pomocné. Praha, Kropáč a Kucharský 1938, s. 143 – 146.

²⁶⁹ KOLEK ROMAN, cit. d., s. 140 – 142.

Kroniky byly psány a nadále psány jsou, aby zachytily historické události na určitém území nebo ve společenství lidí, kteří se sdružují na základě společného zájmu v určitém čase. Jejich prvními autory na našem území byli vzdělaní duchovní. Kronika měla své ustálené literární formy a odrážela postavení autora ve společnosti. Kronikář ovlivňoval své dílo svým subjektivním viděním světa, psal pro určitou oblast čtenářů, měl vlastní cíle nebo vědomě sloužil určitým tendencím. Proto je ve středověkých kronikách důležitější spíše jejich ideologická a myšlenková, než faktografická složka. V novověku se začali objevovat městští kronikáři a vesničtí písmáci. Psali kroniky ze svých vlastních potřeb a pro budoucí poučení svých potomků.

Druhů kronik je několik. Velmi početnou a důležitou skupinu tvoří kroniky obcí, které se začaly zakládat od vydání prvního nařízení týkajícího se pamětních knih na našem území dne 31. srpna 1831 a jež prosadil nejvyšší český purkrabí Karel Chotek. Dalším druhem kronik jsou kroniky rodinné, které obsahují záznamy týkající se příslušné rodiny i záznamy hospodářské povahy. Důležité a početné jsou také farní kroniky, které byly úředně založeny většinou ve druhé polovině 18. století, na některých farnostech však byly vedeny již dříve jako Libri memorabilium. Mezi další druhy kronik patří kroniky závodní, jež vznikaly již koncem 19. století a kroniky dělnické, které byly psány pro veřejnost, neboť ji chtěly upozornit na špatné životní podmínky dělníků. Patří sem také spolkové kroniky a samozřejmě též kroniky školní, které byly zakládány již od počátku 19. století.

4. Charakteristika regionu Dolní Povltaví

4.1. Vymezení regionu

Území Dolního Povltaví se dá vymezit několika způsoby. Jednak se kryje s oblastí Kralupska, dále jde o přírodní park a nakonec také o dobrovolný svazek obcí. Města, která jsou v této práci reflektována, se dají zařadit do lokality Dolní Povltaví i vícero způsoby. Odolena Voda a Klecany se nacházejí jak v oblasti Kralupska, tak také spadají do dobrovolného svazku obcí Dolní Povltaví. Obec Husinec – Řež se nachází v těsné blízkosti města Klecany, v letech 1869 – 1919 byla tato obec osadou Klecan²⁷⁰ a je též součástí přírodního parku Dolní Povltaví.

Přírodní park Dolní Povltaví byl vyhlášen v roce 1994, má rozlohu asi 900 ha a zahrnuje úzký pruh území na pravém břehu vltavského kaňonu od Klecánek přes Řež, osadu Dol s Výzkumným ústavem včelařským a Dolánky až po Chvatěruby.²⁷¹

Název Dolní Povltaví nese taktéž svazek obcí, který vznikl v roce 2004 podpisem Smlouvy o vytvoření dobrovolného svazku obcí. Zakládajícími členy byli zástupci Vodochoď, Máslovic a Klíčán. Mimo zakládajících členů do svazku patří také obce Kozomín, Postřižín, Panenské Břežany, Veliká Ves, Zlončice a města Odolena Voda a Klecany. Svazek koordinuje činnost obcí v oblasti územního plánování, životního prostředí, vzdělávání a kultury, investičních akcí a získávání dotací. Pořádá dále společné kulturní, sportovní a společenské akce pro občany členských obcí. Také propaguje jednotlivé členské obce a jejich zájmy.²⁷²

Obce Odolena Voda, Klecany i Husinec – Řež spadaly v letech 1850 – 1927 do okresu Karlín, v letech 1927 – 1942 patřily do okresu Praha – venkov, v letech 1942 – 1960 k okresu Praha – sever a od roku 1960 patří do okresu Praha – východ.²⁷³

Geomorfologicky spadají tyto obce do provincie Česká vysočina, Poberounské subprovincie, Brdské oblasti, celku Pražská plošina, podcelku Kladenská tabule a okrsku Zdibská plošina.²⁷⁴

²⁷⁰ Husinec – Řež: Přehled historických zmínek územně – správního vývoje obce Husinec – Řež. [online]. [cit. 2012 - 06 - 04]. Dostupné z: <http://www.husinec-rez.cz/obec-727b/historie/>

²⁷¹ RUBÍN JOSEF, Přírodní památky, rezervace a parky, Nakladatelství Olympia, a.s. 2004, s. 155.

²⁷² Svazek obcí Dolní Povltaví - Odolena Voda. [online]. [cit. 2012-05-06]. Dostupné z WWW: <http://www.odolenavoda.cz/cs/neprehlednete/svazek-obci/>

²⁷³ Husinec – Řež: Přehled historických zmínek územně – správního vývoje obce Husinec – Řež. [online]. [cit. 2012 – 06 - 04]. Dostupné z: <http://www.husinec-rez.cz/obec-727b/historie/>

²⁷⁴ ENVIS - Informační servis o životním prostředí v Praze. [online]. [cit. 2012-07-02]. Dostupné z: <http://envis.praha-mesto.cz/rocenky/neziva/kap04.htm>

4. 2. Pamětihodnosti a významné osobnosti regionu

Dolní Povltaví se kryje s územím bývalého kralupského okresu, jehož jádrem je město Kralupy nad Vltavou. V této oblasti se nachází bývalé hradiště Budeč, které vzniklo v 7. století, kde měl sídlit kníže Bořivoj a byl vyučován svatý Václav. Dnes zde stojí kostelík svatého Petra a Pavla se základy a částmi zdí bývalé rotundy, kostel byl přestavován od 17. až do 20. století. Dále sem patří vesnice Budihostice, kde působil představitel agrárního křídla v mladočeské straně Václav Janda, jeden z pořadatelů prvního tábora selského lidu na úpatí Řípu dne 10. května 1868, odkud byl poslán základní kámen pro Národní divadlo. Jeho zásluhou byly zřizovány peněžní ústavy, hospodářské školy a cukrovary. Nachází se zde také vesnice Debrno, kde se narodil Josef Srb Debrnov, hudební organizátor a spisovatel, obec Dolany, odkud pocházel malíř Josef Hanel Dolanský a obec Dřínov, která patřila nejprve k lobkowiczkému nelahozeveskému panství, později k panství Panenské Břežany – Odolena Voda.

V Dušníkách nad Vltavou se narodil, žil zde a také zemřel, malíř Václav Pokorný, v obci Chlumín se v roce 1613 zdržoval Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic. V obci Chržín byl několik let farářem kronikář Václav Hájek z Libočan, v obci Chvatěruby byl častým hostem zdejšího faráře kaplan v nedalekých Klecanech a český spisovatel Václav Beneš Třebízský. Dalšími významnými hosty obce byli i Karel Hynek Mácha, Jaroslav Vrchlický a část svého mládí tu strávil spoluzakladatel Sokola Jindřich Fügner.²⁷⁵ V obci se nachází zřícenina hradu z druhé poloviny 15. století, který byl zbudován na místě původní tvrze panským rodem Zajíců z Hazemburka.²⁷⁶ V obci Kmetiněves působil kratší dobu Josef Václav Rosenkrac, který psal vlastenecké básně a komponoval společenské písně a učil zde Josef Hozdecký, který později v Praze vydával Radikální listy.

Jádrem oblasti je město Kralupy nad Vltavou, které se může pyšnit svým rodákem malířem Bedřichem Hoserem, působil zde také malíř Josef Holub a akademický sochař profesor Jan Straka, který vyučoval na zdejším gymnáziu. Žil zde i generál Karel Klapálek, jenž se vyznamenal v bojích u Tobruku a později byl spolubojovníkem generála Ludvíka Svobody na východní frontě.²⁷⁷ Jako chlapec zde pobýval u svých prarodičů z matčiny strany Jaroslav Seifert, nositel Nobelovy ceny za literaturu. Dočasně zde chodil do školy a je pohřben na

²⁷⁵ ŠPECINGER OTAKAR, Kralupsko: Rodný kraj Mistra Antonína Dvořáka, Vlastivědný sborník Dolního Povltaví. Kralupy nad Vltavou, Okresní rada osvětová 1949, s. 8, 107, 110 – 111, 113 – 118, 120 – 121, 123.

²⁷⁶ ŠPAČKOVÁ RENATA, Mělnicko a Kokořínsko: střední Čechy, tipy na výlety: Dolní Povltaví, Střední Polabí, Mělník a okolí, Kokořínsko. Děčín: Česká turistika 2005, s. 15.

²⁷⁷ ŠPECINGER OTAKAR, cit. d., s. 125, 134 – 135.

místním hřbitově. Kralupským rodákem je také malíř a nositel francouzského řádu čestné legie Jiří Kars.²⁷⁸

Z obce Libochovičky lze dojít k nedaleké zřícenině hradu Okoř, ve vesnici Mlčechvostech býval hostem Jaroslav Vrchlický, stejně tak jeho synovec malíř Miloš Jiránek. Vrchlický sem přivedl i polského básníka Bronislava Grabowského.²⁷⁹ Nelahozeves je rodištěm Antonína Dvořáka, nachází se tu jeho rodný dům a jeho památník, součást Muzea české hudby. Obec se může pochlubit také renesančním zámek vybudovaným Griespeky z Griespachu v druhé polovině 16. století, který roku 1623 zakoupila Polyxena z Lobkowicz a od té doby (s výjimkou let 1950 až 1992) zůstal v držení lobkowiczského rodu.²⁸⁰ V obci Obříství pobýval básník 1. poloviny 19. století Matěj Milota Zdirad Polák, pobočník generála Franze barona von Korella, bydlel zde Svatopluk Čech. V obci Sazená se nachází zámek postavený rodem Griespeků v renesančním slohu, roku 1758 přešel do rukou rodu Kinských. Tři roky zde pobýval jako host Kinských Anton Strnad, český astronom a rektor Karlovy Univerzity, jeden ze spoluzakladatelů Královské České Společnosti Nauk, matematik a meteorolog.²⁸¹ Ve městě Veltrusy se nachází barokní zámek, u něj pak anglický park s řadou staveb z doby empíru a romantismu. Park je významný tím, že byl založen dříve, než se anglický zahradní sloh rozšířil po Evropě.²⁸²

4.3 Nástin historie oblasti Dolní Povltaví

Dolní Povltaví bylo osídleno již v pravěku, stáří archeologických nálezů z Letek u Libčic se datuje do období starší doby kamenné (asi 250 tisíc let př. n. l.). Počínaje mladší dobou kamennou – neolitem (zhruba před sedmi tisíci lety) obsahuje tato krajina doklady o nepřetržité návaznosti všech středočeských prehistorických kultur. Zdejšímu regionu dominovala v pozdějších dobách hradiště na Budči, Levém Hradci a zřejmě i meziříčské hradiště, které se nacházelo na úpatí dřínovského vrchu.

Vedle roztroušených církevních a zemanských statků tu vzniklo až ve druhé polovině 14. století při obchodní cestě městečko Velvary, které bylo v roce 1482 povýšeno na královské město. V Meziříčí bylo postaveno tržní městečko Chlumín, které bylo sídlem děkanátu pro devatenáct okolních farností. První větší panství vyrostlo kolem hradu Chvatěruby, později při zámku Nelahozeves. Rozmach Velvar a Chlumína zastavila až třicetiletá válka, kdy

²⁷⁸ ŠPAČKOVÁ RENATA, cit. d., s. 15 – 16.

²⁷⁹ ŠPECINGER OTAKAR, cit. d., s. 125, 134 – 135, 138, 147.

²⁸⁰ ŠPAČKOVÁ RENATA, cit. d., s. 16.

²⁸¹ ŠPECINGER OTAKAR, cit. d., s. 154, 159, 164.

²⁸² ŠPAČKOVÁ RENATA, cit. d., s. 19.

zanikly všechny zdejší tvrze a katastrofálně bylo zničeno a vyhlazeno celé Dolní Povltaví. Po roce 1648 se toto území jen zvolna vzpamatovalo z utržených ran. Významné bylo panství Nelahozeves, jedna z držav roudnických knížat Lobkowiczů. Největším celkem bylo na začátku 18. století dominium Veltrusy hrabat Chotků z Chotkova a Vojnína, ke kterému posléze patřily více než dvě desítky okolních obcí. Šlechtické velkostatky provozovaly hospodářskou činnost založenou především na pěstování plodin a chovu zvířectva.

Od poloviny 17. století vedl po takzvané velvarské silnici i přes Veltrusy poštovní kurs, který směřoval od Prahy až k Drážďanům. Krajinu často sužovaly vltavské povodně i další živelné pohromy, požáry a někdy i epidemie, poslední zaznamenanou byla cholera v roce 1831. Na převážně vesnické obyvatelstvo těžce dolehly také války v 18. století a průchody vojsk v napoleonských dobách či v roce 1866.

Na panství Zvoleněves – Mikovice se začalo od konce 18. století dolovat kamenné uhlí, vznikla zde tzv. Otšovická pánev, jejíž význam trval až do druhé poloviny 19. století. Díky tomu zde byl vytvořen také první průmyslový závod v Dolním Povltaví – sklárna, která v Otšovcích dosud stojí.²⁸³

Zásadní přeměna kraje proběhla po revolučním roku 1848. Na jaře 1851 zde byla dostavěna železnice, která spojovala Vídeň přes Prahu se Saskem a Pruskem. V Kralupech nad Vltavou vznikla do roku 1833 důležitá železniční křižovatka. Do té doby byly Kralupy jen nepatrnou odlehlou vesnicí, ale po tomto roce se začaly mohutně rozvíjet. Městysem se staly v roce 1881, městem roku 1902 a sídlem samostatného okresu roku 1913. Ve druhé polovině 19. století v Dolním Povltaví sílila a modernizovala se vltavská říční doprava a houstla silniční síť. Roku 1856 vznikla v Kralupech nad Vltavou jedna z nejvýznamnějších chemických kapacit Rakouska – Uherska, chemická továrna Jordánka. V roce 1901 zde vznikla rafinerie minerálních olejů Kralupol, v roce 1920 byla doplněna o výrobu barev a laků. Roku 1856 vznikl chotkovský cukrovar a lihovar v Úžicích, roku 1858 konzervárna ovoce a zeleniny ve Vojkovicích, roku 1861 řepná surovarna v Lužici nad Vltavou a následovaly další továrny ve Velvarech.

Hospodářská krize se objevila v této oblasti po první světové válce, kdy zanikly nejstarší chemičky v Kralupech nad Vltavou a způsobily tím vysokou nezaměstnanost. Pro elektrifikaci kraje mělo velký význam zbudování vodní centrály v Měřejovicích do roku 1928. Nacistická okupace Československa znamenala pro Dolní Povltaví naprostou stagnaci a zkázu, oběti na životech a velké hmotné škody. Dne 22. března roku 1945 byly Kralupy nad

²⁸³ ŠPECINGER OTAKAR, Veltrusy: Perla dolního Povltaví. Praha: Tiskárna Libertas, Veltrusy: Městský úřad Veltrusy 2003, s. 7 – 9.

Vltavou poničeny leteckým bombardováním. Na přelomu padesátých a šedesátých let byl vybudován podnik Kaučuk, rozšířený roku 1975 směrem k Veltrusům o ropnou rafinerii Čechy. Roku 1960 byl zrušen kralupský okres a severovýchodní část Dolního Povltaví byla připojena k Mělnicku.²⁸⁴

4. 4. Odolena Voda

První zmínka o Odoleně Vodě jako vsi je již z roku 1352, kdy je zaznamenána mezi majetkem svatovítské kapituly. Po roce 1419 patřila ves Starému Městu pražskému, roku 1547 byla prodána rodu Sekerků ze Sedčic. V městě se nalézala tvrz z přelomu 14. a 15. století, která později zanikla a místo ní byla vybudována v letech 1556 - 1563 nová renesanční tvrz Janem Sekerkou. Po roce 1620 byl rodu Sekerků majetek zkonfiskován, tvrz opustili a panství získal rod Lobkoviců.

Od roku 1671 drželi ves jezuité z koleje u svatého Klimenta v Praze. Pobořenou tvrz přestavěli na trojkřídlý barokní zámek, kde sídlil správce poplužního dvora.²⁸⁵ Po zrušení jezuitského řádu roku 1773 byl veškerý řádový majetek převeden na tzv. studijní fond. Tvrz byla v této době nadále využívána převážně jako obydlí správce statku a rovněž jako občasné sídlo příslušníků vedení fondu.

Dne 9. září 1811 byla vyhlášena veřejná aukce statků Odolena Voda a Panenské Břežany. Oba statky přešly do rukou nového majitele, náboženského fondu. Tvrz byla opět využívána pro potřeby případných nájemců statku jako obytná budova pro jejich potřebu nebo pro potřebu správce. Jedním z těchto nájemců byl hrabě August z Ledebouru, který vlastnil Odolenu Vodu a Panenské Břežany od roku 1816. Dvorská kancelář mu roku 1820 nabídla oba statky ke koupi. August z Ledebouru je skutečně odkoupil, vlastnil je však jen do roku 1823, kdy je prodal spolu se vsí Bukolem Janovi ze Somssich. Ten je prodal roku 1828 Matyáši Friedrichovi z Riese. Matyáš Friedrich je držel až do své smrti roku 1864, kdy zdědil odolenovodský statek a všechn další majetek jeho syn Adolf z Riese. Adolf, svobodný pán z Riese-Stallburgu, c. k. komoří a rytmistr, držel statky Odolena Voda a Panenské Břežany až do konce 19. století. Podařilo se mu jeho majetek zvětšit o okolní statečky Předboj a Máslovice, dále pak o zboží Chvatěruby, nedokázal ho však udržet kvůli neutěšené finanční situaci. Všechny jeho statky tak přešly pod správu Hospodářské kreditní banky pro Čechy z Prahy.

²⁸⁴ ŠPECINGER OTAKAR, cit. d., s. 8 – 11.

²⁸⁵ DAVID PETR, DOBROVOLNÁ VĚRA, SOUKUP VLADIMÍR, Okolí Prahy. Praha, Soukup & David 2007, str. 43 – 44.

Kolem roku 1910 pak tato banka prodala statek Panenské Břežany – Odolena Voda panu Ferdinandu Bloch-Bauerovi. Po vyhlášení pozemkové reformy počátkem dvacátých let 20. století byl odolenovodský statek zmenšen z původních 191 hektarů veškeré půdy na celkem 159 hektarů. Ferdinand Bloch zůstal v držení statku až do druhé světové války. Roku 1941 mu byl zabrán a převeden do majetku německého státu. Krátce po válce se podařilo Blochovým potomkům dostat statek Odolena Voda zpět do držení, po nástupu komunistické moci však podlehl záboru. Nejprve byl přičleněn ke státnímu statku Ďáblice, roku 1967 došlo k vytvoření státního statku Odolena Voda.

Budova bývalého panského sídla sloužila i nadále střídajícím se majitelům a nájemcům dvora a pozemků a to především jako správní centrum. Po záboru v ní byly umístěny kanceláře státního statku, od konce šedesátých let 20. století byla využívána k bytovým účelům.²⁸⁶ Dnes ji vlastní soukromý majitel, který ji opravuje.

Na Dolním náměstí v Odoleně Vodě stojí mariánský sloup z roku 1706 a obnovený pomník obětem první světové války s tradičním lvem. Dominantou města je barokní kostel svatého Klimenta, který byl postaven jezuiti v letech 1733 – 1735 dle plánů Kiliána Ignáce Dientzenhofera na místě starší svatyně. Je ve výjimečně zachovalém stavu. Vnitřní zařízení je barokní, zdi zdobí fresky ze života svatého Klimenta, které jsou dílem malíře Jana Kubena, a byly zrestaurovány v devadesátých letech 20. století.

Ve městě se nalézá letecký závod Aero Vodochody, který byl založen v roce 1953 a spolu s letištěm se nachází nedaleko dálnice D8.

Součástí Odoleny Vody je ves Dolínek, kde se nachází podnik na výrobu leteckých vrtulí. Na náměstí v Dolínku stojí pomník zdejšího rodáka básníka Vítězslava Háška (1835 – 1874) od J. Vobořila z roku 1885. Nachází se tu také Háškův rodný domek, který je ukázkou polabské lidové architektury. Je upraven, nalézá se zde pamětní síň s expozicí o básnickově životě a v sále se konají výstavy regionálních umělců. Sídli zde také pobočka veřejné knihovny.²⁸⁷

V tomto domě žila rodina Hálkových jen do roku 1839, pak se přesouvala po okolí (Zátvor, Byškovice), podle toho, kde si otec Vítězslava Háška pronajal hospodu²⁸⁸, přesto jsou místní lidé na svého slavného rodáka pyšní.

Odolena Voda se stala městem v roce 1998. Název města je odvozen od bájného zakladatele rytíře Odolena. Dříve se používalo i zkrácených tvarů názvu Odolka nebo Vodolka.

²⁸⁶ ÚLOVEC JIŘÍ, Tvrz a zámek Odolena Voda. Praha 1998, s. 16 – 18.

²⁸⁷ DAVID PETR, DOBROVOLNÁ VĚRA, SOUKUP VLADIMÍR, cit. d., str. 43 – 44.

²⁸⁸ MARTÍNEK JIŘÍ, Rodné domy v Čechách, na Moravě, ve Slezsku. Praha, Olympia 2010, s. 29.

4. 5. Obec Husinec – Řež

První písemná zmínka o vsi Husinec se nachází v listinném falsu pocházejícím asi z roku 1227, kterým český král Přemysl Otakar I. přenechal jurisdikci nad jeho poddanými v této obci ženskému klášteru u sv. Jiří v Praze. Obec je zde pojmenována jako Guscinec. V roce 1233 se nazývá Gusinech, okolo roku 1403 pak Hussinecz. Během husitských bojů byla vesnice pravděpodobně zkonfiskována Pražany. V 16. století náležela spolu s Řeží jako ves zápisná (zastavená králem) ke statku Roztoky. Tento statek koupil roku 1565 David Boryně ze Lhoty. Jeho vnuk byl odsouzen po porážce stavovského povstání k pokutě ve výši pětiny svého majetku, proto prodal statek knížeti Karlovi z Lichtensteina. Rod Lichtensteinů vlastnil statek až do roku 1803. Husinec s Řeží se na čas přičlenily ke statku kláštera u sv. Jiří se sídlem v Kamýku a Statenicích²⁸⁹ (V urbáři kláštera u sv. Jiří z roku 1631 je název doložen ve formě Husynecz.)²⁹⁰, později patřily opět ke statku Roztoky. V letech 1850 – 1927 patřila obec k okresu Karlín (mezi lety 1869 – 1919 byl navíc Husinec osadou obce Klecany, v roce 1919 bylo povoleno rozloučení obcí a obec Husinec – Řež byla odloučena od Klecan), mezi lety 1927 až 1942 byla obec součástí politického okresu Praha – venkov, v letech 1942 – 1960 náležela k okresu Praha – sever a od roku 1960 k okresu Praha – východ.

Osada Řež se poprvé uvádí v listině Vratislava I. z roku 1088 vydané pro Vyšehradskou kapitolu, kde jí osadu věnuje pod jménem Raseh. V listinném falsu pro klášter sv. Jiří z roku 1227 se uvádí vedle obce Husinec pod názvem Rese. Počátkem 15. století se vesnice uváděla jako Rzezy. V roce 1631 se název obce uvádí jako Rzezj. Osudy vesnice Řeže byly spojeny s vesnicí Husinec. Od roku 1850 je Řež osadou obce Husinec.²⁹¹ V Řeži byla kolem roku 1900 postavena továrna na umělý kámen, fasádní barviva a dlažbu, která nesla název Silika a. s., Praha. Zaměstnávala velký počet obyvatel Řeže i Husince a do osady se za práci stěhovali také další lidé.²⁹² Čistě zemědělský charakter Husince - Řeže zmizel a obec se stala částečně agrární a částečně průmyslovou. K tomu přispěla i elektrifikace obce v roce 1923.²⁹³ Továrna však skončila svou výrobní činnost během třicátých let 20. století, neboť i na ni dolehla

²⁸⁹ Husinec – Řež: Přehled historických zmínek územně – správního vývoje obce Husinec – Řež. [online]. [cit. 2012 – 06 - 04]. Dostupné z: <http://www.husinec-rez.cz/obec-727b/historie/>

²⁹⁰ Větrušice (oficiální stránky obce): Zajímavá místa v okolí - Klecany. [online]. [cit. 2012-06-19]. Dostupné z: <http://www.vetrušice.cz/project/article.php?id=316>

²⁹¹ Husinec – Řež: Přehled historických zmínek územně – správního vývoje obce Husinec – Řež. [online]. [cit. 2012 – 06 - 04]. Dostupné z: <http://www.husinec-rez.cz/obec-727b/historie/>

²⁹² Dle vyprávění pamětníka Jana Dosoudila, nar. 1925. Rozhovor proběhl 17. dubna 2012.

²⁹³ ŠOUKAL JIŘÍ, Slovo kronikáře – Řež jako rekreační oblast v 1. polovině 20. století. Naše vesnice 1/2010, s. 8.

hospodářská krize.²⁹⁴ Budova továrny byla srovnána se zemí a v roce 1955 byl na jejím místě postaven Ústav jaderného výzkumu Řež a. s.²⁹⁵

Místní jméno Husinec vzniklo ze staročeského slova husinec (podobně jako ovčinec, zvěřinec) a na osadu bylo přeneseno obrazně. Místní jméno Řež bývá vysvětlováno ze slova řež, tj. řezanice, pračka. Tento název kolísal mezi jednotným a množným číslem. Může se však také jednat o praindoevropské pojmenování místa v řece, kde je „řezaná“ voda.²⁹⁶

4. 6. Město Klecany

Klecany jsou nejmenším městem okresu Praha – východ. Součástí města je i osada Drasty a bývalá zemědělská usedlost Klecánky. Nachází se zde kostel Nanebevzetí Panny Marie ze 14. století, socha sv. Václava ze 17. století a socha sv. Jana Nepomuckého z 18. století.²⁹⁷ Území dnešního města bylo obydleno již na přelomu 9. a 10. století, kdy zde vzniklo slovanské hradiště. Hradiště bylo posazeno zhruba 40 metrů nad hladinou řeky Vltavy, mělo ledvinovitý tvar, rozlohu přibližně 300 x 200 metrů a asi 1 kilometr dlouhé hradby. Klecanské hradiště se někdy ztotožňuje s Pravým Hradcem a pravděpodobně zajišťovalo komunikaci mezi Pražským hradem a Levým Hradcem.

Nejstarší písemná zmínka o městě pochází z roku 1316 ze zápisu v Deskách zemských půhonných. Mladoň z Klecan podle nich dlužil 10 hřiven stříbra za učiněnou škodu na majetku obyvateli z vedlejší vsi. Král Vladislav II. povýšil ves roku 1507 na prosbu vladky Zikmunda Hromady z Boršic a na Klecanech na město. Status města si však Klecany udržely pouze po dobu jednoho století. Na otázku proč se tak stalo, existují dvě možné odpovědi. První z nich je domněnka, že to byl následek vypálení a zrušení města během třicetileté války, kdy téměř celá obec lehla popelem. Druhé vysvětlení uvádí V. B. Třebízský, který připisuje v povídce Bludné duše zrušení titulu následkům selského povstání, kterého se měli zúčastnit i sedláci z Klecan.

Klecany mělo v držení několik významných šlechtických rodů (Lobkowiczové, Fürstenberkové, Trumannsdorfové, Šternberkové a Clam-Gallasové), později je drželi také

²⁹⁴ Dle vyprávění pamětníka Jana Dosoudila, nar. 1925. Rozhovor proběhl 17. dubna 2012.

²⁹⁵ Skupina ČEZ: Ústav jaderného výzkumu Řež. [online]. [cit. 2012-06-19]. Dostupné z: <http://www.cez.cz/cs/o-spolecnosti/skupina-cez/spolecnosti-skupiny-cez-v-cr/ustav-jaderneho-vyzkumu-rez.html>

²⁹⁶ Husinec – Řež: Přehled historických zmínek územně – správního vývoje obce Husinec – Řež. [online]. [cit. 2012 – 06 - 04]. Dostupné z: <http://www.husinec-rez.cz/obec-727b/historie/>

²⁹⁷ Větrušice (oficiální stránky obce): Zajímavá místa v okolí - Klecany. [online]. [cit. 2012-06-19]. Dostupné z: <http://www.vetrušice.cz/project/article.php?id=316>

měšťané a obchodníci (Jan Woborzil, Antonín Balle). Posledním majitelem klecanského panství byla do roku 1945 rodina Beniesů. Klecany se staly opět městem až 1. července 1994, znak a prapor mají od 17. ledna 1997.

Významným obyvatelem Klecan byl kaplan Václav Beneš Třebízský, který zde rozvíjel svou spisovatelskou činnost. Náměty pro svá díla čerpal velmi často z vyprávění místních obyvatel, proto jsou některá z nich zasazena svým dějem do místní obce.²⁹⁸ Žili zde též básník Josef Kožíšek, vítěz parkuru na letních olympijských hrách v roce 1928 v Amsterdamu podplukovník v. v.²⁹⁹ František Ventura a nositel řádu Bílého lva generálmajor v. v. Ing. Jan Bret.³⁰⁰ Čestnými obyvateli obce byli od konce 19. století jmenováni Jiří Lobkowicz, první československý prezident T. G. Masaryk, první ministerský předseda ČSR JUDr. Karel Kramář, druhý československý prezident Dr. Edvard Beneš, československý novinář a politik Václav Klobáček, ministr školství a národní osvěty, později ministr sociální péče Gustav Habermann, spisovatel Alois Jirásek a básník Josef Svatopluk Machar.

Název města Klecany se vysvětluje několika způsoby. Kronika česká Václava Hájka z Libočan uvádí, že název vznikl od jména prvního majitele kulhavého Lapáka („klecavého“ Lapáka), který si zde nechal postavit dům v roce 719. Jan František Beckovský tuto pověst ve své knize Poselkyně starých příběhův českých potvrzuje. PhDr. Antonín Profous byl názoru, že název města vznikl od osady lidí bydlících „v klecích“ – tedy nejspíš v domech podobných kleci. Prof. Vladimír Šmilauer přišel na existenci „služebních osad“, které zásobovaly knížecí družinu naturálními produkty. V této obci se měly vyrábět sokolnické klece a odtud vznikl název Klecany. Tato teorie také posloužila při tvorbě znaku města.³⁰¹

²⁹⁸ Město Klecany (Oficiální informační portál města Klecany). [online]. [cit. 2012-06-19]. Dostupné z: <http://www.klecany.cz/obsah/1-analyticka-cast-449.html>

²⁹⁹ Tato zkratka znamená: ve výslužbě.

³⁰⁰ Větrušice (oficiální stránky obce): Zajímavá místa v okolí - Klecany. [online]. [cit. 2012-06-19]. Dostupné z: <http://www.vetrušice.cz/project/article.php?id=316>

³⁰¹ Město Klecany (Oficiální informační portál města Klecany). [online]. [cit. 2012-06-19]. Dostupné z: <http://www.klecany.cz/obsah/1-analyticka-cast-449.html>

5. Školní kroniky regionu Dolní Povltaví

5.1. Obecná škola v Odoleně Vodě

Škola v Odoleně Vodě byla od roku 1686 do roku 1839 školou jednotřídní (do roku 1774 byla školou triviální, v roce 1775 byla prohlášena za školu normální), v letech 1839 až 1865 byla školou dvoutřídní (v letech 1839 až 1859 byla označována pouze jako škola dvoutřídní, 1860 až 1862 nesla název škola farní dvoutřídní, 1863 až 1864 farní národní škola dvoutřídní). Mezi lety 1865 a 1881 byla školou trojtřídní (v letech 1865 až 1868 se nazývala trojtřídní národní farní školou, 1869 až 1881 pouze národní školou trojtřídní), během let 1881 až 1884 byla školou čtyřtřídní (v letech 1881 až 1883 se nazývala obecnou školou čtyřtřídní), 1884 až 1890 byla školou pětítřídní a nakonec od roku 1890 školou šestitřídní (nazývána byla obecnou školou šestitřídní).

Nejstarším známým učitelem v obci byl Vojtěch Václav Mayer, jehož jméno lze najít v křestní matrice, dle které jím byl v roce 1685. V matrice je zapsán spolu se svou ženou Máří Magdalenou. Není však známo, kde tenkrát škola stála. První známá školní budova, která byla používána do roku 1824, se nachází v dnešní ulici U Velkého háje, č. p. 12, přímo naproti kostelu.

V roce 1824 byla postavena nová školní budova v dnešní ulici U Kostela, č. p. 13. Vyučovalo se zde až 60 žáků. Když se škola stala v roce 1839 školou dvoutřídní, byla zřízena druhá světnice ve velkostatku barona z Riese – Stallburgu, který byl patronem školy. Této školní pobočce se říkalo „U Vlasáků“ a byla v č. p. 2. Prvním řídícím učitelem této již dvoutřídní školy byl Josef Neruda³⁰², údajný skladatel první české polky. Když patronát nad školou přešel v roce 1860 na obce, nechtěl baron druhou světnici na svém statku více trpět a v roce 1863 byla postavena nová školní budova. V budově č. p. 2 se vyučovalo do roku 1864, později zde bylo obydlí úředníků cukrovaru.³⁰³

³⁰² Josef Neruda se narodil 14. listopadu 1804 ve Svěmyslicích u Čelákovic. Studoval v Praze, od roku 1822 učil ve Všetatech, od roku 1824 v Kostelci nad Labem, kde byly jeho žáčkami budoucí zpěvačky T. a L. Stolzovy. Od roku 1838 do roku 1873 učil v Odoleně Vodě. Často se uvádí jako skladatel první české polky, kterou měl napsat kolem roku 1830 k tanci sloužky Anny Chadimové. Avšak svou První českou polku vydal až v roce 1870, i když se zřejmě opírá o jednu z polek zachovaných v jeho vlastním rukopisném sborníku z doby kolem roku 1840. V roce 1870 byl však tento tanec již obecně rozšířen a jeho nejznámějším skladatelem byl F. Hilmar. (ČERNUŠÁK GRACIÁN, NOVÁČEK ZDENKO, ŠTĚDRON BOHUMÍR, Československý hudební slovník osob a institucí, 2, M-Ž. Praha, Státní hudební vydavatelství 1965, s. 171) Dne 8. dubna 1876 byli J. Neruda i jeho manželka v Odoleně Vodě zavražděni Nerudovým bývalým žákem. Pohřbeni jsou na místním hřbitově. (Státní okresní archiv Praha – východ, Zdičky – Přemýšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.)

³⁰³ KNEIDL FRANTIŠEK, Paměti škol okresu Karlínského. Soudní okresy: Karlín a Brandýs n. L. od nejstarších časů, zvláště však od r. 1848 až do r. 1898, zpracované učitelstvem školního okresu Karlínského, redigované Frant. Kneidlem. Karlín 1898, s. 524 – 528.

Základní kámen k nové škole, stojící dnes v ulici Květnové, č. p. 109, byl položen 13. března 1863, posvěcen byl vikářem Janem Konopou, farářem z Klecan. Hostem na slavnosti byl i majitel statků Odolena Voda a Panenské Břežany baron Adolf z Riese – Stallburgu s rodinou, dále se jí účastnili okresní hejtman David, farář Josef Svoboda, kaplan Václav Kocman a byli zde přítomni i okolní faráři, četné učitelstvo, starosta obce, předseda školního výboru Jan Srbek a mnoho místních obyvatel. Na slavnosti nechyběla hudba a střelba.

Pozemek ke stavbě školy darovala obec, dříve býval obecní pískovnou. Základy školy byly tak hluboko v zemi, jako byla výška budovy až ke střeše. Na škole stál nápis, který hrdě hlásil: „Farní škola Vodolská, vystavěna roku jubilejního MDCCCLXIII. Bohu, církvi, národu a králi stojím, maličké tu mlékem spásy, umu kojím.“ Ke škole náležely také pozemky pro budoucí dvě školní zahrady ve výměře 564 čtverečních sáhů, které správci školy darovala místní školní obec. Správce školy mohl zahrady využívat pro svou vlastní potřebu.³⁰⁴

Prvním řídícím učitelem v nové budově obecné školy se stal již jmenovaný Josef Neruda, vyučoval zde až do roku 1873, pak odešel na odpočinek. Novým řídícím učitelem se stal Antonín Just. Prvním třídním učitelem v této školní budově byl Damián Hykeš, který se stal roku 1875 řídícím učitelem v Troji. Po něm přišel Adolf Vintř, bývalý správce školy ve Stradonicích, po roce však přijal učitelské místo v Karlíně.³⁰⁵ Prvními podučiteli byli Josef Neruda ml., syn řídícího učitele, který na škole vyučoval do roku 1870 a Jan Sedláček, který zde byl do roku 1868. Náboženství vyučovalo místní duchovenstvo. Ženské ruční práce vyučovala industriální učitelka, první byla Marie Stránská, která na škole působila od 23. září 1877 do 5. ledna 1878, vyučovala jen na zkoušku. Teprve vynesemím zemské školní rady z 22. června 1881 bylo zřízeno stálé místo industriální učitelky. Ženské ruční práce se vyučovaly ze začátku ve třech odděleních po třech hodinách týdně od ledna 1882. Vyučovacím jazykem ve všech předmětech byla od počátku čeština, ale až do roku 1848 byly výkazy psány německy. Již v nejstarších dobách se vyučovalo celodenně.³⁰⁶

Do ukončení školního roku 1870 bylo žactvo vyučováno také v neděli v tzv. opakovacích hodinách. Žáci byli ze školy propouštěni ve věku od 15 až do 24 let. Mnozí žáci, kteří sloužili jako čeledínové a žákyně jako služky, se vrátili do své školní obce a tam navštěvovali opakovací hodiny. Opakovací školu navštěvovalo v letech 1839 až 1850 průměrně 107 dětí, 1851 až 1860 120 a v letech 1861 až 1870 průměrně 152 žáků. Nejvíce jich bylo v roce 1864, kdy opakovací školu navštěvovalo dokonce 170 žáků.

³⁰⁴ KNEIDL FRANTIŠEK, cit. d., s. 524 – 528.

³⁰⁵ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdíby – Přemyšlení, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

³⁰⁶ KNEIDL FRANTIŠEK, cit. d., s. 524 – 528.

Školní docházka byla v zimních měsících dobrá, v létě však bídna. Příčin bylo hned několik. Za prvé za to mohla nepovinná školní docházka ve starší době, která zapříčinila předsudky mnohých starších členů rodiny, kteří nechtěli své děti denně posílat do školy. Další tři příčiny byly i oblíbenějším způsobem využívání vlastních dětí. Šlo o dětskou práci na poli, dále pak v místním cukrovaru, která však byla od školního roku 1889/90 za ředitele Augusta Janáčka zrušena. Posledním důvodem neposílání či nepravidelného posílání dětí do školy byla opravdová, často však také předstíraná chudoba rodičů. Tito lidé raději své děti posílali do práce nebo jim svěřovali opatrování mladších sourozenců.³⁰⁷

Do ukončení školního roku 1878 se ve škole v Odoleně Vodě používalo tělesných trestů a tzv. Zlaté a Černé knihy. Do Zlaté knihy byli zapisováni žáci „mravů bezvadných“, žáci s velmi dobrým prospěchem a ti, kteří byli hodni pochvaly. O veřejné zkoušce se pak četla jejich jména. Do Černé knihy se zapisovali žáci, kteří něco provedli, byla to vlastně forma dnešní školní poznámky, kniha hanby. Často se do ní zapisovali žáci sami, napsali, kdy a co spáchali. Pokud nezapisovali žáci sami svůj prohřešek, museli se pod učitelův zápis alespoň podepsat.

Když se nezdárný žák nechtěl sám podepsat, podepsal ho žák jiný, tak se stalo např. 19. listopadu 1846: „Dne 19. listopadu 1846 se musily do této knihy hanby zapsati následující žákyně, skrz tvrdošijnost a neposlušnost. [Jméno žákyně] nechtěla se podepsati, byla jiná žákyně k tomu povolána. To samé se stalo za [jméno žákyně], protože se také podepsati nechtěla.“ Při větších proviněních byl do knihy zapsán i způsob trestu: „Skrze nařknutí, přelhání jak svých představených tak i rodičů, jenž při hraní špačka neopatrným hrozením druhému špaček na klapku vletě, jej silně a do krve raníc, při kterémžto pádu se doma vyjádře, že mu tato způsobená rána při vyučování ve škole od p. učitele způsobena byvší, byl dne 27. února 1850 [jméno žáka], s ranami na holé tělo potrestán metlou, a do této knihy hanby k upamatování a k výstraze ostatním žákům zapsán.“ Od roku 1870 se užívalo kázeňských prostředků vytknutých zákonem.³⁰⁸ Největšího trestu – „vyloučení žáka na čas“

³⁰⁷ KNEIDL FRANTIŠEK, cit. d., s. 524 – 531.

³⁰⁸ Dle Řádu školního a vyučovacího pro obyčejné školy obecné vydaného dne 20. srpna 1870, měl učitel právo a povinnost vychovávat mládež k přímému šlechtnému charakteru za všech prostředků zákonem dovolených a pedagogicky schválených. Trestání dětí nemělo být mravnímu citu nebo zdraví dítěte na újmu, děti se nesměly trestat fyzicky. Disciplinárními prostředky byly pro pilné žáky pochvala a odměna, ne však roční prémie (Žáci zvláště pilní a mravní dostávali při předávání propouštěcích vysvědčení, o patriotických školních slavnostech či jiných školních slavnostech, knížky.). Co se týče žáků neposlušných, disciplinárními prostředky pro ně byly výstraha, důtka, stání v řadě lavic nebo vystoupení ven z lavic, zadržení ve třídě pod náležitým dohledem (o tom měli vědět rodiče), předvolání dítěte před učitelskou konferencí (v jednotřídních školách před předsedu místního školního úřadu) a nakonec vyloučení ze školy. Žák mohl být vyloučen místním školním úřadem na návrh správce školy (na více třídních školách na návrh učitelské konference) v případě, když „by dítě některé zůstalo ve škole, vzešlo spolužákům, co mravnosti se týče, patrné nebezpečnosti.“ (Říšský zákon o školách obecných s nařízením vykonávacím a řádem školním i vyučovacím. Vídeň 1897, s. 37, 38.)

ze školy se až do vydání citovaného díla „Paměti škol okresu Karlínského. Soudní okresy: Karlín a Brandýs n. L. od nejstarších časů, zvláště však od r. 1848 až do r. 1898“ na škole v Odoleně Vodě neužilo.³⁰⁹

Kolem roku 1830 se platilo školné – za žáka dva zl. šajnu.³¹⁰ Výbor politické obce Vodolky (tak byla nazývána Odolena Voda až do roku 1924³¹¹) – Dolinku školné zrušil a paušál se od roku 1897 hradil z obecní pokladny. Stejně tak bylo školné zrušeno pro obec Čenkov, v ostatních přiškolených obcích se plat nadále vybíral.

Školní knihovna byla zřízena roku 1817 kooperátorem Václavem Kocmanem, pozdějším farářem, který na ni daroval skříň v ceně 10 zl. a dále pak 210 děl ve 230 svazcích. Škola odebírala knihy z nakladatelství „Dědictví Svatojánské“, „Dědictví Maličkových“ a „Dědictví sv. Ludmily“. ³¹² Tato nakladatelství vydávala levné knihy s náboženskou, ale také zábavnou a všeobecně vzdělávací tematikou. ³¹³ Knihovna se rychle rozrůstala díky darům okresní školní rady, podílům ve spolku „Zlatá kniha dívek českých v Písku“ a příspěvkům farářů, řídících učitelů a učitelů. Škola měla také knihovnu učitelskou a knihovnu pro chudé děti, která jim půjčovala učebnice³¹⁴.

Dozorcem ve škole býval místní farář. Dále nad ní měl dohled místní školní dozorce, člen místní školní rady. První místní školní rada byla zřízena roku 1874. V letech 1870 až 1871 byly okolní obce spolu s Odolenou Vodou v opozici proti novým školním zákonům, nebyl konán dohled nad školou a nechtěly platit školní přirážky. Když však poplatníci v Odoleně Vodě slyšeli o případu blízké obce Panenské Břežany, kam přišlo čtyřicet mužů s důstojníkem na exekuci na tak dlouho, dokud nebudou zaplaceny školní přirážky, začali ihned platit a nebylo třeba žádných donucovacích prostředků.³¹⁵

Během první světové války se na škole nejvíce podepisoval nedostatek uhlí. V lednu a dubnu 1917 muselo být vyučování mnohokrát přerušeno, v listopadu dokonce muselo být zavedeno zkrácené vyučování. Pravidelné vyučování začalo roku 1918 v důsledku

³⁰⁹ KNEIDL FRANTIŠEK, cit. d., s. 524 – 531.

³¹⁰ Einlösung – Scheine, tzv. šajn. Šlo o nové papírové peníze vnitřní „vídeňské měny“, začaly se vydávat v roce 1809 po uzavření vídeňského míru s Napoleonem, kdy Rakousko přišlo o značné území. Muselo zaplatit vysoké válečné náhrady a jeho hospodářství stálo před zhroucením. Byl vyhlášen úpadek, hodnota dosud platných bankocedulí i měděných mincí byla snížena na 1/5 a šajny byly postupně vydávány za ně. Stát se však dluhů nezbavil. Když se neobjevila naděje na domácí či zahraniční úvěr, začaly se vydávat nekryté státopvky – anticipační listy. Ty byly rovnocenné šajnu, také se šajnem nazývaly a později s ním splýnuly. (SÉM JULIUS, Papírové peníze na území Československa 1762 – 1975. Česká numismatická společnost, pobočka Hradec Králové 1977, s. 29 – 30, 32.)

³¹¹ Zákaz užívání tohoto názvu nařídil Úřední list okresní správy politické a okresního školního výboru v Karlíně, ročník 1924, číslo 2. a 3., str. 2.

³¹² KNEIDL FRANTIŠEK, cit. d., s. 524 – 531.

³¹³ Knihovna Petra Bezruče v Opavě. [online]. [cit. 2012-06-02]. Dostupné z: <http://www.okpb.cz/webit/index.php?set=pocatky~cze~false>

³¹⁴ viz školní kroniky obecné školy v Odoleně Vodě

³¹⁵ KNEIDL FRANTIŠEK, cit. d., s. 524 – 531.

převratových událostí až 4. listopadu. Dne 10. listopadu toho roku se zúčastnila školní mládež slavnosti sázení Lípy svobody na počest nově založené republiky a konce války, kterou uspořádal Sokol a učitelský sbor. Lípa byla zasazena na náměstí.³¹⁶

Roku 1919 byl školní rok zahájen 16. září a při jeho zahájení vydali učitelé z Odoleny Vody prohlášení, že jelikož učitelský sbor uznal, že školní místnosti nebyly toto léto ještě vybičeny a škola celkově je ve velmi špatném stavu, nebude ve škole vyučovat, dokud nedojde k nápravě a žádá správu školy, aby o tom byla uvědomena místní školní rada. Dne 4. října přestali učitelé vyučovat. Nenalezli však podporu u pana starosty Urbana – ten označil jednání učitelů jako útok proti své osobě, podpory se nedočkali ani u rodičů žáků, ani u okresní školní rady. Pan starosta zdůvodnil stav školy tím, že obecní pokladna má značný deficit a nemá okamžité finanční prostředky, které by na opravu školy mohla uvolnit. Navíc doktor Fischer prohlásil školu za způsobitou k návštěvě dětí. Okresní školní rada nařídila dopisem z 24. října 1919 jednání učitelů za svévolné a nařídila jim zameškané dny nahradit. Dne 6. prosince toho roku byl dán řídící učitel František Novotný na trvalý odpočinek s platností od 1. ledna 1920 a novým řídícím učitelem se stal od 1. dubna toho roku Václav Bláha z Líbeznic.³¹⁷ Teprve roku 1921 byla škola opravena. Učitelskému sboru se nepodařilo dosáhnout svého cíle, přestože jim šlo o dobro a samotné zdraví dětí. Bohužel, když šlo o finance, musel jít i takovýto bohulibý cíl stranou.

Dne 16. dubna 1922 se konala 1. schůze zástupců obce Vodolky se zástupci přiškolených obcí, na které jednali o zřízení měšťanské školy.³¹⁸ Dne 24. března 1924 bylo pak na schůzi místní školní rady usneseno jednat při parcelaci velkostatku o koupi domu č. 1 na návsi (Šlo o budovu bývalé tvrze.) pro zřízení měšťanské školy.³¹⁹ Dne 13. března 1925 získala místní školní rada pozemek, o který žádala v srpnu 1924 za předpokladu, že za něj nebude požadováno více než 20 000 Kč. Pozemek se nalézal mezi Malým hájem a cestou ke kapličce (č. par. 205, 212 a 215), patřil zdejšímu velkostatku a měl rozlohu 2 ha 55 a 40 m². Zde byla později vybudována měšťanská škola i sportovní hřiště. Před jejím postavením museli žáci, kteří chtěli tuto vzdělávací instituci navštěvovat, chodit pěšky do Úžic a pak jet vlakem do Kralup, kde byla měšťanská škola chlapecká i dívčí. V založení vlastní měšťanské školy v Odoleně Vodě lze spatřovat nejen rozvoj infrastruktury, ale také zajisté pozvednutí úrovně

³¹⁶ VEJVODA FRANTIŠEK, 1992, s. 22.

³¹⁷ VEJVODA FRANTIŠEK, Z historie obce, 26. pokračování. Odolen 1 (1993), s. 13.

³¹⁸ VEJVODA FRANTIŠEK, Z historie obce, 27. pokračování. Odolen 2 (1993), s. 21.

³¹⁹ VEJVODA FRANTIŠEK, Z historie obce, 28. pokračování. Odolen 3 (1993), s. 21.

vzdělání obyvatel. Měšťanská škola již nebyla tak nedostupná a mohlo ji navštěvovat mnohem více žáků z obce a nejbližšího okolí.³²⁰

Od října 1924 byla v budově obecné školy v Odoleně Vodě zřízena pokračovací škola živnostenská. Od šk. roku 1924/25 se na zdejší obecné škole začalo vyučovat německému jazyku jako nepovinnému předmětu.³²¹ Roku 1926 byla škola pouze pětitřídní³²², ve školním roce 1927/28 otevřela čtyři třídy, druhý a třetí ročník byl spojený.³²³

Školství v Odoleně Vodě má dlouholetou tradici. První zmínky o škole v obci pochází již z let 1685 až 1686. Během sledovaného období škola dvakrát změnila své umístění, pokud nebereme v úvahu pobočku při zdejší škole z roku 1839. Důvodem přemístění bylo především najít větší a příhodnější prostory pro vzdělávání mládeže. V roce 1924 přibyla v obci pokračovací škola živnostenská, jejíž prostory se však nalézaly v budově obecné školy, od 1. prosince 1941 fungovala též budova měšťanské školy. Počet žáků se vzhledem k potřebě vzniku nových tříd zvyšoval a to přesto, že měla ze začátku škola problémy s rodiči dětí, kteří nechtěli své potomky posílat do školy a viděli je raději jako pracující síly v domácnostech, na polích či v místním cukrovaru.

5.2. Obecná škola v Husinci – Řeži

Než byla zřízena obecná škola v Husinci – Řeži, chodily děti z obce do obecné školy v Klecanech. Obce Husinec a Řež byly v té době příliš malé a počet dětí školou povinných byl také velmi malý, většinou kolem deseti, a tak nebyl po dlouho dobu důvod postavit vlastní školu. V roce 1918 však vzrostl počet obyvatel v obcích a stejně tak počet školou povinných dětí, neboť se lidé začínali stěhovat do Řeže, která leží blízko Prahy. V klecanské škole se začínal projevovat nedostatek tříd, a tak se místní školní rada v Klecanech rozhodla rozšířit školu a navrhla postavit přístavbu. Dne 16. července 1921 rozhodlo však obecní zastupitelstvo v Husinci, že za obnos, kterým měla obec přispět na rozšíření školy v Klecanech, raději zřídí vlastní školu. Do postavení nové školy měly být děti vyučovány provizorně někde v obci. Ovšem tato myšlenka narazila na finanční potíže a nedostatek pochopení ze strany několika předních občanů, proto byla prozatím odložena.³²⁴

V roce 1928 proběhly v obci volby do obecního zastupitelstva. Noví členové obecního výboru v čele se starostou senátorem Jarošem se rozhodli školu postavit. Nejdříve však

³²⁰ VEJVODA FRANTIŠEK, Z historie obce, 33. pokračování. Odolen 9 (1993), s. 14.

³²¹ VEJVODA FRANTIŠEK, Z historie obce, 29. pokračování. Odolen 4 (1993), s. 26.

³²² VEJVODA FRANTIŠEK, Z historie obce, 30. pokračování. Odolen 5 (1993), s. 21.

³²³ VEJVODA FRANTIŠEK, Z historie obce, 31. pokračování. Odolen 6 (1993), s. 12.

³²⁴ Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

musela obec uhradit velké finanční závazky, které měla ke škole klecanské. Jakmile byla tato věc vyřešena, požádala obec o odškolení. Místní školní rada v Klecanech proti tomu neměla žádné námitky. Po tom, co bylo odškolení povoleno okresním školním výborem, byla ustanovena komise, která měla vyhledat vhodné místo pro budoucí školní budovu. Obecní zastupitelstvo zakoupilo pro školu domek číslo popisné 17 se zahradou od paní Zajíčkové, jednání o prodeji domku s parcelou se protahovalo. Roku 1934 zemřel starosta obce senátor Rudolf Jaroš, a tak se se stavbou započalo až roku 1936. Nástupcem starosty Jaroše byl Václav Nebeský, který se spolu s okresním školním inspektorem Antonínem Uhlíkem o školu velice zasloužil. Stavba školy stála 171 112 Kč 12 h, začalo se s ní na začátku července 1936, avšak již 10. července byla předána do rukou jinému staviteli, aby byla včas dokončena – měla být hotova do 1. září 1936.³²⁵

Vyučovat se ve škole začalo dne 14. září 1936. Dne 27. září byla škola slavnostně předána ke svému účelu. Slavnostní průvod žactva, zástupců korporací, delegátů a občanstva vyšel z Husince, zamířil do Řeže a vracel se zpět do Husince, v čele průvodu byla nesena státní vlajka obklopená čestnou stráží československých legionářů v historických krojích. Po slavnosti a mnohých proslovech se konala veřejná prohlídka školy, poté družná zábava v místním hostinci pana Listíka. Večer byla na pořadu taneční veselice. Druhý den se konal v rámci oslavy otevření školy Dětský den. Na jevišti hasičů ve jmenovaném hostinci děti přednášely básně, zpívaly písně a předváděly jednoduché divadelní výstupy. Před školou pak děti tančily, prováděly prostná cvičení a účastnily se různých her.³²⁶

První učitelé školy byli pouze tři. Zatímním řídícím učitelem a třídním učitelem třídy I. a se stal Alois Biel, výpomocnou učitelkou a třídní učitelkou třídy I. b byla Věra Janoušková. První učitelkou domácích nauk – industriální učitelkou se stala Miloslava Doležalová. Obsazení učitelských míst se během času měnilo, jejich počet se však po sledované období nezvyšoval. K učitelskému sboru patřil také farář z Klecan, který vyučoval římskokatolické náboženství a jáhen církve československé ze Žalova, který vyučoval náboženství československé.³²⁷

V květnu 1938 narukoval zdejší učitel E. Šíp. V září pak učitel Z. Pospíšil, který do školy nastoupil za učitele Šípa. Po té, co byla 23. září prezidentem republiky vyhlášena mobilizace československé branné moci, nastoupil okamžitě službu i řídící učitel A. Biel. Škola tudíž zůstala bez učitelů. Dne 26. září byla proto na zdejší školu ustanovena výpomocná učitelka Z. Vyskočilová, která byla pověřena také správou školy. Obě třídy školy byly spojeny, děti byly

³²⁵ Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

³²⁶ Tamt.

³²⁷ Tamt.

vyučovány ve čtyřech odděleních (Do této doby byly vyučovány ve dvou třídách po dvou odděleních.).³²⁸

Ve školním roce 1940/41 zesílila germanizace, němčina byla zavedena jako povinný předmět i na škole v Husinci – Řeži. Nejdříve od třetího ročníku, později dokonce od prvního. Po zavedení Protektorátu Čechy a Morava až do školního roku 1941/42 byli v učitelském sboru dva učitelé, řídící učitel A. Biel a učitel J. Soukup. K nim přibyla také učitelka mateřské školy F. Prouzová.³²⁹

Během letních prázdnin roku 1941 byli zatčeni Gestapem starosta Husince - Řeže Václav Nebeský, dělník komunistického smýšlení Antonín Klouček, hostinský Oldřich Listík a řídící učitel A. Biel. Po výslechu byli řídící učitel a pan Listík propuštěni, starosta Nebeský a dělník Klouček byli po mučivých výsleších na Pankráci převezeni do Terezína a později do koncentračního tábora Oranienburg, kde 22. února 1942 starosta V. Nebeský, který stál u zrodu školy v Husinci – Řeži, zemřel. Antonín Klouček byl zachráněn v květnu 1945 americkým vojskem na pochodu smrti.³³⁰

Dne 1. listopadu 1941 byla zrušena 2. definitivní třída postupná a škola byla přeměna na školu jednotřídní. Nadále zde vyučoval řídící učitel, učitel Josef Soukup odešel na hlavní školu v Klecanech. V roce 1942 byl katastrofální nedostatek uhlí, a tak ministr školství Emanuel Moravec prodloužil vánoční prázdniny až do 4. března toho roku.

Tato doba byla pro školu i obec velmi těžká. Pisatel kroniky si posteskl: „Nikdo z českých lidí neulehal, aby neočekával, že se neprobudí na Gestapu. Za takovýchto podmínek se mělo pracovat! Němci mysleli, že nervy povolí a národ se podvolí jejich vůli, doufali, že česká škola pod železnou knutou vychová z mládeže hitlerčíky. Ale přepočítali se! Pracovalo se jen dle suché litery, bez zájmu a dětská duše dobře vycítila, že to není míněno upřímně, že se to dělá jen proto, aby na učitele dozorčí německé úřady „nemohly“, neboť učitel má jen tehda úspěch, když učí srdcem.“³³¹

Ve školním roce 1942/43 byla opět povolena druhá třída, službu zde nastoupil učitel K. Chrdle ze Žalova. Již za půl roku byl však totálně nasazen a pracoval jako kovodělník v Berlíně. Na jeho místo nastoupila učitelka A. Kozlíková ze Slavče, která odešla na školu v Husinci – Řeži proto, že nemohla již dále učit v místě svého bydliště, kde byl její bratr, řídící učitel, před jejíma očima Gestapem vyvlečen ze školy a zastřelen. Roku 1943 byla

³²⁸ Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

³²⁹ Tamt.

³³⁰ Tamt.

³³¹ Tamt.

přeložena učitelka mateřské školy F. Prouzová domů do Ostravy, neboť chtěla uniknout místu, kde byl zatčen její nastávající manžel V. Doležal, který později zemřel v Osvětimi.³³²

Na počátku školního roku 1944/45 se sešel učitelský sbor ve stejném složení. Později učitelka A. Kozlíková odešla do Veliké Vsi, na její místo byl ustanoven definitivní učitel Ladislav Karas, který se vrátil z totalitního nasazení a po velmi těžké nemoci zpět k učení. Téměř celé poslední dva roky války byla škola obsazena německým vojskem. V té době se improvizovaně učilo v restauraci „V Luhu“. Na počátku roku 1945 zakázal ministr školství E. Moravec vyučovat a děti zůstaly bez školy.³³³

Osvobození se účastnili také učitelé zdejší školy. Dne 5. května se ujal v obci moci revoluční národní výbor, který byl ustaven ještě za okupace a jehož členem byl řídící učitel Alois Biel, jenž zastával místo zástupce místního vojenského velitele. Učitel L. Karas konal dobrovolnou vojenskou službu u místní jednotky, zúčastnil se též odzbrojování zdejších německých jednotek a úspěšně hájil se zbraní v ruce svou obec. Učitelka mateřské školy B. Spálená konala samaritánskou službu. Během bouřlivých květnových dnů se stala škola kasárnami a stanovištěm místního vojenského velitelství.³³⁴

Dne 18. května se ve škole začalo znovu vyučovat. O měsíc později odešel řídící učitel A. Biel jako poručík k vojenskému útvaru do pohraničí, kam nastoupil do nové československé armády. Správu školy převzal L. Karas, na školu byla navíc ustanovena výpomocná učitelka Věra Fialková z Dolních Kralovic, která byla za války totálně nasazena na protektorátní dráze.³³⁵

³³² Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

³³³ Tamt.

³³⁴ Tamt.

³³⁵ Tamt.

5.3. Obecná škola v Klecanech

Dle popisu diecéze Pražské, který byl vytvořen za arcibiskupa Arnošta z Pardubic mezi lety 1344 a 1355, byla v Klecanech fara. Lze tedy předpokládat, že u ní byla taktéž škola. Ze zachovalých pamětí z let 1618 až 1648 lze rovněž předpokládat, že se v Klecanech učilo. První konkrétní zmínka o škole v Klecanech pochází z relací duchovních správců tehdejšího vikariátu kosteleckého z roku 1677, kde je napsáno: „V Klecanech bude (prý) se stavěti škola. Zatím se jinde vyučuje. Učitel ustanovuje se patronem a farářem. Příjmů žádných nemá, vyznání víry učinil.“ Jednotřídní škola triviální byla zřízena za panování císařovny Marie Terezie.³³⁶ Prvním známým učitelem byl Jan Syrový, který zde vyučoval do roku 1794 a v šedesáti letech zemřel na tuberkulózu. Po něm byl správcem školy F. Kazatel, kterému byl v roce 1827 přidělen jako pomocník J. Vlk.

Počet dětí školou povinných vzrůstal a tak byla škola v roce 1847 přeměněna na školu dvoutřídní. Jelikož ale byla pro novou třídu potřeba další místnost, pronajala si správa školy světnici v domku pod školní budovou. V roce 1863 bylo krajským úřadem rozhodnuto, že se postaví nová školní budova. Ta byla vysvěcena 4. července 1864 panem farářem a vikářem J. Konopou za přítomnosti mnoha hostů, například pana místodržitelského rady a představeného kraje Pražského, pana z rodu Malovců. Podučitel Jiří Vlk uspořádal téhož roku sbírku mezi obyvateli Klecan a z jejího výtěžku byla zřízena školní knihovna, kterou obdaroval také Josef Vlk, bratr zmíněného a učitel na vzorné škole v Praze. Tentýž nechal školu zapsat jako odběratele knih nakladatelství Dědictví Maličkových v Hradci Králové a nakladatelství Svaté Lidmily v Písku. Počet žáků školy nadále rostl, škola se tedy rozrostla o další třídu a od 1. ledna 1876 se stala školou trojtřídní.³³⁷

V 19. století bylo na školách slaveno mnoho slavností spojených s událostmi v císařském rodě (viz dále). Velká slavnost, která ovlivnila i klecanskou školu, se konala dne 24. dubna 1879 na počest stříbrné svatby císaře a krále Františka Josefa I. Nejprve se žáci se svými učiteli účastnili mše svaté, poté měl řídící učitel proslov o významu události a po něm žáci provolali císaři a císařovně slávu. Nato předčítal řídící učitel Štolcovu báseň „Vnuk a děd“, poukázal na dobré vlastnosti císaře, které měl jako dítě a projevil přání, aby takové vlastnosti měla i místní školní mládež. Před školou byly na památku této významné události zasazeny dva kaštiny, u „císařských“ schodů dvě lípy a před zámekem dva jasany. Dále byl na památku

³³⁶ Klecany (Oficiální informační portál města Klecany): Školství v Klecanech - historie. [online]. [cit. 2012-06-27]. Dostupné z: <http://www.klecany.cz/obsah/skolstvi.html>

³³⁷ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918, s. 2 – 8.

tohoto významného dne místními obyvateli zakoupen za 80 zlatých školní prapor, který byl vyroben z těžkého hedvábí a byl rozdělen na červené a bílé pole. V červeném poli se nacházel obraz svatého Cyrila a Metoděje, v bílém poli se nalézal obraz anděla strážce. Prapor byl posvěcen 8. června toho roku za velké slávy.³³⁸

V roce 1880 byla ve škole vytvořena čtvrtá třída a k tomuto účelu bylo o letních prázdninách na školní budově přistaveno první patro, 1. ledna 1881 byla 4. třída otevřena. V roce 1884 přibyla 5. třída, která byla přetvořena z místnosti, jež dříve sloužila jako byt jednomu z mladších učitelů, přidala se k ní ještě část chodby. V roce 1887 byla při 5. třídě zřízena pobočka a třída byla rozdělena na třídu dívčí a třídu chlapeckou. O prázdninách roku 1908 byla přistavena další nová třída a byt řídícího učitele nákladem místní školní rady.³³⁹

Během první světové války pěstovali učitelé u dětí vlastenecký cit a loajalitu k Rakousku - Uhersku a především k císaři a jeho rodu. Školní vyučování bylo nepravidelné a mnoho válkou trpělo. Většina učitelů školy musela narukovat. Mezi dny 21. června až 30. června 1915 zůstal dokonce řídící učitel na celou školu sám. Přesto škola velmi podporovala vojáky na frontě. Děti byly vyzvány, aby sbíraly pro vojsko nejružnější předměty jako například kovy nebo vlnu. Žákyně v hodinách ženských prací pletly různé vlněné části oděvu pro vojáky na frontě a také ve školním roce 1914/1915 vyrobily 4740 cupaninových sáčků pro vojenskou nemocnici. Členové učitelského sboru posílali na frontu nepotřebné prádlo, prodávali za účelem získat peníze na podporu vojáků na frontě obrazy, pohlednice, odznaky a kokardy. Členové sboru i žáci se také upisovali na válečné půjčky, např. ve školním roce 1915/1916 upsali učitelé na 3. válečnou půjčku 2735 K, žactvo 100 K.³⁴⁰

Samostatnost Československého státu byla ve škole oslavena až 4. listopadu 1918, neboť byla škola uzavřena z nařízení okresní školní rady pro epidemii chřipky od 10. října do 3. listopadu toho roku. Ke shromážděným dětem promluvil o významu této události učitel J. Hofman. V obci se konala slavnost až 15. prosince, při níž byla zasazena lípa Svobody. Této slavnosti se účastnila také školní mládež.³⁴¹

V roce 1926 byla uzavřena zatimní pobočka při 3. třídě pro nedostatečný počet žáků a nadále se vyučovalo jen ve čtyřech třídách. Ve školním roce 1927/28 nastal značný příbytek žactva, proto zemská školní rada povolila, aby byly na zdejší škole zřízeny při 1. a 2. třídě dvě

³³⁸ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 - 1918, s. 11 – 13.

³³⁹ Tamt., s. 20 – 27.

³⁴⁰ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918, s. 214 – 226.

³⁴¹ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 – 1939.

zatimní pobočky. Pro další třídu však již nebylo ve škole místa, a tak nařídil okresní školní inspektor, aby řídící učitel do osmi dnů vyklidil svůj byt. V nové třídě se kvůli pomalému stěhování řídícího učitele začalo vyučovat až 10. října.³⁴²

Ve školním roce 1927/1928 se začalo na zdejší škole vyučovat vaření. Začátky byly skromné, byl nedostatek nádobí i peněz. Děvčata sama přinesla z domova vlastní nádobí, příbor a každé děvče ještě 2 Kč na zakoupení surovin. Teprve později přispěla okresní správní komise obnosem 650 Kč na zakoupení vlastního nádobí. Vaření se účastnila děvčata posledního školního roku, vařilo se jednou za čtrnáct dní. Do zdejší kuchyně značně přispívala majitelka zdejšího velkostatku paní A. Beniesová, která do školy zasílala mouku a cukr.³⁴³

V roce 1928 bylo do školy zavedeno elektrické světlo a to do tříd I. a, I. b, II. b a do archivu, který byl od té doby současně sborovnou. V roce 1929 byly od 12. února do 1. března uzavřeny výnosem ministerstva školství a národní osvěty národní školy pro kruté mrazy, které dosahovaly až - 38°C, a pro nedostatek paliva. Do roku 1931 se ve škole vyučovalo osm ročníků v šesti třídách, roku 1931 byla změněna organizace školy na pětitřídní, měla tedy 5 tříd a 3 pobočky.³⁴⁴

V roce 1933 byla škola znovu přeměněna na školu šestitřídní, navíc byla pro školní rok 1933/34 zřízena zatimní pobočka při 5. třídě. Ve školním roce 1936/37 byla vyškolená obec Husinec a v téže obci byla zřízena vlastní obecná škola. Na základě přípisu okresního školního výboru byly zřízeny dva výkazy žactva – jeden pro klecanskou školu a druhý pro novou v Husinci. Počet žáků z Husince-Řeže, do této doby klecanskou školu navštěvující, činil 53, v Klecanech po jejich odchodu zůstalo 307 žáků.³⁴⁵ V roce 1939 byla zřízena ve stejné budově Měšťanská škola, která měla tři třídy, roku 1941 byla změněna na Hlavní školu. Od roku 1944 až do konce války byla škola obsazena Wehrmachtem.³⁴⁶

³⁴² Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 – 1939

³⁴³ Tamt.

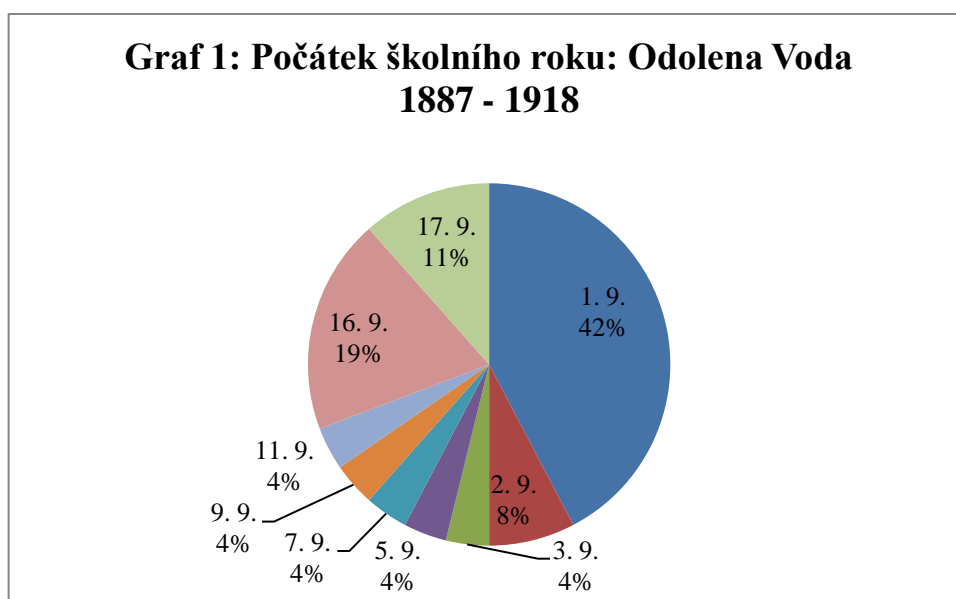
³⁴⁴ Tamt.

³⁴⁵ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 – 1939

³⁴⁶ Klecany (Oficiální informační portál města a městského úřadu): Školství v Klecanech - historie. [online]. [cit. 2012-06-27]. Dostupné z: <http://www.klecany.cz/obsah/skolstvi.html>

5. 4. Začátek a konec školního roku

Před samým počátkem školního roku se konal zápis, obvykle po tři dny na konci srpna nebo přesahoval až na začátek září. První školní den byl vždy slavnostní událostí. V druhé polovině 19. století až do roku 1918 byl slaven přítomností žáků a jejich učitelů na mši v místním nebo nejbližším kostele. V případě Odoleny Vody šlo o kostel sv. Klimenta v obci. Na mši, která zahajovala počátek školního roku, byli velmi často přítomni i žáci se svými učiteli z blízkých obcí Panenské Břežany a Veliká Ves.³⁴⁷ V Klecanech se žáci a učitelé scházeli v kostele Nanebevzetí Panny Marie.³⁴⁸ Dále byli žáci roztrženi do tříd, byl jim vyložen školní řád, vyslechli proslov řídícího učitele a dozvěděli se, jaké školní potřeby si mají opatřit. Pravidelné vyučování začalo zpravidla až následující den či v následujících dnech.³⁴⁹ Za první republiky se již žáci se svými učiteli mši na začátku školního roku neúčastnili, neboť náboženské úkony se staly pro žáky i učitele dobrovolnými³⁵⁰, jinak zůstával začátek školního roku velmi podobný.³⁵¹

Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902; Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

³⁴⁷ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

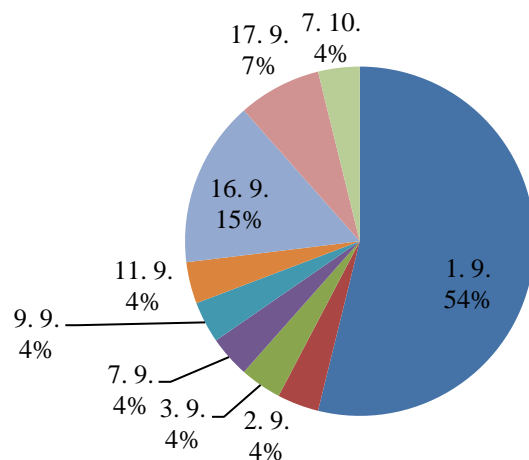
³⁴⁸ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918, s. 70.

³⁴⁹ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

³⁵⁰ Výnos MŠANO z 25. listopadu 1918.

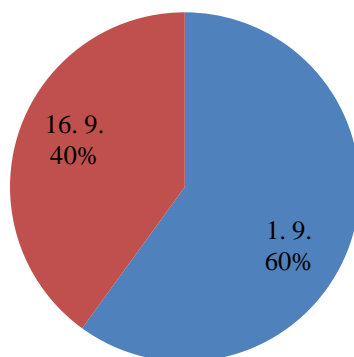
³⁵¹ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

Graf 2: Počátek školního roku: Klecany 1874 - 1918

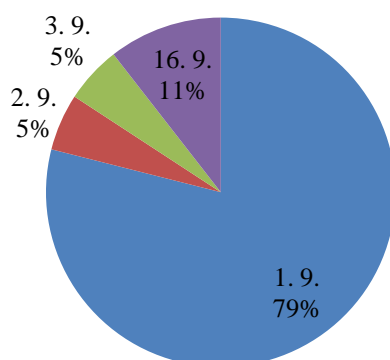
Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918.

Graf 3: Počátek školního roku: Odolena Voda 1918 - 1929

Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

Graf 4: Počátek školního roku: Klecany 1918 - 1939

Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 – 1939.

Školní rok začínal na začátku září, po zkoumanou dobu převažovalo datum 1. září. Někdy musel být začátek školního roku z nějakého důvodu posunut jako například v obecné škole v Odoleně Vodě ve školním roce 1895/96, kdy byl odložen z důvodu velkého počtu nemocných dětí až na 15. září či ve školním roce 1897/98, kdy začalo vyučování až 13. září z důvodu nedokončené přestavby školy.³⁵² Ve školním roce 1908/09 začalo vyučování v klecanské škole dokonce až 7. října z podobného důvodu – i zde ještě nebyly dokončeny stavební úpravy školy.³⁵³ V kronice obecné školy v Husinci - Řeži z let 1936 – 1967 se zápisy týkající se začátku a konce školního roku nenachází, nelze tedy záznamy dostatečně srovnat.³⁵⁴

Konec školního roku byl taktéž spojen s oslavami, do roku 1918 žáci se svými učiteli pravidelně navštěvovali mše, kde zpívali náboženské zpěvy jako např. zpěv svatého Ambrože: „Bože, chválíme, Tebe.“³⁵⁵ Poté zapěli rakouskou národní hymnu, vyslechli proslov řídícího učitele a byly jim rozdány školní zprávy. V kronice klecanské školy z let 1874 - 1918 je navíc informace o tom, že se „nejpilnější a nejmravnější žáci“ na konci

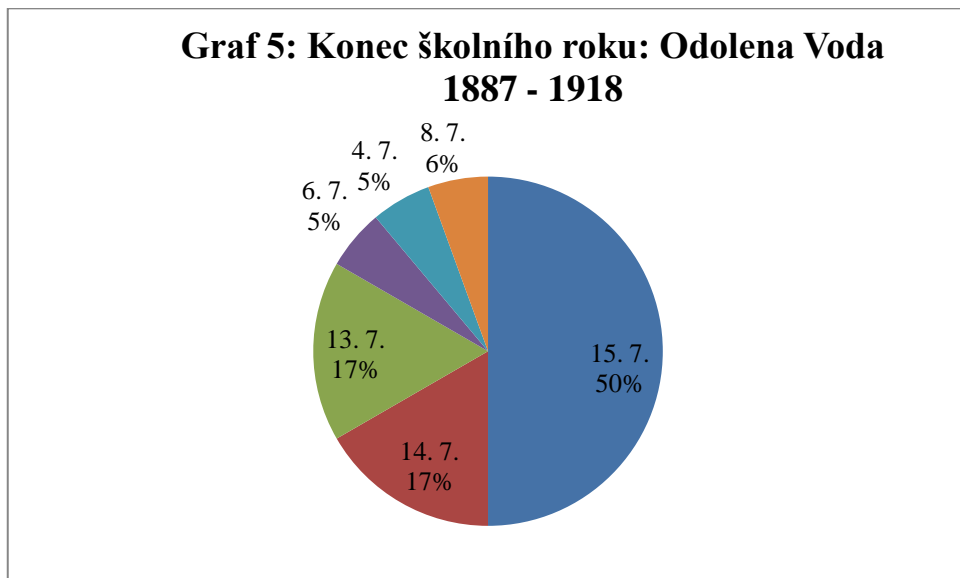
³⁵² Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

³⁵³ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918, s. 177.

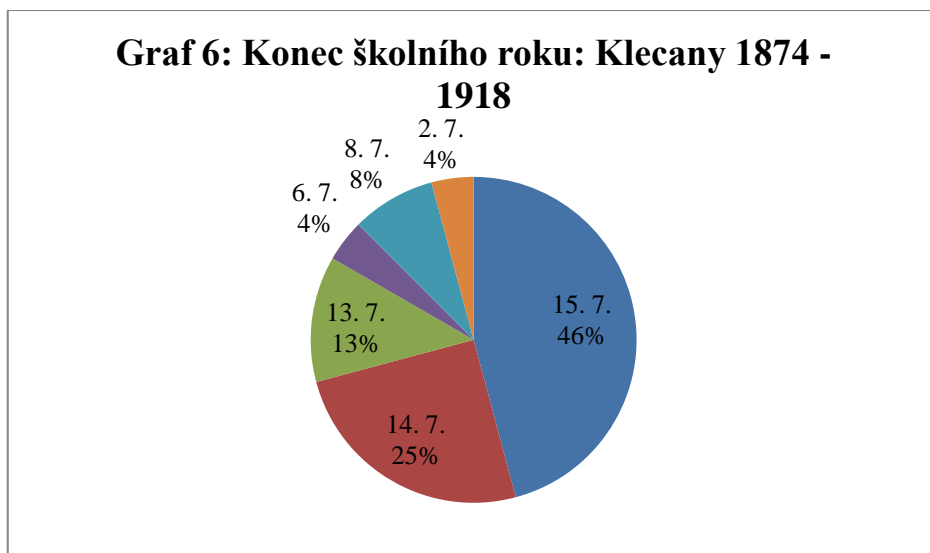
³⁵⁴ Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

³⁵⁵ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918, s. 65.

školního roku zapisovali do knihy cti a dobrých mravů.³⁵⁶ Za první republiky byl konec školního roku podobný, skončila však účast žáků na mších, neboť byly náboženské úkony ve školách prohlášeny ministerským výnosem ze dne 25. listopadu 1918 za dobrovolné a také samozřejmě žáci přestali zpívat na konci školního roku rakouskou hymnu.³⁵⁷

Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902; Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

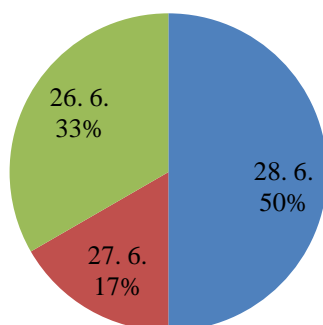

Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918.

³⁵⁶ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918, s. 65.

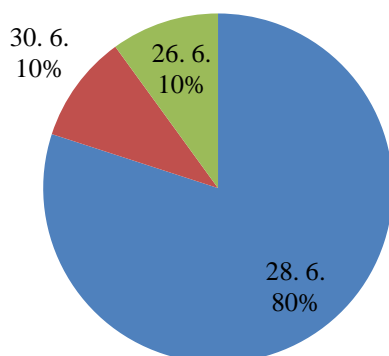
³⁵⁷ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

**Graf 7: Konec školního roku: Odolena Voda
1918 - 1929**

Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

**Graf 8: Konec školního roku: Klecany 1918 -
1939**

Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 – 1939.

Školní rok končil od 2. poloviny 19. století až do roku 1918 nejčastěji 15. července, méně často 13. nebo 14. července, zřídka dříve. Po roce 1918 se zakončení školního roku posunulo na konec června, nejčastěji na 28. červen, méně často na jiné blízké datum, spíše však před tímto datem než po něm.

5. 5. Školní festivity

Krom oslav začátku a konce školního roku byly nejčastěji do roku 1918 slaveny svátky císaře (4. října) a císařovny (19. listopadu). Po smrti císařovny Alžběty (1898) byla na den jejího svátku sloužena každoročně smuteční mše. Smutečních mší se žáci se svými učiteli účastnili také za další zesnulé členy císařského rodu, například 16. února 1895 byli žáci na mši za zemřelého arcivévodu maršálka Albrechta.³⁵⁸ Dále byly slaveny císařovy narozeniny, pokud se dožíval nějakého významného jubilea, stejně tak byla slavena jubilea císařova panování (2. prosince). Velké oslavy 50. výročí panování císaře v roce 1898 nakonec pro smutek nad zemřelou císařovnou konány nebyly, ale přesto se žáci účastnili mše a vyslechli si proslov svých učitelů o významu císařského jubilea.³⁵⁹ V klecanské škole navíc dostali žáci 100 holdovacích pohlednic, které zakoupila místní školní rada a vyplněné je škola zaslala do kabinetní kanceláře.³⁶⁰ Mše se mohly konat i jako poděkování za záchranu některého člena císařského rodu, v kronice obecné školy v Odoleně Vodě z let 1902 - 1929 je zmínka o mši konané dne 24. listopadu 1917 jako poděkování za záchranu císaře a krále Karla I. před utonutím.³⁶¹

Všechny tyto oslavy měly společný průběh – účast žáků a učitelů na mši (pokud byli na smuteční mši za zesnulého člena císařského rodu, účastnili se jí často spolu s dalšími lidmi z obce, především místní školní radou, obecním výborem, četnictvem a některými spolky), proslov řídícího nebo třídního učitele k žákům o významu události (pokud se jednalo o zemřelého člena císařského rodu, byl proslov o významu zemřelého, obsahoval velmi často jeho životopis a poukazoval na zásluhy zemřelého), pokud se oslavovala radostná událost, děti přednášely básně, zpívaly písně, hrály divadelní hry, nakonec zazpívaly rakouskou hymnu a provolaly císaři slávu.

Nevzpomínalo se však pouze na důležitá jubilea členů císařské rodiny, ale i na řadu českých významných osobností. Například v kronice klecanské školy z let 1874 – 1918 se nachází informace o oslavě památného dne 300. výročí narození Jana Amose Komenského dne 28. března 1892. Místní školní rada k té příležitosti zakoupila jeho podobizny, které byly

³⁵⁸ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

³⁵⁹ Tamt.

³⁶⁰ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918, s. 112.

³⁶¹ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

posléze rozdány žákům školy.³⁶² Zajímavá informace se nachází v kronice obecné školy v Odoleně Vodě z let 1902 – 1929, kde se píše v zápisu ke dni 4. června 1904 o školní slavnosti na počest 700leté památky svatořečení sv. Prokopa.³⁶³ Nemusely se však oslavovat pouze významné osobnosti, nýbrž mohlo jít také o výročí významných událostí, v klecanské kronice z let 1874 – 1918 se nachází informace o oslavě 200letého výročí vydání Pragmatické sankce dne 19. dubna 1913.³⁶⁴

Během první světové války byla náležitě oslavována všechna vítězství rakousko-uherských armád, např. dobytí Lvova³⁶⁵, v kronice obecné školy v Odoleně Vodě je zmiňována oslava dobytí Bělehradu 7. prosince 1914³⁶⁶. Na počest jmenin císaře se během války často konaly různé sbírky. V klecanské kronice se nachází záznam o tom, že se ve školním roce 1916/17 konaly od 4. do 8. října 1916 Obětní dny ve prospěch Invalidního fondu úřadu pro válečnou péči, rakouského vojenského vdovského a sirotčího fondu a bojovníků onemocnělých tuberkulózou. Na oslavu narozenin císařovny Zity (9. května) byl pořádán Týden kojenců, kdy se také konala finanční sbírka.³⁶⁷

Jiným druhem slavnosti byly slavnosti stromkové, kdy žáci po vyslechnutém proslovu řídícího učitele, učitelů a často i dalších významných hostů (například starosty obce) a po tom, co přednesli básně a zapěli písně, sázeli stromy poblíž školy nebo na obecních pozemcích. Například se stromková slavnost konala na oslavu jmenin císaře 27. dubna 1917, kdy byla v parku u klecanské školy zasazena památná lípa.³⁶⁸ Stromkové slavnosti se slavily i za první republiky. Dne 10. listopadu 1918 se mládež v Odoleně Vodě účastnila slavnostního sázení lípy svobody na náměstí, které uspořádal Sokol Vodolský a učitelský sbor.³⁶⁹ V Klecanech byla lípa svobody zasazena 15. prosince 1918.³⁷⁰

³⁶² Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918, s. 66.

³⁶³ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

³⁶⁴ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918, s. 200.

³⁶⁵ Tamt., s. 214.

³⁶⁶ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

³⁶⁷ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918, s. 236.

³⁶⁸ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918, s. 236.

³⁶⁹ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

³⁷⁰ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 – 1939.

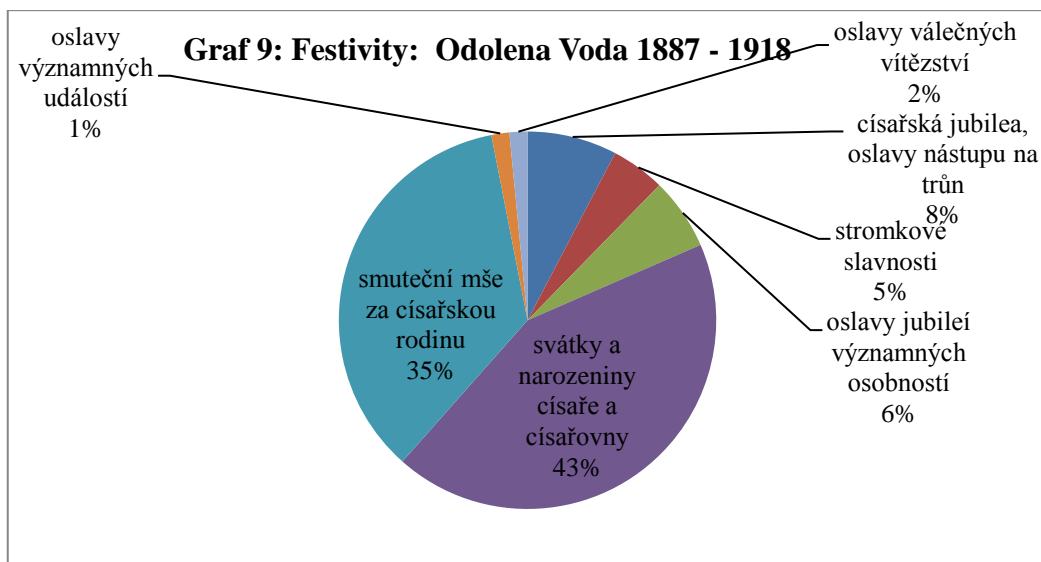
Za první republiky se místo narozenin císaře začaly slavit narozeniny pana prezidenta T. G. Masaryka dne 7. března. Slavily se i v době, kdy abdikoval a dokonce i po jeho smrti.³⁷¹ Pravidelnými slavnostmi, kterými žila nejen škola, ale i celá obec, byla výročí narozenin J. A. Komenského (28. března) a na konci června oslava Mistra Jana Husa. Nejdůležitější ze slavností bylo samozřejmě výročí československé samostatnosti slavené 28. října. Dále byly připomínány narozeniny básníků A. Sovy a J. S. Machara, 2. března 1924 se ve škole v Klacanech slavilo 100. výročí narozenin B. Smetany. Další významnou událostí v Klecanech byla jistě také slavnost, která se konala dne 22. června na památku 40. výročí smrti místního kaplana a povídkáře V. B. Třebízského. Dne 11. října toho roku si děti připomínaly 500 let od smrti Jana Žižky z Trocnova, dne 20. října bylo vzpomenu 50. výročí úmrtí Vítězslava Hálka.³⁷²

V kronice obecné školy v Husinci – Řeži je popsáno pouze několik slavností. Slavnost na počest otevření nové školy dne 27. září 1936, která je popsána v podkapitole o historii školy v Husinci – Řeži, oslava osamostatnění Československého státu den před státním svátkem, tedy 27. října 1936, oslava 87. narozenin T. G. Masaryka 7. března 1937 a oslava narozenin prezidenta E. Beneše dne 28. května. Dále následuje zápis o oslavě státního svátku 28. října a oslavě narozenin T. G. Masaryka i v nadcházejícím školním roce a tím veškeré záznamy o školních festivitech v této kronice ve zkoumané době končí.³⁷³

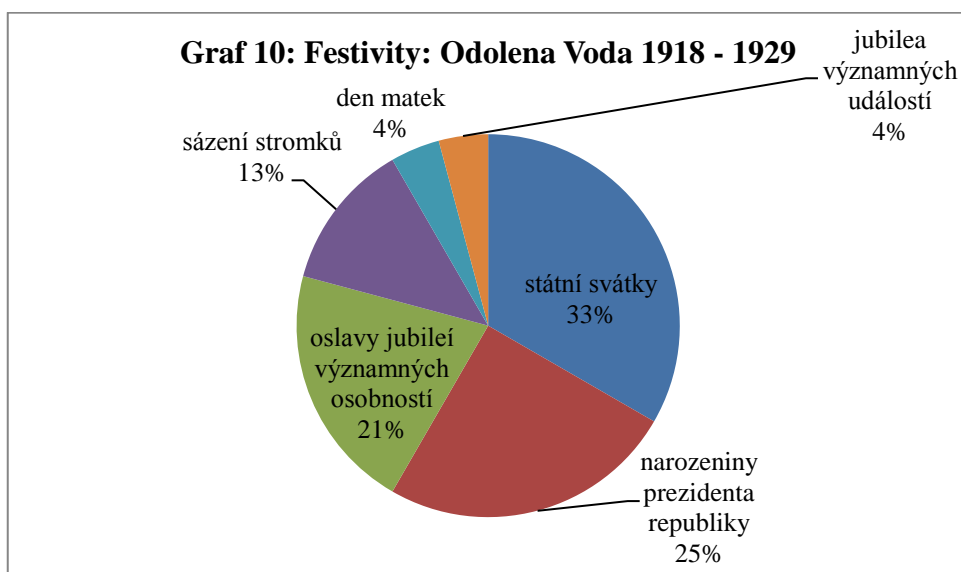
³⁷¹ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 – 1939.

³⁷² Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 - 1939 .

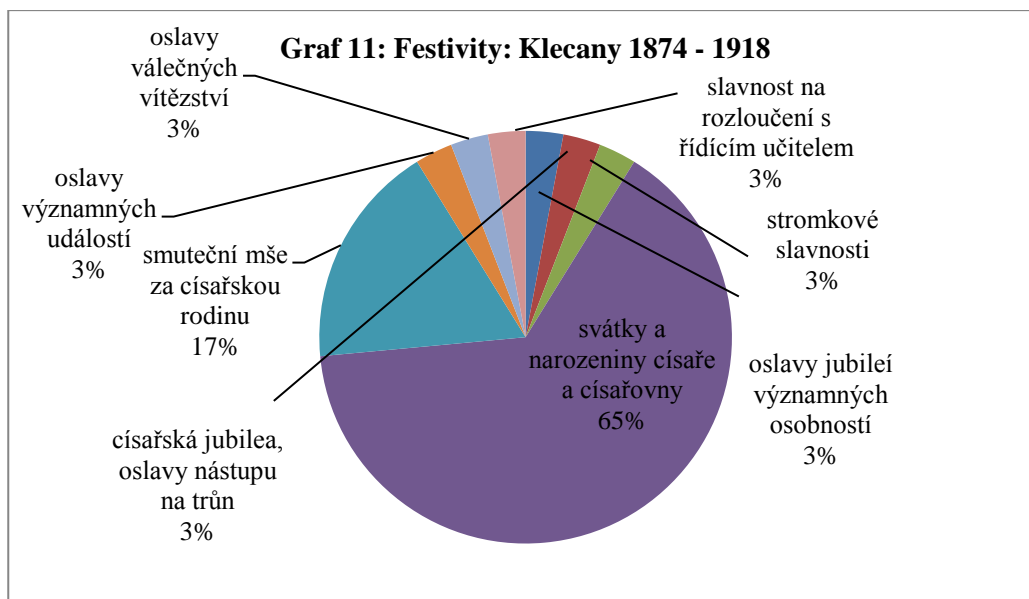
³⁷³ Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

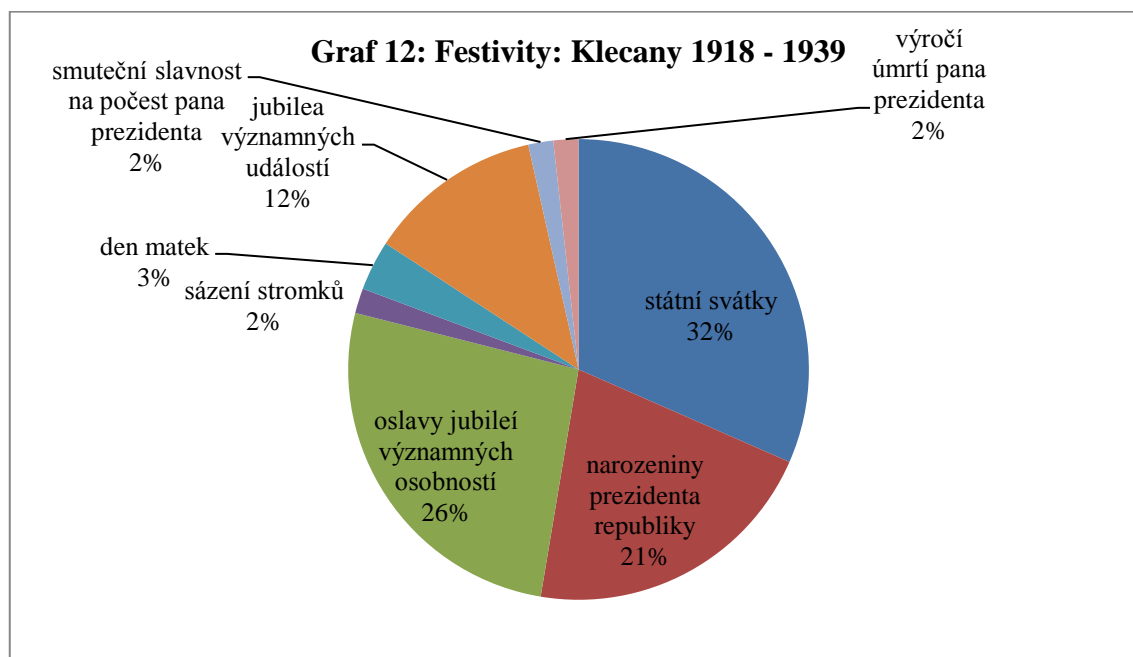
Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902; Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929

Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 - 1929.

Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 - 1918 .

Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 - 1939.

Z grafů je patrné, že od 2. poloviny 19. století do roku 1918 na školách v Odoleně Vodě i v Klecanech naprosto převažovaly povinné oslavy svátků a narozenin císaře a císařovny. Dalšími nejpočetnějšími svátky byly smuteční mše za zemřelé členy císařské rodiny. Tato oblast zvláště početně stoupla, neboť se po smrti císařovny Alžběty za ní pravidelně až do nástupu nového císařského páru, konaly smuteční mše v den jejích jmenin. V obecné škole v Odoleně Vodě ještě vystupují počty oslav císařských jubileí a oslav nástupu císaře na trůn, poté oslavy jubileí významných osobností a stromkové slavnosti, naopak podstatně méně se na škole slavila válečná vítězství a oslavy významných událostí. V obecné škole v Klecanech jsou všechny tyto slavnosti vyrovnané.

Za první republiky byly nejčastěji slavenými svátky na těchto školách svátky státní, dále pak oslavy narozenin pana prezidenta. Následovaly oslavy jubileí významných osobností – v obecné škole v Klecanech dokonce o 5 % převýšily oslavy narozenin pana prezidenta. V Odoleně Vodě se ještě celkem často sázely stromy, naopak v obecné škole v Klecanech tento zvyk ustupoval. V klecanské škole se však mnohem častěji slavila jubilea významných událostí. Pouhá 2 – 4% připadají u obou škol na ostatní svátky, jako byl nový svátek den matek, v případě obecné školy v Odoleně Vodě jubilea významných událostí, v případě obecné školy v Klecanech sázení stromků, dále se na této škole dle kroniky obecné školy v Klecanech z let 1918 – 1939 konala smuteční slavnost na počest pana prezidenta T. G. Masaryka a vzpomínková slavnost v den výročí jeho úmrtí.

5. 6. Vyučování náboženství

V 19. století se žáci pravidelně účastnili mší (nejčastěji od září do října a poté od března, dubna či května do července, každou středu a pátek, od školního roku 1896/97 se starší žáci účastnili mší ještě o nedělích a o svátcích, od roku 1899/1900 i v pondělí)³⁷⁴, v zimních měsících se jich účastnily děti dobře ošaceny a obuty, za příznivého počasí děti všech tříd, za horšího jen starší děti. Dále žáci chodili ke zpovědi, přijímali svátost pokání a svátost oltářní – tu přijímali v Odoleně Vodě v adventní a velikonoční době³⁷⁵. V Klecanech to dle kroniky obecné školy v Klecanech z let 1874 – 1918 bylo třikrát za rok – žáci chodili ke svatému přijímání také na konci školního roku, ve školním roce 1900/1901 k němu šli v době vánoční,

³⁷⁴ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

³⁷⁵ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

postní a svatodušní.³⁷⁶ Školu mohl také navštívit arcibiskup, aby žákům udělil svátost biřmování nebo mohla být v obci konána misie, v Odoleně Vodě byla konána ve dnech 9. až 18. září 1893 a vedli ji Redemparisté. Během jejich pobytu v obci byli žáci dvakrát u zpovědi (poprvé k ní chodili starší žáci 3. třídy) a u přijímání.³⁷⁷

Žáci obecné školy v Odoleně Vodě se dále účastnili mše 23. listopadu na svatého Klimenta (patron místního chrámu), 3. února na požehnání svatého Blažeje, účastnili se také svatého popelce před mší na popeleční středu, 31. prosince byli přítomni kázání, litanii a požehnání, které bylo spojené se zpěvem „Tebe, Bože, chválíme“. Každý postní pátek byla přítomna požehnání jedna třída. Na svatého Marka a na Bílou sobotu se účastnili žáci spolu se svými učiteli průvodu do polí. Další průvod se konal o Božím Těle.³⁷⁸ Dle klecanské kroniky z let 1874 – 1918 se konal v Klecanech průvod ještě ve dny prosebné.³⁷⁹ Významná církevní slavnost se konala ve školním roce 1896/97, kdy byla oslavena památka 900 let od umučení svatého Vojtěcha. Žáci se v tento den účastnili mše.³⁸⁰

Od školního roku 1897/98 byli žáci ze školy vystupující povinni přijmout svátosti a až pak jim byla rozdána propouštěcí vysvědčení. Dále od tohoto školního roku žáci 5. a 6. třídy obecné školy v Odoleně Vodě zpívali v adventní době staročeské „Rorátní zpěvy“ z dob Karla IV. Další významná událost pro žáky této školy se konala 17. dubna 1898, kdy byla v kostele sv. Klimenta v Odoleně Vodě vystavena po celý den „Nejsvatější svátost“. Po celou hodinu u ní klečelo 8 chlapců a 8 dívek a modlilo se za odvrácení všeho zlého od Království českého. V 5 hodin se konala Litanie a požehnání, dozor nad mládeží měli střídavě členové učitelského sboru.³⁸¹ Každý rok také žáci podstupovali zkoušku z náboženství, například v klecanské kronice z let 1874 – 1918 je ke školnímu roku 1898/99 zaznamenána zpráva o konání zkoušky z náboženství před panem vikářem a arcibiskupským notářem Štěpánem Pittnerem, který na škole provedl zároveň i inspekci.³⁸² Ve školním roce 1918/19 se ministerským výnosem ze dne 25. listopadu 1918 staly náboženské úkony dobrovolnými, takže žáci i učitelé

³⁷⁶ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918, s. 130.

³⁷⁷ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

³⁷⁸ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

³⁷⁹ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918, s. 66.

³⁸⁰ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

³⁸¹ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

³⁸² Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918.

již nebyli povinni je během vyučování vykonávat.³⁸³ Jelikož kronika obecné školy v Husinci – Řeži začíná až rokem 1936, informace o náboženských úkonech žáků a učitelů tamní školy v ní samozřejmě chybí.³⁸⁴

5.7. Ministerstvo kultu a vyučování, zemská školní rada, okresní školní rada a řízení školy

Do školy přicházely nejrůznější výnosy ministerstva kultu a vyučování, zemské školní rady a okresní školní rady. V kronikách se většinou u zápisů o těchto výnosech nachází také informace, kdy byl výnos vydán, bývá u něj i jeho číslo a dále čeho se týká. Výnosy se mohly týkat školní docházky, zdravotního stavu dětí - očkování dětí, provádění desinfekce školy po epidemiích, pouštění dětí po závažnějších nemocech zpět do školy. Dále nových metod ve vyučování – např. zavádění kolmého či stojatého písma na zkoušku do prvních tříd či zavádění výuky kreslení bez stigmat. Výnosy se mohly týkat také způsobu hodnocení prací žáků – např. opravování domácích a školních úkolů.

Výnosy zemské školní rady ustavovaly na škole nové učitele, mohly určovat, kdy bude na školách volno a kdy se naopak bude vyučovat – zvláště bylo na konci 19. století nařizováno, aby žáci nezůstávali doma dne 1. května (školní roky 1894/95, 1895/96³⁸⁵), dále jak dlouho bude trvat školní rok, kdy začne a kdy skončí, další vynesení mohla určovat, kdy se budou nahrazovat zameškané hodiny – např. v kronice obecné školy v Odoleně Vodě z let 1887 – 1902 je ke školnímu roku 1894/95 zaznamenáno vynesení zemské školní rady, které na školu přišlo jako přípis okresní školní rady a které uvádělo, kdy mají být nahrazeny vyučovací hodiny tělocviku, které nemohly být odučeny v zimě na školách, kde není krytá tělocvična.³⁸⁶

Další výnosy se mohly týkat úpravy příjmů (služného) učitelů – změny platové třídy nebo poskytnutí platového přídatku učitelům, úpravy školních rozvrhů a počtu hodin z jednotlivých předmětů. Na školu mohla dojít také nařízení v příčině uspořádání smutečních služeb božích za zemřelé členy císařské rodiny, mohla však nařizovat také oslavy jejich jubileí, narozenin a jmenin. V kronikách jsou zaznamenány výnosy, které podporovaly vlastenectví a přináležitost k rakousko-uherské říši – ve školním roce 1894/95 se v již

³⁸³ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 – 1939.

³⁸⁴ Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

³⁸⁵ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

³⁸⁶ Tamt.

zmíněné kronice objevuje výnos místodržitele jako předsedy zemské školní rady, který školám prikazoval pěstování rakouského vlastenectví, nošení národních a spolkových odznaků u žáků, zdobení školních budov ozdobami v barvách Rakouska – Uherska, ale také vyzýval k povzbuzování snášenlivosti v národním a náboženském směru.³⁸⁷ Dále mohly informovat o zemských a okresních učitelských poradách, zakazovat školní potřeby některé značky či učebnice a knihy, požadovat soupisy mládeže (např. postižené), dále mohly nařizovat zamezení poškozování některých věcí dětmi (Ve školním roce 1896/97 v kronice obecné školy v Odoleně Vodě z let 1887 – 1902 šlo dle výnosu okresní školní rady o telefonní a telegrafní spojení.³⁸⁸).

Výnosy mohly také nařizovat správci školy jeho povinnosti (např. ve stejném školním roce je v již zmiňované kronice záznam o tom, že dle výnosu okresní školní rady byl správce školy povinen účastnit se výslechu rodičů, kteří neposílali své děti do školy³⁸⁹) či nařizovaly povinnosti ostatním učitelům (ve stejný školní rok je v již zmiňované kronice také záznam o zákazu vyučování hře na housle ve škole za honorář, neměla se vydávat propouštěcí vysvědčení dětem, které ještě nedosáhly čtrnácti let, taktéž se neměla vydávat povolení k přijímání dětí mladších čtrnácti let do továren³⁹⁰). Povolovaly také výdaje na zakoupení školních pomůcek. Dále mohly oznamovat změnu okresního školního inspektora nebo jeho zástup v době dovolené.

Nemusely se však nutně vztahovat jen na činnost školy jako takové, ve stejné kronice a ke stejnému roku lze najít záznam o zákazu agitace při volbách do říšské rady a do zemských sněmů, stejně tak agitace při volbách obecních.³⁹¹ V kronice obecné školy v Klecanech z let 1874 – 1918 se nachází ke školnímu roku 1899/1900 vynesení zemské školní rady o měně korunové. Dále zde mohly být zaznamenány výnosy i jiných než školních úřadů, avšak méně často, např. ve školním roce 1893/94 v již zmíněné kronice je zaznamenáno oznámení knížecího arcibiskupského proseckého vikariátního úřadu, které uvádělo, že se bude dopoledne dne 2. června 1894 konat veřejná zkouška z náboženství na škole v Klecanech, později datum náboženské zkoušky dle kroniky obecné školy v Klecanech z let 1874 – 1918 oznamovala okresní školní rada.³⁹² Ve školním roce 1896/97 je v kronice obecné

³⁸⁷ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

³⁸⁸ Tamt.

³⁸⁹ Tamt.

³⁹⁰ Tamt.

³⁹¹ Tamt.

³⁹² Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918.

školy v Odoleně Vodě z let 1887 - 1902 zapsán výnos ředitelství měšťanské školy pro chlapce, které škole zaslalo „Dotazník“ pro sebrání materiálu do „Jubilejního spisu“.³⁹³ Do školy mohla přijít i vyhláška okresního hejtmanství v Karlíně, to například dle kroniky obecné školy v Klecanech z let 1874 – 1918 ve školním roce 1902/03 nabádalo k zřízení polévkových ústavů pro chudou mládež.³⁹⁴

V kronikách se objevují dále výnosy zemské školní rady, které zakazovaly mládeži některé činnosti nebo je omezovaly – např. v tomto školním roce šlo o zákaz kouření tabáku u žáků obecných a měšťanských škol. Zemská školní rada mohla také nařizovat, aby byli žáci poučeni o některých činnostech – např. ve školním roce 1906/07 měli být poučeni o tom, jak zacházet s lihem, petrolejem a benzínem. Další zajímavý výnos zemské školní rady pochází ze dne 14. února 1908 a týkal se stromkových školních slavností, které byly v nadcházejících letech na školách hojně slaveny. Nově zemská školní rada také navrhovala, kam by se škola mohla se svými žáky podívat, např. ve školním roce 1908/09 vydala výnos 2. července 1908 o prohlídce staré části pražského hradu, Belvederu a Hvězdy. Dále začala nabádat k poučování školní mládeže o spořivosti a také vydala výnos týkající se kinematografických, bioskopických a jiných představení, které se začaly v této době rozmáhat, a žáci se svými učiteli se jich hojně účastnili.³⁹⁵

Další výnosy mohly nabádat k ochraně zvířat nebo rostlin, např. ve školním roce 1909/10 v již zmíněné kronice byl zaznamenán výnos okresní školní rady v příčině ochrany užitečného ptactva či v následujícím školním roce byl zapsán výnos zemské školní rady týkající se poučení školní mládeže o tom, jak se má chovat v lese. Nově okresní školní rada také začala nařizovat slavení památek jiných osob než členů císařské rodiny – ve školním roce 1909/10 rozhodla o zdůraznění památky básníka Svatopluka Čecha a o oslavě sta let od narození tyrolského vlastence a rakouského národního hrdiny Andrease Hofera. Ve stejném školním roce rozhodla okresní školní rada o konání slavností ve prospěch České zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež, tyto slavnosti pak byly na školách vzorně konány. Ve školním roce 1912/13 nařídila zemská školní rada pořádání dětského dne 2. prosince v den narozenin

³⁹³ KNEIDL FRANTIŠEK, Paměti škol okresu Karlínského. Soudní okresy: Karlín a Brandýs n. L. od nejstarších časů, zvláště však od r. 1848 až do r. 1898, zpracované učitelstvem školního okresu Karlínského, redigované Frant. Kneidlem. Karlín 1898.

³⁹⁴ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdičky – Přemyslen, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918.

³⁹⁵ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdičky – Přemyslen, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 - 1929.

císaře, tato akce byla spojena s dobročinností, jejíž výtěžek šel velmi často právě na Českou zemskou komisi.³⁹⁶

Na začátku 20. století se čím dál tím více výnosů týkalo evidence žáků a učitelů, zvyšovala se snaha po větším dozoru nad tím, zda žáci navštěvují školu, tak jak mají. Ve školním roce 1911/12 za tímto účelem vyšel výnos zemské školní rady, který nařizoval zvýšený dozor nad školní návštěvou dětí kočovných osob. Ministerstvo kultu a vyučování mohlo nařizovat konání různých slavností, ve školním roce 1912/13 nařídilo pořádat na školách oslavu 200let od vydání pragmatické sankce. I v těchto letech mohla do školy dojít nařízení, která na první pohled moc společného s vyučováním neměla. Například ve školním roce 1913/14 došel do školy výnos ministerstva kultu a vyučování, který se týkal povznesení cizineckého ruchu či výnos zemské školní rady, který nařizoval bojkot německého zboží.³⁹⁷

Ve školním roce 1914/15 se výnosy začaly orientovat na probíhající válečný konflikt. Ministerstvo kultu a vyučování vydalo pokyny pro vyučování za přítomných válečných poměrů a další týkající se vojensko-vlastenecké výchovy školní mládeže. Zemská školní rada vydala tento rok výnosy týkající se vyplácení služebních požitků pro učitele, kteří byli povoláni k činné vojenské službě a další týkající se šetření potravin. Okresní školní rada vydala výnos za příčinou dozoru nad dětmi otců – vojáků. Okresní hejtmanství vydalo výnosy o výživě za války, o spolupůsobení mládeže ve prospěch Červeného kříže, o válečných sbírkách kovů za pomoci žáků a o nastavení zásob potravin.³⁹⁸

I v dalších letech tyto „válečné“ výnosy neochabovaly. Ministerstvo kultu a vyučování v následujícím školním roce nařídilo školám sbírat vlnu a kaučuk pro vojenské účely, dále měla škola vzdát poctu vyznamenaným a padlým vojákům z obce. Zemská školní rada nařizovala oslavy vítězství rakousko-uherské armády na začátku školního roku, vlastenecké chování českých učitelů, dále se snažila o zvyšování rakouského vlastenectví také tím, že národní rakouská hymna měla znít po každé školní mši o nedělích a o svátcích. Okresní školní rada se snažila o totéž výnosem, který zdůrazňoval víc než kdy dříve důležitost oslav jmenin a narozenin císaře, dále vydala také nařízení týkající se vojenské přípravy školní mládeže od 16. roku. Okresní hejtmanství připomínalo válečné půjčky, na které se upisovali učitelé i žáci.³⁹⁹

³⁹⁶ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 - 1929.

³⁹⁷ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 - 1929.

³⁹⁸ Tamt.

³⁹⁹ Tamt.

Během školního roku 1916/17 zemská školní rada nařídila oslavu jmenin a narozenin nové císařovny a královny Zity, okresní školní rada nařídila vysazování válečných pamětních stromů a též požadovala uvolnit zásoby uhlí v obecných a měšťanských školách pro pekárny, za účelem dalšího šetření energie zakázala používání plynového elektrického topení ve školách. V zimě se proto často nemohlo vyučovat. Další výnos okresní školní rady poté určil, kdy mají být ztracené hodiny nahrazeny. Dále bylo povoleno používat žáky při jarních hospodářských pracích, neboť bylo jen málo volných pracovních sil, škola musela odevzdat školní zvony, které byly roztaveny a použity k válečným účelům, okresní školní rada také vydala pokyny, jak se chovat při leteckých útocích.⁴⁰⁰

Ve školním roce 1917/18 nařídilo Ministerstvo kultu a vyučování pořádat Sbirkový den ve prospěch válečných sirotků a pro účely „všeobecné péče o mládež“. Zemská školní rada poskytovala dle záznamů učitelům různé finanční příspěvky na přilepšenou v nelehké situaci, zakázala ovšem zpívat píseň „Hej, Slované“. Okresní školní rada nařídila sběr kopřiv a ostružinového listí na čaj pro vojáky, okresní hejtmanství zase všeobecnou sbírku prádla za pomoci žactva a ozdobení školy prapory na oslavu dobytí Gorice, dále sčítání pozůstalých po padlých občanech.⁴⁰¹

V následujícím školním roce se výnosy týkaly ve značné míře osamostatnění Československého státu. Ministerstvo kultu a vyučování nařídilo vydání válečných památníků, vyhlásilo sbírku zlata a stříbra pro kovový poklad republiky a také stromový den na oslavu památky československého státního osamostatnění. Zemská školní rada nařídila používání nových vysvědčení a také oslavy narozenin prezidenta republiky, žáci měli být v občanské nauce poučeni o novém politickém stavu. Okresní školní rada vydala výnos týkající se chyb, kterých se lidé dopouští při zpěvu nové národní hymny s doporučením, jak se jim vyvarovat, učitelé měli žákům objasnit dějinný význam osamostatnění československého státu a od té doby měl být 28. říjen slaven na školách.⁴⁰²

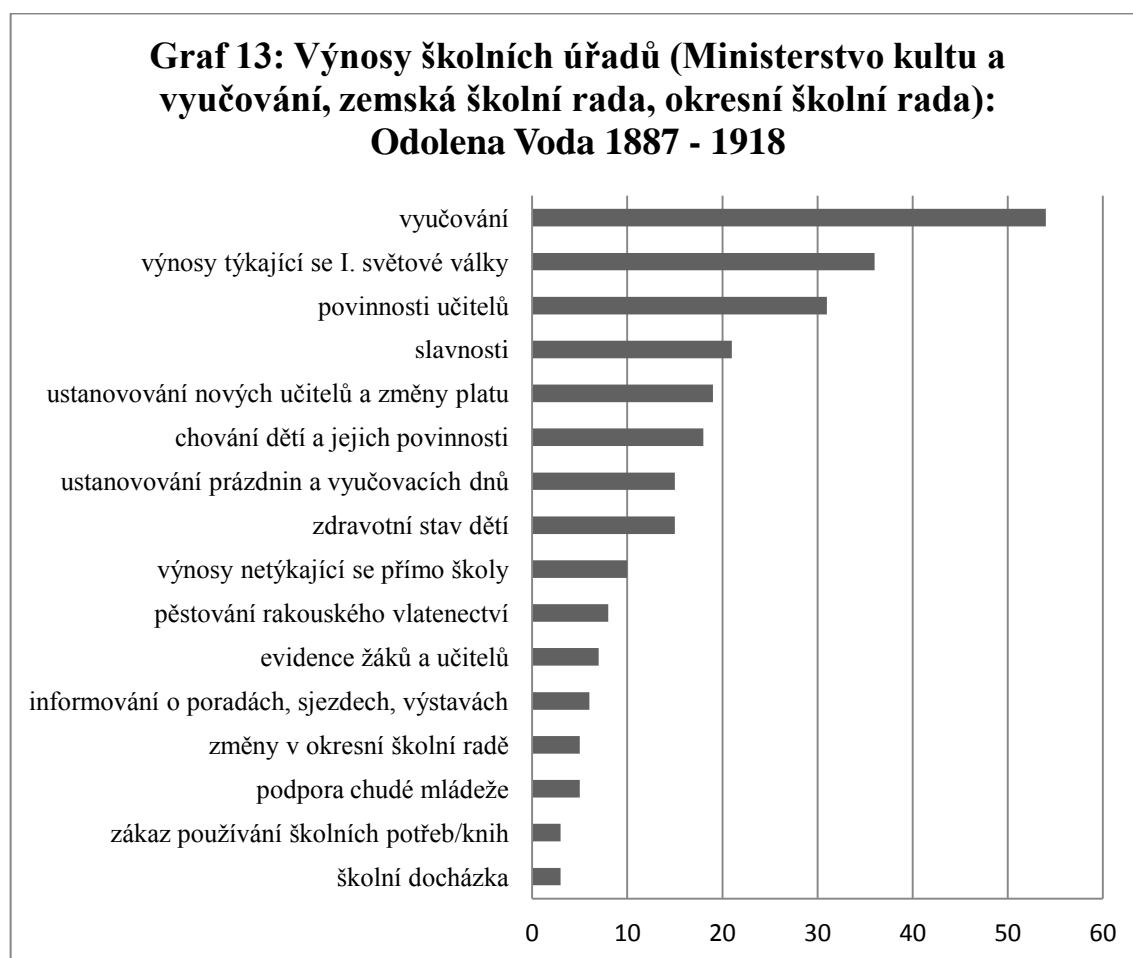
Ke školnímu roku 1919/20 zapovědělo ministerstvo kultu a vyučování rozšiřování národní hymny o třetí sloku, školní místnosti měly být vyzdobeny republikovými odznaky a symboly, nařízení vlády ústy ministerstva požadovalo služební přísahu učitelstva škol obecných a národních, byla zavedena lidov ýchova = občanská výchova. Zemská školní rada nově zakázala peněžité sbírky na školách, které byly v době Rakouska - Uherska naprosto běžné,

⁴⁰⁰ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 - 1929.

⁴⁰¹ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 - 1929.

⁴⁰² Tamt.

nařídila mít ve třídách portrét prezidenta Masaryka (byl doporučen portrét od Maxe Švabinského), a podporovat společnost pedagogického muzea Komenského v jeho činnosti. Okresní politická správa nařídila konání sbírky na pomník ministra Štefánika v Praze. Ve školním roce 1920/21 došlo do školy např. upozornění ministerstva školství a vyučování, které dávalo na vědomí, že československá církev je nyní církví státem uznanou.⁴⁰³

Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902; Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 - 1929.

⁴⁰³ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 - 1929.

Graf 14: Výnosy školních úřadů (Ministerstvo školství a národní osvěty, zemská školní rada, okresní školní rada, okresní školní výbor) + výnosy dalších úřadů došlé do školy: Odolena Voda 1918 - 1929

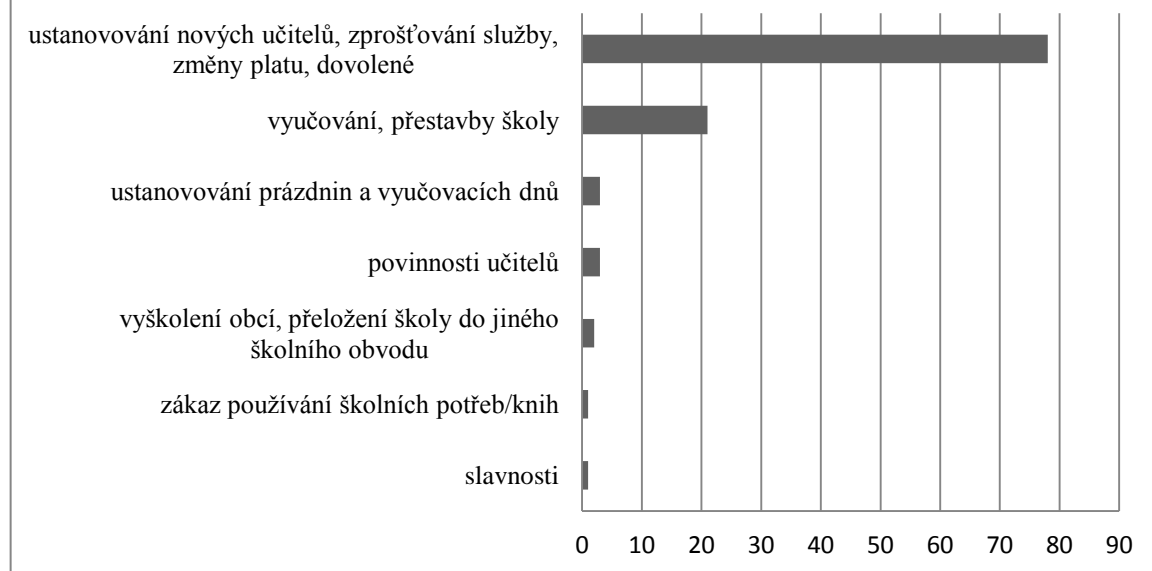
Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odolene Vodě 1902 - 1929.

Graf 15: Výnosy školních úřadů (Ministerstvo kultu a vyučování, zemská školní rada, okresní školní rada): Klecany 1874 - 1918

Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 - 1918.

Graf 16: Výnosy školních úřadů (Ministerstvo kultu a vyučování, zemská školní rada, okresní školní rada, okresní školní výbor) + výnosy dalších úřadů došlé do školy : Klecany 1918 - 1939

Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 - 1939.

Z grafů je zřetelné, že nejvíce zaznamenaných výnosů nadřízených školních úřadů se v případě obecné školy v Odoleně Vodě týkalo vyučování a poté šlo o výnosy týkající se 1. světové války. Na třetí pomyslné příčce se objevují výnosy týkající se povinností učitelů, na čtvrté pak slavnosti. Ostatní výnosy nedosáhly za celou dobu ani počtu dvaceti. V případě obecné školy v Klecanech je situace opačná. Zde se nejvíce výnosů týkalo 1. světové války, na druhém místě stojí vyučování. Důvod je zřejmě ten, že ne všechny výnosy byly do kronik pečlivě zaznamenány. Další výnosy se týkaly ustanovování nových učitelů a změn služného, výnosy týkající se povinností učitelů přesáhly počet deseti, ostatní výnosy nedosáhly ani tohoto počtu.

Po roce 1918 zůstává situace v Odoleně Vodě velmi podobná, na prvním místě jsou stále výnosy týkající se vyučování, výnosy týkající se války samozřejmě mizí a místo nich se na druhém místě objevují výnosy týkající se povinností učitelů. Dále jsou zde v hojnějším počtu zastoupeny výnosy ustavující nové učitele, výnosy týkající se změny platu a také výnosy, které se netýkaly přímo školy samotné. Šlo například o „výzvu prezidenta Spojených států severoamerických k národům osvobozených zemí k pořádku v nové době reorganizace“ ze dne 12. listopadu 1918. Ostatní výnosy nedosáhly ani počtu deseti. V případě obecné školy v Klecanech po roce 1918 jednoznačně převažují výnosy týkající se ustanovování nových

učitelů, zprošťování služby, dovolených a změn platu. Dále pak také výnosy týkající se vyučování a především přestaveb školy (rozšiřování školy o další třídu či naopak rušení přebytečných tříd). Zbývající výnosy nedosáhly ani počtu deseti. V kronice obecné školy v Husinci – Řeži se rubrika zabývající se výnosy školních a dalších úřadů nenachází.⁴⁰⁴

5.8. Inspekce

Dozor nad školami měla v druhé polovině 19. století jednak církev, která každoročně do škol vysílala svého zástupce v podobě knížecího arcibiskupského dozorce či inspektora, v případě Odoleny Vody i Klecan to byl po dlouhou dobu vikář Štěpán Pittner, knížecí arcibiskupský notář a farář v Líbeznicích, čestný kanovník na Vyšehradě, který se zajímal o stav vyučování náboženství na školách. V jeho přítomnosti se také konala zkouška z náboženství.⁴⁰⁵ Po roce 1918 církevní dozor nad školami samozřejmě mizí. Dále školu navštěvoval každoročně okresní školní inspektor, místní školní dozorce či předseda místní školní rady, kteří se zajímali především o stav vědomostí žactva a úroveň vyučování a také obvodní nebo okresní lékař, pro které bylo prioritou zdraví dětí.⁴⁰⁶

V kronice obecné školy v Husinci – Řeži se nacházejí záznamy o návštěvách okresního i zemského školního inspektora, dále o zavádění inspektorů oddaných okupačním silám nad českými školami v době Protektorátu. Zda navštívili školu, není ze záznamů jisté, je to však pravděpodobné.⁴⁰⁷

5.9. Pomůcky a knihovny

Do kronik se povětšinou zapisoval počet nově přibývajících školních pomůcek (Pro vyučování přírodopisu, přírodopytu (základy fyziky a chemie), fyziky, náboženství, nauky o měrických tvarech, zpěvu, kreslení, psaní, počtů, vyučovacího jazyka, ženských ručních prací, reálií.) a knih do žákovské či učitelské knihovny. Nové pomůcky zahrnovaly z velké části vycpaná zvířata a ptáky, dále dominovaly obrazy a mapy. Dále zde lze najít, kolik svazků obsahovala žákovská a kolik učitelská knihovna, kolik čtenářů si z ní v určitý školní rok půjčovalo knihy, a kolik bylo celkově provedeno výpůjček v obou knihovnách během daného

⁴⁰⁴ Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

⁴⁰⁵ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdíby – Přemýšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odolene Vodi 1887 – 1902.

⁴⁰⁶ Tamt.

⁴⁰⁷ Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

školního roku. Krom žakovské a učitelské knihovny se na školách nacházela ještě knihovna pro chudé žáky, i u ní se psalo, kolik knih z ní bylo v určitý školní rok vypůjčeno, a kolik nových ten rok přibylo. Méně pravidelně se do kronik také zaznamenávalo, kdo z učitelů měl nad školními pomůckami dohled a kdo dohlížel na všechny tři typy knihoven.⁴⁰⁸ V kronice obecné školy v Husinci – Řeži se takovéto záznamy nenachází.⁴⁰⁹

5.10. Sponzoři školy

Ve zkoumaných kronikách se nachází celkem početné záznamy o sponzorech školy, kteří v dotyčný školní rok školu něčím obdarovali. Mohlo jít o jednotlivce, společnosti i úřady. V kronice obecné školy v Odoleně Vodě z let 1887 – 1902 se například mezi sponzory řadí hospodářský spolek pro okres Karlínský, místní školní rada, okresní školní rada, nakladatelství F. Tempského, ředitelství obecné a měšťanské školy pro dívky v Karlíně, Slavíkova nadace – ta chudým dětem pořizovala boty, ředitelství měšťanské školy chlapecké v Libni, občanská záložna v Karlíně, okresní výbor v Karlíně, místní farní úřad, učitelský sbor, Dědictví sv. Lidmily v Písku, Dědictví Svatojánského, obecní výbor, kartografický ústav G. Freytaga a Berndta ve Vídni, nakladatelství J. Otty v Praze a další.⁴¹⁰ Mezi dary převažovaly knihy a učebnice, školní pomůcky. V některých, avšak méně častých případech, nechtěl být dobrodinec jmenován. Učitelský sbor mohl také ve prospěch školy pořádat taneční zábavy - věnečky, z jejichž výnosu se nakupovaly knihy, obrazy, vycpaná zvířata a další školní pomůcky.⁴¹¹

V následujícím díle kroniky obecné školy v Odoleně Vodě, která byla psána v letech 1902 – 1929, přibyli mezi již zmíněnými sponzory různí jednotlivci a firmy, komité pro uspořádání všeobecného výletu, c. k. školní knihosklad, obvodní lékař, česká grafická společnost „Unie“, Osvětový svaz v Karlíně, Dělnická tělocvičná jednota v Odoleně Vodě a tělocvičná jednota Sokol. K těmto zápisům se také často řadily podrobné informace o opravách a úpravách školy, které zařizovala místní školní rada.⁴¹² V kronice obecné školy v Klecanech z let 1874

⁴⁰⁸ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 - 1929.

⁴⁰⁹ Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

⁴¹⁰ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 - 1902.

⁴¹¹ Tamt.

⁴¹² Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 - 1929.

– 1918 se tyto informace nachází jen ve školních letech 1891/92 – 1892/93.⁴¹³ V kronice obecné školy v Klecanech z let 1918 – 1939 se dají tyto informace najít pod názvem „Dary a sbírky“. Je zde nejen výčet finančních a věcných darů škole, ale i sbírek, které pořádala škola ve prospěch jiných. Například ve školním roce 1918/19 je zde zmínka o sbírce ve prospěch československého červeného kříže či ve prospěch raněných vojáků z bojů na Slovensku.⁴¹⁴ Podporováni byli také chudí žáci škol. Na jejich potřeby šly většinou dary a výtěžky z nadací. Jednalo se především o učebnice, školní potřeby, oblečení nebo boty.⁴¹⁵ V kronice obecné školy v Husinci – Řeži se takovéto záznamy nenachází.⁴¹⁶

5.11. Učitelský sbor

Učitelský sbor se skládal z řídicího učitele, dále z definitivních učitelů a učitelek, podučitelů (dříve nazývaných pomocníci učitele), katechety neboli učitele náboženství, kterým byl nejčastěji místní farář a industriální učitelky, která vyučovala ženské ruční práce a neboť měla jen malý pracovní úvazek, často vyučovala zároveň na několika školách v blízkém okolí. V případě Odoleny Vody to byly obce Velká Ves a Panenské Břežany.⁴¹⁷

Pokud byly ve škole děti jiného vyznání, mohl do školy dojíždět učitel jejich náboženství, pokud byly jen v malém počtu, dojížděly naopak ony. Šlo v tomto případě o děti evangelického vyznání, které vyučoval evangelický duchovní a o děti židovské víry, které vyučoval rabín.⁴¹⁸

Učitelé krom své základní povinnosti – vzdělávání svých žáků, měli ještě množství dalších. Ředitel školy byl v 19. století zároveň ředitelem kůru v kostele, jednotliví učitelé měli odpovědnost za školní sbírky (pro kreslení a psaní, přírodovědecké, fyzikální, zeměpisné...) a dále spravovali žákovskou a učitelskou knihovnu či knihovnu pro chudé žáky, odkud si děti nemajetných rodičů mohly zdarma půjčovat učebnice.⁴¹⁹ V obecné škole v Husinci – Řeži byly pouze dvě třídy, škola tedy měla pouhé dva učitele na plný úvazek, z nichž jeden byl

⁴¹³ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918.

⁴¹⁴ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 – 1939.

⁴¹⁵ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odolene Vodě 1902 - 1929.

⁴¹⁶ Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

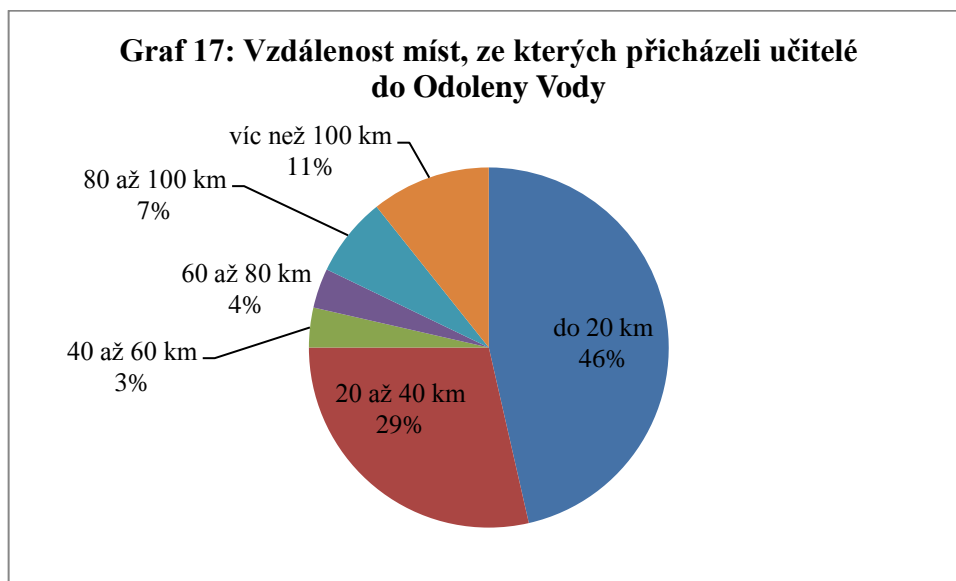
⁴¹⁷ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odolene Vodě 1887 – 1902.

⁴¹⁸ Tamt.

⁴¹⁹ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odolene Vodě 1887 – 1902.

ředitelem školy. Dále i zde vyučovala učitelka „domácích nauk“ a od školního roku 1941/42 k nim přibyla učitelka mateřské školy.⁴²⁰

Migrace učitelského sboru byla ve sledované době mnohem větší než dnes. Učitelé byli z největší části překládáni a dosazováni úřady, někdy si některý z učitelů vyměnil své místo s jiným učitelem v jiné škole⁴²¹, v několika případech někteří z učitelů prošli konkurzem na řídícího učitele jiné školy⁴²².

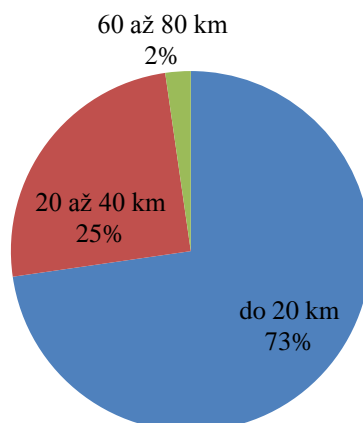
Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902; Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 - 1929.

⁴²⁰ Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

⁴²¹ Např. v kronice obecné školy v Odoleně Vodě z let 1887 – 1902 ve školním roce 1893/94 je v rubrice „Změny ve sboru učitelském“ zmínka o jmenování nové industriální učitelky Johanny Gretzbachové ve školách v Odoleně Vodě, Veliké Vsi a Panenských Břežanech, která si vyměnila místo s Lidmilou Jirsovou, jež za ní šla učit do škol v Dřevčicích, Svěmyslicích a v Zárybech.

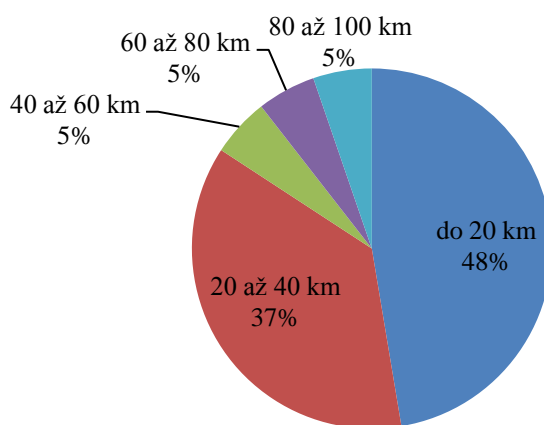
⁴²² Např. v kronice obecné školy v Odoleně Vodě z let 1887 – 1902 ve školním roce 1900/1901 je v rubrice „Změny ve sboru učitelském“ zmínka o definitivním učiteli Otomarovi Tesařovi, který se stal řídícím učitelem na škole ve Veliké Vsi.

Graf 18: Vzdálenost míst, na která odcházeli učitelé z Odoleny Vody

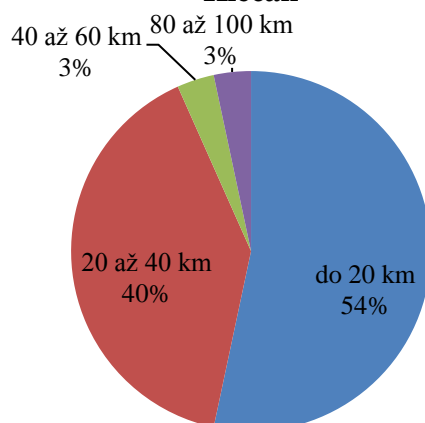
Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902; Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 - 1929.

Graf 19: Vzdálenost míst, ze kterých přicházeli učitelé do Klecan

Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918; Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 - 1939.

Graf 20: Vzdálenost míst, na která odcházeli učitelé z Klecan

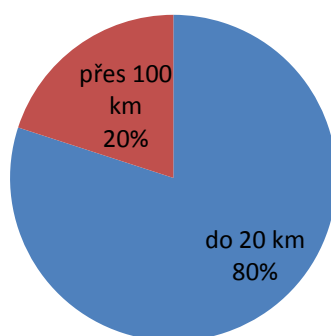
Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918; Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 - 1939.

Graf 21: Vzdálenost míst, ze kterých přicházeli učitelé na školu v Husinci - Řeži

Pramen: Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

Graf 22: Vzdálenost míst, na která odcházeli učitelé ze školy v Husinci - Řeži

Pramen: Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

Na základě grafů vytvořených pomocí informací ze zkoumaných kronik, přicházeli učitelé na dané školy ze škol vzdálených do 20 kilometrů od místa jejich nového působiště. Jen o něco menší část z nich přicházela ze škol vzdálených 20 až 40 kilometrů od jejich nového působiště. V méně častých případech však mohli pocházet z míst mnohem vzdálenějších, v případě obecné školy v Klecanech šlo o místa vzdálená do 100 kilometrů, v případě Odoleny Vody dokonce i o místa, která se nacházela přes 100 kilometrů daleko (například Frýdek). Stejně výsledky vyšly i v případě učitelů odcházejících na jiné školy. Nejčastěji šlo o místa vzdálená do 20 kilometrů, poté 20 až 40 kilometrů. V případě obecné školy v Odoleně Vodě bylo nejvzdálenější místo položeno do 80 kilometrů (Mstětice). V kronice obecné školy v Husinci – Řeži z let 1936 – 1967 se bohužel nachází o migraci učitelů jen velmi málo záznamů, proto nemůžou mít stejnou výpovědní hodnotu jako záznamy z kronik obecné školy v Klecanech a v Odoleně Vodě. Přesto je z nich patrné, že i v tomto případě převažovala migrace učitelů v obou směrech na místa vzdálená do 20 kilometrů.

5.12. Učiteléské porady

Každoročně se konalo během školního roku několik učiteléských porad, mohlo jít o porady řádné, které byly dopředu stanoveny a o porady mimořádné, které jednaly o aktuálních otázkách, které nebyly dopředu předpokládány. Během porad učitelé projednávali vytváření nových rozvrhů pro jednotlivé třídy, roztrídění žáků do tříd, jednalo se o učebních knihách, sešitech a úkolech, o očkování dětí, o probraném učivu, o vytknutých učebních cílech, o propouštění žáků, o nedbalé školní docházce, dále o návštěvě kostela, o potřebách pro děti z chudých rodin, projednávány byly také různé otázky didaktické a vychovatelské, rokovalo se o opatření vhodných učebních pomůcek, o udržení kázně ve škole i mimo školu a také o doplnění a rozšíření žákovské knihovny. Na poradách se též jednalo o všech došlých nařízeních školních úřadů.⁴²³

Ve školním roce 1891/92 byl na učiteléské poradě v obecné škole v Odoleně Vodě vytvořen výkaz osobního stavu pedagogů za příčinou založení katastru učitelstva, bylo promluveno o oslavě J. A. Komenského, dále o opatření, aby děti školou povinné nechodily na taneční zábavy (Nutnost tohoto opatření se v této kronice několikrát opakuje, šlo tedy nejspíš o dlouhodobý a nesnadno řešitelný problém.) a je zde také zápis, že učitelé vzali na vědomí vynesení zemské školní rady ze 3. února 1892 obsahující zásady o zřízení školní kroniky, dále pak vynesení téže instituce v příčině zřízení školních zahrad a vyučování štěpařství a instrukce stejné instituce nařizující konání učiteléských porad na školách obecných a měšťanských.⁴²⁴

Ke školnímu roku 1892/93 je ve stejné kronice zápis o tom, že bylo na poradách jednáno o písniích národních i znárodnělých, o kreslení volném a o stojatém písmu. Ve školním roce 1895/96 lze v kronice této školy najít informace o tom, že se na poradách jednalo i o zástupech nepřítomných učitelů a o ustanovení dohledu nad školními sbírkami a knihovnami. Ve školním roce 1896/97 se nachází tamtéž záznam o tom, že učitelé věnovali velkou péči k sebrání materiálů do „Jubilejního spisu“, který měl být vydán z usnesení okresní porady učitelstva školního okresu Karlínského k jubilejnímu roku 1898.⁴²⁵ Je zde také záznam o tom, že nejvíce informací učitelé našli ve farní latinsky psané kronice, v Tomkově „Dějepis města Prahy“ a v Bílkových „Dějínách konfiskací v Čechách po roce 1618“. Učitelstvo dříve učící

⁴²³ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdíby – Přemýšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

⁴²⁴ Tamt.

⁴²⁵ KNEIDL FRANTIŠEK, Paměti škol okresu Karlínského. Soudní okresy: Karlín a Brandýs n. L. od nejstarších časů, zvláště však od r. 1848 až do r. 1898, zpracované učitelstvem školního okresu Karlínského, redigované Frant. Kneidlem. Karlín 1898.

na této škole bylo vypsáno za tímto účelem ze školních katalogů a školních matrik, dále z matrik křestních a oddávacích, učitelé si také dopisovali se správami jiných škol.⁴²⁶

Jednotliví učitelé na poradách také přednášeli různé poučné referáty. K tomuto školnímu roku byl program přednášek následující: správce školy přednesl „O podstatě formálního vzdělávání“, T. Ludvík „Proudy v moderním školství a zkušební stanice vyučovatelské“, pan farář „Několik slov o zpěvu kostelním“, O. Tesař „Diagram ve školní praxi“, V. Pivnička „O nutnosti a potřebě zřízení tělocvičen“ a „O upravení tělocvičen a nutného nářadí tělocvičného“, F. Novák „O lhářích a zlodějích ve škole“, B. Lišková „O kreslení ve třídě elementární“.⁴²⁷

V následujícím školním roce navíc učitelé této školy na poradě založili „spolek haléřový“ k podpoře školní mládeže. Ve školním roce 1899/1900 zpracovával na poradách učitelský sbor statistická data dětí dle soupisu a matriky i dle obcí, tříd a výkazů. Šlo především o údaje o chudé, opuštěné, osiřelé a „zpuštělé“ mládeži. O mravech a prospěchu žáků se jednalo na konci každého čtvrtletí. Dále je zde k tomuto roku záznam, že přičiněním učitelského sboru bylo podáno 11 petic zdejšími spolky a korporacemi ke sněmu království Českého za upravení služného učitelstva škol obecných a měšťanských dle čtyř nejnižších tříd státních úředníků. V tomto školním roce byl dle zápisu také podrobně propracován dotazník Ministerstva kultu a vyučování ze dne 23. ledna 1900 o nových pomůckách, o úlevě ve školní docházce a o chování dětí mimo školu. Ve školním roce 1900/1901 byla konána krom jiných porad i jedna mimořádná za předsednictví okresního školního inspektora.⁴²⁸

V obecné škole v Klecanech se též konaly na učitelských poradách přednášky, např. ve školním roce 1897/98 šlo o přednášku „jak naučit mládež, aby si pravdu zalíbila a lež v ošklivosti měla“. Jistě zajímavá musela být přednáška ve školním roce 1899/1900 na téma „Napovídání ve škole ze stránky psychologické a pedagogické“ či „Včelařství – prostředek k ušlechťení a vzdělávání lidu“. Ve školním roce 1901/02 byl dle záznamů v kronice přítomen řídící učitel vyučování v každé třídě a poté o svém pozorování podal na učitelské poradě zprávu. Ve školním roce 1902/03 se jednalo o prostředcích „na zamezení návštěvy hostinců školní mládeže“. Je patrné, že i na konci 19. a počátku 20. století se školy potýkaly

⁴²⁶ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyslení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

⁴²⁷ Tamt.

⁴²⁸ Tamt.

s podobným problémem jako dnes – s návštěvou mladistvých v podobných zařízeních a s tím spojenou konzumací alkoholu.⁴²⁹

Taktéž po roce 1918 byly tyto porady nadále konány, jak dokazují zápisy v kronikách obecné školy v Odoleně Vodě z let 1902 – 1929⁴³⁰ a obecné školy v Klecanech z let 1918 – 1939⁴³¹. V kronice obecné školy v Husinci – Řeži⁴³² se sice informace o poradách učitelského sboru nevyskytují, lze však předpokládat, že se též konaly, neboť je to běžná praxe i v dnešní době.

5.13. Počet žáků

V kronikách sledovaných škol se nacházejí téměř každoročně záznamy o počtu žáků navštěvujících školu, tyto záznamy byly použity ke srovnání údajů v následujících tabulkách. V případě kroniky obecné školy v Husinci – Řeži z let 1936 – 1967⁴³³ nejsou záznamy o počtu žáků tak pravidelné, proto bylo ke srovnání údajů použito jiných pramenů – třídních výkazů zaznamenávajících docházku a školní prospěch.

Tabulka 1: Obecná škola v Odoleně Vodě

1889/1890	1900/1901	1911/1912	1922/1923
–	–	–	–
1899/1900	1910/1911	1921/1922	1927/1928
454	380	643	194

Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902; Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

Pokles průměrného počtu žáků ve školních letech 1900/1901 – 1910/1911 oproti předchozímu zkoumanému období mohl být způsoben snížením počtu příškolených obcí a tedy úbytkem žáků, kteří z těchto obcí pocházeli. Během prvního zkoumaného období byly

⁴²⁹ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918.

⁴³⁰ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

⁴³¹ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1918– 1939.

⁴³² Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

⁴³³ Tamt.

vyškoleny obce Velká Ves, kde byla postavena vlastní škola, dále Netřebo, Lhotka a Úžice, pro které byla zřízena nová škola v Úžicích.⁴³⁴ Navíc ve školních letech 1901/02 – 1903/04 údaje o počtu dětí v kronikách chybí. Nacházejí se dle záznamů v protokolech, v dotaznících pro každou třídu a celkový přehled pak ve Statistickém výkazu. Během druhého zkoumaného období byly vyškoleny obce Vodochody a Máslovice. Pro ně byla postavena nová škola ve Vodochodech.⁴³⁵ Do školy v Odoleně Vodě tak nadále chodily pouze děti z Odoleny Vody samotné, z Dolínku, Postřižína, Kopeče a Čenkova, tedy z nejbližších obcí v okolí.⁴³⁶ Zvýšení průměrného počtu žáků ve školních letech 1911/12 – 1921/1922 mohlo být způsobeno hospodářskou konjunkturou, která provázela konec 19. a počátek 20. století a technickým rozvojem, který tuto konjunkturu doprovázel. V této době byl příhodný čas pro zakládání rodin. Navíc se začínala prosazovat očkování dětí⁴³⁷ a díky tomu klesala dětská úmrtnost. Nízký průměrný počet žáků ve školních letech 1922/1923 – 1927/1928 je nejspíše způsoben jednak tím, že jde pouze o šest let, k nimž jsou v kronikách zaznamenány informace o počtu žáků, jednak také tím, že žáci, kteří v této době nastupovali do školy, byli narozeni v době 1. světové války a po ní, kdy nebyla hospodářská situace v zemi na takové výši jako dříve a rodiny si nemohly dovolit mít větší počet dětí. Záznam o počtu žáků chybí v kronice obecné školy v Odoleně Vodě z let 1902 - 1929 také ve školním roce 1928/29.⁴³⁸

⁴³⁴ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

⁴³⁵ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

⁴³⁶ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

⁴³⁷ Tamt.

⁴³⁸ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 - 1929.

Tabulka 2: Obecná škola v Klecanech

1889/1890	1900/1901	1911/1912	1922/1923	1933/1934
–	–	–	–	–
1899/1900	1910/1911	1921/1922	1932/1933	1938/1939
413	365	357	251	389

Pramen: Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918; Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 – 1939.

Úbytek průměrného počtu žáků ve školních letech 1900/1901 – 1910/1911 oproti prvnímu zkoumanému období mohl být způsoben vyškolením obcí Zdiby, Veltěž a Přemyšlení na konci prvního zkoumaného období. Pro tyto obce byla zřízena nová škola ve Veltěži.⁴³⁹ Mezi přiškolenými obcemi k obci Klecany zůstaly obce Klecánky, Drasty, Husinec – Řež, Větrušice a Hoštice.⁴⁴⁰ Úbytek průměrného počtu dětí během školních let 1922/1923 – 1932/1933 mohl být jako v případě Odoleny Vody být způsoben tím, že do školy nastupovaly válečné a poválečné ročníky. Naopak zvýšení průměrného počtu žáků ve školních letech 1933/1934 – 1938/1939 mohlo být způsobeno konjunkturou ve 20. letech 20. století, kdy byla znovu příhodná doba pro vytváření rodin a taktéž nárůstem počtu lidí, kteří se stěhovali do Husince – Řeže. Počet rodin a školou povinných žáků stoupl v Husinci – Řeži natolik, že mohly být tyto obce ve školním roce 1936/1937 vyškoleny a v obci byla postavena vlastní škola.⁴⁴¹

⁴³⁹ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 - 1918, s. 106.

⁴⁴⁰ Tamt., s. 178.

⁴⁴¹ Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

Tabulka 3: Obecná škola v Husinci – Řeži

1936/1937 - 1940/41	1941/1942 – 1944/1945
54	55

Pramen:

Výkaz o docházce a prospěchu žactva I. a třídy jednotřídní obecné školy smíšené v Husinci, školní rok 1938/39, s.1.; Výkaz o docházce a prospěchu žactva I. b třídy jednotřídní obecné školy smíšené v Husinci, školní rok 1938/39,s.1.; Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva I. a třídy jednotřídní obecné školy smíšené v Husinci, školní rok 1939/1940,s.1.;Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva I. b tř. jednotřídní obecné školy smíšené v Husinci, školní rok 1939 – 40, s. 1.; Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva I. a třídy jednotřídní obecné školy smíšené v Husinci, školní rok 1940/41, s. 1.;Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva I. b třídy jednotřídní obecné školy smíšené v Husinci, školní rok 1940/41, s. 1.; Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva I. třídy jednotřídní obecné školy smíšené v Husinci, školní rok 1941/42, s. 1.; Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva první a třídy jednotřídní obecné školy smíšené s českým jazykem vyučovacím v Husinci, s. 1.; Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva první b třídy jednotřídní obecné školy smíšené s českým jazykem vyučovacím v Husinci, s. 1.; Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva první a třídy jednotřídní obecné školy smíšené s českým jazykem vyučovacím v Husinci, školní rok 1943/44, s. 1.; Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva první b třídy jednotřídní obecné školy smíšené s českým jazykem vyučovacím v Husinci, školní rok 1943/44, s. 1.; Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva I. a třídy jednotřídní obecné školy s českým jazykem vyučovacím v Husinci, školní rok 1944/45, s. 1.; Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva první b třídy jednotřídní obecné školy smíšené s českým jazykem vyučovacím v Husinci, školní rok 1944/45, s. 1. Všechny výkazy jsou uloženy v ZŠ Husinec – Řež.

Zkoumané období je v případě obecné školy v Husinci – Řeži kratší než v případě obecné školy v Odoleně Vodě a v Klecanech, proto výsledky nemohou mít takovou vypovídací hodnotu jako výsledky, které vyšly u druhých dvou již výše zmiňovaných škol. Po zkoumanou dobu se počet žáků ve škole příliš nezměnil. Byl viditelně menší než v případě dvou již zmiňovaných škol, neboť šlo o mnohem menší školu, do níž chodily především děti z obce Husinec - Řež, kdežto v případě obecné školy v Odoleně Vodě a v Klecanech navštěvovali školy i žáci z okolních obcí.

5.14. Zdravotní stav žáků

V kronikách jsou především vypsány nemoci, na které děti během školního roku trpěly. Nejčastěji šlo o kašel, bolesti hlavy, krku a žaludku, rýmu, neštovice, spálu, spalničky, záškrt, šarlach, příušnice či osypky. Mezi dětmi se však objevovaly i vážnější nemoci jako zánět mozkových blan a tuberkulóza, tyto případy velmi často nekončily dobře.⁴⁴² Bohužel se stávalo na dnešní poměry celkem často, že některý z žáků své nemoci podlehl. Děti bývaly přirozeně častěji nemocné v zimních měsících.⁴⁴³ Aby se nemocnost dětí snížila a předešlo se vážným případům, navštěvoval školu okresní či obvodní lékař a ve škole se provádělo též očkování jak dětí školou povinných, tak dětí mladších. Pokud se nakažlivé nemoci objevily u většího počtu žáků, musela být škola někdy i na několik týdnů uzavřena, dokud se zdravotní stav školní mládeže nezlepšil. Budova školy byla zatím řádně vyčištěna, často i znovu vybělena. Mohlo se také stát, že epidemie vypukla pouze v některé z přiškolených obcí a tak zdejší děti nesměly po nějakou dobu školu navštěvovat. To se stalo například ve školním roce 1915/16, kdy žáci z Dolínku nesměli do školy v Odoleně Vodě po celé dva měsíce. Ve školním roce 1918/19 navíc propukla mezi dětmi španělská chřipka, obecná škola v Odoleně Vodě byla v té době uzavřena od 17. října do 4. listopadu 1918.⁴⁴⁴ Ve školním roce 1921/22 je v kronice obecné školy v Klecanech z let 1918 – 1939 záznam o velké tělesné slabosti dětí, která byla způsobena podvýživou za války.⁴⁴⁵

5.15. Zápisy v kronikách reflektující 1. světovou válku

Ve školním roce 1913/14 je v kronice obecné školy v Odoleně Vodě z let 1902 – 1929 v rubrice „Důležité události“ zápis k 28. červnu, který oznamuje, že byl zabit arcivévoda František Ferdinand d'Este i jeho choť Žofie, vévodkyně z Hohenbergu.⁴⁴⁶ Stejný zápis se nachází i v kronice obecné školy v Klecanech z let 1874 – 1918.⁴⁴⁷ Dne 3. července byli žáci se svými učiteli na smuteční mši, která byla za ně sloužena. Další zápis týkající se budoucích

⁴⁴² Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

⁴⁴³ Tamt.

⁴⁴⁴ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

⁴⁴⁵ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 – 1939.

⁴⁴⁶ Tamt.

⁴⁴⁷ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918, s. 206 – 207.

válečných událostí se váže k 28. červenci a je zde zaznamenáno, že Rakousko – Uhersko vyhlásilo válku Srbsku.⁴⁴⁸

Ve školním roce 1914/15 je ve stejné kronice zápis k 7. prosinci oznamující, že žáci byli na mši konané na oslavu dobytí Bělehradu rakousko-uherským vojskem, školní slavnost se konala 11. prosince. Žákům byl vyložen význam události, zazpívali rakouskou národní hymnu, provolali císaři třikrát sláva, a poté měli volno. Další zápis, který se týkal data 9. prosince, oznamuje, že při prohlídce domobranců byl jeden z učitelů uznán za způsobilého k narukování, vojenskou službu nastoupil v lednu. Škola se musela přizpůsobit sníženému stavu učitelů a musela najít způsob, jak rozdělit vyučovací hodiny. Jeho nepřítomnost byla však jen krátká, už v únoru znovu nastoupil do školy v Odoleně Vodě. Další z učitelů už neměl takové štěstí, z vojenské služby se vrátil jako invalida, přesto byl však schopný dále vyučovat.⁴⁴⁹ Také v Klecanech museli někteří učitelé nastoupit vojenskou službu a vyučování tím dle záznamů velmi trpělo, neboť se učitelé stále museli střídat.⁴⁵⁰

V květnu bylo v Odoleně Vodě na čtyři dny zastaveno vyučování, neboť učitelé byli zaměstnání při novém soupise obilí a mouky. Dne 1. června byli žáci i učitelé školy na bohoslužbě jako poděkování za osvobození Lvova od Rusů. Ve škole bylo také více pěstováno rakouské vlastenectví. Ke dni 28. července je v této kronice zápis o 1. výročí světové války a pod ním se nachází vypsány státy, které do té doby vyhlásily válku, stojí u nich kdy a komu. Zápis k tomuto školnímu roku končí konstatováním, že z Odoleny Vody bylo povoláno do zbraně 253 občanů a 8 z nich padlo.⁴⁵¹

Školní mládež prováděla nejrůznější sbírky ve prospěch rakousko-uherských vojáků, stejně tak učitelé – od počátku války se vzdávali 1% ze svého platu ve prospěch Červeného kříže, dále prodávali obrazy, pohlednice, odznaky a kokardy, industriální učitelka v Klecanech uspořádala v obci sbírku na vlnu, ze které potom žákyně pletly nejrůznější potřeby pro vojáky – punčochy, kukly, šaly atd. Žáci sbírali a sušili jahodové a ostružinové listí pro vojsko na čaj, dále sbírali kovy, vlnu, kopřivy, kaštiny, kaučuk a zeleninu a ovoce pro vojíny v nemocnicích, dívky cupovaly plátno a z hydrofilové gázy vyráběly cupaninové sáčky pro vojenskou nemocnici. Učitelé i žáci se též zapisovali na válečné půjčky. V kronice obecné školy v Klecanech z let 1874 – 1918 jsou také informace o třech vyznamenaných občanech z

⁴⁴⁸ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

⁴⁴⁹ Tamt.

⁴⁵⁰ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918, s. 214 – 215.

⁴⁵¹ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

Klecan a přilehlých obcí (např. školdozorce poručík Emil Grimm byl povýšen na nadporučíka a vyznamenán vojenským záslužným křížem 2. třídy s dekorací), o dvou místních obyvatelích, kteří padli do ruského zajetí na Sibiři a o padlém rodákovi a o občanovi, který byl zmrzačen.⁴⁵²

Ve školním roce 1915/16 bylo dle klecanské kroniky ještě více dbáno na loajalitu k panovnickému domu. Do školy byl zakoupen výtisk Životopisu Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I., na školních chodbách byly vyvěšeny Nejvyšší válečné manifesty, škole přicházela poděkování za práce a sbírky pro válečné účely a od okresního hejtmanství přišlo poděkování za projev loajality ke 2. prosinci 1915 – tedy k výročí panování císaře.⁴⁵³

V kronice obecné školy v Odoleně Vodě z let 1902 – 1929 je k 24. prosinci 1915 tento zápis, který posilování loajality k panovnickému domu také potvrzuje: „24. 12. vykonalo dobrovolně 50 dětí sv. zpověď a dne 25. 12. sv. přijímání na důkaz lásky k milovanému mocnáři“. K 13. lednu 1916 je v téže kronice zmínka o kapitulaci Černé Hory.⁴⁵⁴

Kronika obecné školy v Klecanech z let 1874 - 1918 obsahuje zmínku o přidání se Itálie na stranu nepřátel Rakouska-Uherska a o přidání se Bulharska k Rakousku-Uhersku. V této kronice je dále zmínka o svědomité péči úřadů o výživu obyvatelstva, chléb nikdy nescházel, na potraviny byly zavedeny maximální ceny, skoro vše se prodávalo jen na lístky – např. chléb, mouka, tuky, káva, cukr. I přesto však vládla dle kroniky velká drahota.⁴⁵⁵

Na konci tohoto školního roku jsou v kronice obecné školy v Odoleně Vodě z let 1902 - 1929 vypsány další státy, které se přidaly do „Světové války“, je zde také předpřipraveno k vyplnění, kolik občanů z obce bylo povoláno do zbraně a kolik ve válce padlo, avšak čísla nikdy nebyla doplněna. Ke dni 22. listopadu 1916 je v téže kronice smuteční oznámení o smrti císaře a krále Františka Josefa I., které zabírá celou stranu, dále následuje životopis Karla I., informace o jeho nastoupení a záznam jeho proslovu k národům rakousko-uherské monarchie.⁴⁵⁶ Za císaře byla konána smuteční mše, na výročí jeho panování se jako každý rok

⁴⁵² Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918, s. 215 – 216.

⁴⁵³ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918, s. 221 – 223.

⁴⁵⁴ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

⁴⁵⁵ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918, s. 236.

⁴⁵⁶ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918.

konal Dětský den, slavnost byla ukončena projevem oddanosti novému císaři Karlu I. a jeho manželce císařovně Zitě.⁴⁵⁷

Ve stejné kronice se nachází k tomuto školnímu roku také záznam o sejmutí dvou zvonů z kostelní věže v Odoleně Vodě pro vojenské účely a o přerušení vyučování na plných sedm týdnů během ledna až března z důvodu nedostatku uhlí, další přerušení vyučování z téhož důvodu pak následovalo na tři dny v dubnu téhož roku. V květnu pak bylo vyučování nahrazeno prodloužením každodenního vyučování o jednu hodinu.⁴⁵⁸

Ve školním roce 1917/18 se nachází v kronice obecné školy v Klecanech z let 1874 - 1918 záznam o uzavření míru mezi Rakouskem, Německem a Ruskem v Brestu Litevském a s Rumunskem v Bukurešti. V tomto roce se podle zápisů projevila také velká drahota, nedostatek potravin, oděvu, paliva, svítiva a dalších potřeb. Pro nedostatek paliva muselo být vyučování v Klecanech zkráceno od 14. prosince do 11. března a bylo vyučováno střídavě vždy ve třech třídách, vánoční prázdniny byly prodlouženy od 21. prosince do 6. ledna.⁴⁵⁹ Na konci kroniky obecné školy v Odoleně Vodě z let 1902- 1929 se nachází seznam jmen s názvem „Účastníci války „světové“ ze školní obce“. Jedná se o výpis jmen mužů z Odoleny Vody (153 jmen), z Dolínku (25 jmen), z Čenkova (10 jmen), Kopeče (21 jmen) a Postřižína (44 jmen), kteří se účastnili první světové války do 31. srpna 1915.⁴⁶⁰

5.16. Zápisy týkající se Druhé republiky, situace před ní a Protektorátu Čechy a Morava

Ve školním roce 1937/38 je v kronice obecné školy v Husinci – Řeži popsán pohřeb T. G. Masaryka, stejně tak v kronice obecné školy v Klecanech z let 1918 – 1939. V kronice husinecké - řežské je dále popsán anšlus Rakouska (13. března) a povolání čtyř ročníků zálohy na mimořádné cvičení ve zbraní, aby udržovaly pořádek při volbách v pohraničních krajích a aby hlídaly hranice (21. května). Narukoval i jeden z učitelů školy.⁴⁶¹

Ke školnímu roku 1938/39 jsou v již zmíněné kronice zmínky o povolání nejmladších ročníků do zbraně dne 22. září, odešel další z učitelů školy. Ke dni 23. září je zde záznam o nařízení mobilizace československé branné moci. Službu nastoupil i řídící učitel a škola

⁴⁵⁷ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

⁴⁵⁸ Tamt.

⁴⁵⁹ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918, s. 241.

⁴⁶⁰ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

⁴⁶¹ Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

zůstala bez učitelů. Dle záznamů byla následující den v novinách uveřejněna mobilizační vyhláška. K 25. září 1938 je zde zápis o poděkování prezidenta E. Beneše prezidentu Roosveltovi za jeho projev k A. Hitlerovi, E. Benešovi, Daladierovi a Chamberlainovi, ve kterém varoval před válkou, do níž by byla vtažena i Amerika. Následují další podrobné zápisy o jednání Chamberlaina, Hitlera a Mussoliniho. O účasti Daladiera na jednáních se v kronice nepíše. Dále je zde popsána dohoda o úpravě sudetoněmecké otázky, projev hlavního armádního generála Ludvíka Krejčího k občanům a vojákům v rozhlasu. Následuje zápis o obsazení Těšínska a Sudet, dále odstoupení prezidenta Edvarda Beneše a jmenování dr. J. Tisa ministrem pro správu Slovenska, popis prohlášení slovenské vlády 8. října, ale také válka Číny s Japonskem.⁴⁶²

Další zápisy jsou velice podrobné, školy se vůbec netýkají, naopak popisují situaci okleštěné druhé republiky, ale i světové události jako např. úmrtí prezidenta turecké republiky Kemala Atatürka. Nechybí zde také zápis o zvolení nového prezidenta Emila Háchy 31. listopadu 1938, o jmenování Rudolfa Berana předsedou vlády 1. prosince téhož roku a o rozpuštění komunistické strany 27. prosince 1938.⁴⁶³ Kronika obecné školy v Klecanech z let 1918 – 1939 nepopisuje tyto události tak rozsáhle, je zde však například zmínka o jubilejním daru na obranu státu, na který darovali členové učitelského sboru celkem 1380 korun.⁴⁶⁴

Dále se v kronice obecné školy v Husinci – Řeži nachází záznam o prohlášení Slovenska samostatným státem (14. března) a o vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava (15. března).⁴⁶⁵ Stejně informace se nachází i v kronice obecné školy v Klecanech z let 1918 – 1939, daleko méně podrobné, avšak je zde zapsáno i jméno prvního říšského protektora Konstantina von Neuratha.⁴⁶⁶ Zde klecanská kronika končí, kronika obecné školy v Husinci - Řeži pokračuje zápisy o jediné politické straně v Protektorátě straně Národního souručenství a o smutném 1. květnu, kdy nebyly konány obvyklé oslavy, neboť nadále trval zákaz shromažďování. Kronika popisuje i události během prázdnin po tomto školním roce, informuje o odjezdu francouzské a anglické delegace do Moskvy, aby vyjednali se SSSR spojenecký pakt proti Německu, o hospodářské smlouvě mezi Říší a SSSR, o německo-sovětském paktu o neútočení a o vyhrocování vztahů mezi Německem a Polskem. Následuje poslední zápis

⁴⁶² Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

⁴⁶³ Tamt.

⁴⁶⁴ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 – 1939.

⁴⁶⁵ Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

⁴⁶⁶ Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemýšlení, fond Národní škola Klecany, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 – 1939.

v kronice, který je zapsán jinou barvou inkoustu a informuje o vyvrcholení polsko-německého konfliktu a o bombardování polských měst.⁴⁶⁷

Následující zápisy byly do kroniky zaznamenány až po válce, po zapsání hesla „Jsme svobodni!“ následuje popis květnové revoluce a převzetí moci v Husinci – Řeži včetně smrti dvacetiletého Josefa Štěpančíka, který bojoval s prchajícím velitelstvím SS divize, která v obrněných autech pronikla do obce, ale po krátkém boji se vzdala. Dále je zde popsán návrat vlády do země a zpětně je zapsáno, co se v obci a škole dělo v době války. Podrobnější informace o tom se nalézají v kapitole o historii školy v Husinci – Řeži.⁴⁶⁸

Krom událostí v obci a škole je zde popsán atentát na Reinharda Heydricha dne 27. května, vypálení Lidic a Ležáků, dále také zavření českých vysokých škol. Nachází se zde také zmínka o slovenském národním povstání a o kapitulaci Německa. Poslední záznam v této kronice k roku 1945 se týká návratu E. Beneše do Prahy.⁴⁶⁹

Důležitými mezníky školního roku byly samozřejmě jeho počátek a konec, které byly slavnostními akcemi konanými za účasti učitelů, žáků a často i předních občanů obce. Školní rok začínal obvykle 1. září, mohl se však z nějakého důvodu posunout (např. pro velký počet nemocných dětí nebo nedokončení přestavby školy). Školní rok končil až do roku 1918 obvykle 15. července, po roce 1918 se nejčastěji pohyboval kolem 28. června. Až do roku 1918 se na začátku i na konci roku scházeli žáci a jejich učitelé na slavnostních bohoslužbách, poté tato činnost přestala, neboť byly náboženské úkony pro žáky i jejich učitele vyhlášeny za dobrovolné.

Ve škole byly slaveny nejrůznější události. Do roku 1918 šlo především o události spojené s císařskou rodinou, o oslavy jmenin císaře a císařovny, dále o oslavy významných jubileí císaře a o oslavy výročí jeho nástupu na trůn. Pokud někdo z císařské rodiny zemřel, konaly se za něj zádušní mše, kterých se účastnili také žáci a učitelé školy. Tyto slavnosti měly za úkol podněcovat v žácích přináležitost k Rakousku – Uhersku a úctu k císaři a jeho rodu. Mimo císařské rodiny se mohlo vzpomínat také na významné osobnosti naší historie, pokud s nimi bylo spjato nějaké významné jubileum. Tak se vzpomínalo například 28. března 1892 300letého výročí narození J. A. Komenského. Za první světové války se ve školách hojně slavila vítězství rakousko-uherské armády, kladl se větší důraz na oslavu jmenin císaře, která byla často spojena s různými dobročinnými akcemi.

⁴⁶⁷ Základní a mateřská škola v Husinci - Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

⁴⁶⁸ Tamt.

⁴⁶⁹ Tamt.

Dalším druhem svátku byly slavnosti stromkové, kdy žáci školy sázeli v okolí školy a obce stromy na oslavu různých událostí. Tyto slavnosti se konaly hlavně za Rakouska-Uherska, pokračovaly však i za první republiky. Po vyhlášení samostatnosti Československa se začaly místo jmenin a jubileí císaře slavit ve školách narozeniny pana prezidenta, dále samozřejmě státní svátek v den výročí vzniku samostatného Československého státu, nově se začalo každoročně oslavovat výročí narození J. A. Komenského a upálení Mistra Jana Husa. I tyto slavnosti měly v žácích podporovat vlastenectví a lásku k vlasti, tentokrát však k Československé republice.

Až do roku 1918, kdy byly vyhlášeny náboženské úkony pro žáky a učitele ve školách za dobrovolné, museli žáci spolu s učitelským dohledem pravidelně navštěvovat mše, chodit se zpovídat a přijímat svátost oltářní. Na některé církevní svátky jako například na svatého Marka, na Bílou sobotu nebo o Božím Těle se pak konaly průvody do polí. Důležitou událostí byla taktéž zkouška z náboženství, kterou musely děti vykonat před panem vikářem. Ve škole se mohly oslavovat také různé významné církevní události, jako byla například ve školním roce 1896/97 slavnost na památku 900 let od umučení svatého Vojtěcha.

Do školy přicházely nejrůznější výnosy nadřízených školních úřadů, jako byly Ministerstvo kultu a vyučování, zemská školní rada a okresní školní rada. Méně často pak mohly do školy dojít také výnosy jiných úřadů a institucí. Tyto výnosy se týkaly především vyučování (např. zavádění nových učebních metod), ale ve značné míře do roku 1918 do školy docházely také výnosy týkající se 1. světové války (např. toho, jak se má za daných okolností učit). Další výnosy se mohly týkat povinností učitelů, slavností, ustanovování nových učitelů a změn jejich platu, chování dětí a jejich povinností, ustanovování prázdnin a naopak vyučovacích dnů, zdravotního stavu dětí, pěstování rakouského vlastenectví, evidence žáků a učitelů, mohly informovat o různých učitelských poradách, sjezdech, ale také výstavách, o změnách v okresní školní radě, mohly se týkat podpory chudé školní mládeže, zákazu používání některých školních potřeb či knih nebo školní docházky. Po roce 1918 se místo pěstování rakouského vlastenectví výnosy orientovaly na pěstování vlastenectví československého a výnosy se již netýkaly válečného konfliktu, jinak však jejich zaměření zůstávalo velmi podobné. Výnosy se mohly týkat též ustanovování a povolování dovolených, přestaveb školy a objevovaly se zde i výnosy týkající se vyškolení obcí či přeložení školy do jiného školního obvodu.

Škola byla taktéž každoročně podrobena různým druhům inspekce. Církev vysílala svého zástupce v podobě knížecího arcibiskupského dozorce/inspektora, který dohlížel na stav

vyučování náboženství na školách a byl přítomen zkoušce z náboženství. Okresní školní rada posílala do škol na inspekci okresního školního inspektora, který sledoval úroveň vyučování a stav vědomostí žáků. Školu mohl také navštívit místní školní dozorce, člen místní školní rady, o zdravotní stav žáků dbal obvodní či okresní školní lékař, který žáky prohlížel především v době epidemií, nařizoval popřípadě uzavření školy z důvodu zamezení dalšího šíření nemoci a děti také očkoval.

Významnou částí inventáře školy byly školní pomůcky a knihovny. Určení učitelé dohlíželi na jejich stav, starali se o jejich doplňování a dohlíželi na půjčování knih z učitelské a žakovské knihovny. Na školách byla k dispozici také knihovna pro chudé žáky, z které si mohly půjčovat učebnice děti nemajetných rodičů. S knihami a školními pomůckami byli spojeni sponzoři školy, kteří školu často obdarovávali právě v této formě, mohlo se však jednat také o finanční dar. Mezi sponzory škol se objevují jednotlivci, různé společnosti i nadřízené školní úřady (především místní a okresní školní rada).

Důležitou součástí školy byl samozřejmě učitelský sbor, který se skládal z řídícího učitele či správce školy, z definitivních učitelů či učitelek, podučitelů, katechety (popřípadě evangelického faráře a rabína, podle vyznání žáků) a industriální učitelky. Učitelé ve zkoumané době měnili svá místa mnohem častěji než dnes, dle provedeného výzkumu je patrné, že se však z největší části nestěhovali za prací příliš daleko, šlo většinou o vzdálenosti do 40 km, v méně častých případech šlo o vzdálenosti větší, mohlo se však také stát, i když v mnohem menší míře, že se učitelé stěhovali za prací i 100 a více kilometrů. Každoročně se na školách konalo několik učitelských porad, na kterých učitelé projednávali nejrůznější otázky týkající se vyučování, školní docházky, kázně ve škole či stavu inventáře školních pomůcek. Velmi často v době Rakouska-Uherska přednášeli na poradách jednotliví učitelé a učitelky poučné referáty, aby tak rozšířili sobě i ostatním kolegům okruh znalostí.

Další důležitou součástí školy byli samozřejmě i žáci. Na počtu žáků záviselo, nejen kolik tříd škola bude mít a kolik učitelů bude ve škole zaměstnáno, ale také to, zda se vůbec v obci postaví vlastní škola či zda děti školou povinné budou docházet do školy v jiné obci, což byl v 19. století velmi častý jev a děti tak musely často ujít denně velké vzdálenosti, což mělo velký vliv na školní docházku, hlavně v zimních měsících. Obecná škola v Odoleně Vodě i obecná škola v Klecanech byly školami, ke kterým byla přiškolená celá řada dalších obcí. Během let se však jednotlivé obce vyškolovaly a postavily si vlastní školy, či byly přidruženy ke škole v bližší obci. To mohlo mít vliv na počet žáků. Dalšími vlivy byly jistě podmínky hospodářské či válečné, které mohly ovlivňovat počet dětí v rodinách a tudíž poté i ve

školách. Na stav školní docházky měl velmi často vliv zdravotní stav žáků. Během zkoumaného období, zvláště pak v 2. polovině 19. století, byly děti mnohem častěji nemocné než dnes a bohužel i mnoho případů končovalo smrtí. Škola se však velmi snažila, aby své žáky před nemocemi uchránila. Děti začínaly být očkované lékařem, který do školy docházel, v případě epidemie se škola na nějakou dobu uzavřela, aby se nemoc dále nešířila, či do školy nemohly docházet pouze děti z některých rodin či obcí, dokud se nemoc v rodině či obci nevymýtila. Škola bývala v době epidemií také řádně vymyta, vydezinfikována a často i znovu vybílána. Velmi častými epidemiemi byla především epidemie spály či osypek.

Zápisy v kronikách a především školy samotné, musely samozřejmě reflektovat dobu, ve které se nacházely. Proto se i ve školních kronikách nacházejí záznamy, často velmi podrobné, týkající se 1. světové války, ohrožení republiky ve 30. letech, Druhé republiky, Protektorátu Čechy a Morava a také osvobození. Záznamy se mohou týkat v této době jak školy samotné – jaká opatření byla zavedena, jak žáci pomáhali sbírat různé potřeby pro vojáky na frontě během 1. světové války či jak vyráběli nejrůznější části oblečení pro vojsko, tak také obce – v klecanské kronice z let 1874 - 1918 se nacházejí zprávy o stavu zásobování či drahotě v době 1. světové války, ale mohly se také týkat událostí v zemi a dokonce i událostí mezinárodních. Z doby první světové války se vyskytují podrobné informace o válečném konfliktu především v kronice obecné školy v Odoleně Vodě z let 1902 – 1929, situace před Druhou republikou, za Druhé republiky, za Protektorátu a informace o událostech, které vedly k druhé světové válce, jsou velmi podrobně popsány v kronice obecné školy v Husinci – Řeži, kde v této době téměř úplně zastihují události, které se týkaly školy.

Závěr

Školní kroniky jsou bohatými zdroji informací, které pojednávají nejen o životě žáků a učitelů a o historii dané školy, ale nachází se zde i mnoho jiných informací týkajících se života v obci. To je zvláště patrné u zápisů o slavnostech, kterých se často účastnil nejen učitelský sbor a jemu svěřené žactvo, ale také místní elita. V 19. století šlo často o šlechtice – majitele panství a patrona školy či o vlastníka velkostatku, který se v obci nacházel a o představitele místního duchovenstva. Především v pozdější době šlo též o obecní představenstvo, spolky a živnostníky. Nejslavnostnějším okamžikem v životě školy, kterému byly přítomny i místní elity, bylo svěcení školy či předání školy k jejímu účelu – tedy slavnostní předání žákům a učitelům. Škola společně s obyvateli obce slavila také některé velké slavnosti jako například státní svátek 28. října v době První československé republiky.

O životě obce vypovídají školní kroniky bohatě v době krizí, politických a sociálních otřesů. Školní kroniky jsou bohatým zdrojem informací o životě v obci za první světové války, především však za druhé světové války. Je v nich popsáno, jaká byla drahota, čeho byl nedostatek, kteří obyvatelé obce museli narukovat a kteří padli. V době Protektorátu Čechy a Morava mohou být v kronikách popsána různá příkoří spáchaná na místním lidu a na konci války pak popsán boj obyvatelů obce za osvobození. V dobách válečných přerůstá obzor kroniky z omezeného pohledu na vlastní obec k pohledu na celý stát a nahlíží na válečné události jako na problém celoevropský, popřípadě celosvětový. Dají se zde často najít podrobné informace o státech, které byly státy spojeneckými a nepřátelskými, v době druhé světové války navíc informuje jedna ze srovnávaných kronik – kronika obecné školy v Husinci – Řeži částečně i o jejich politickém vývoji (uzavírání dohod mezi státy, volba prezidenta, žádosti o autonomii).

Pokud jde o vlastní školu, nachází se v kronikách informace o jejím zřízení, které mohlo být v některých případech i velmi komplikované a naráželo na nepochopení nadřízených úřadů nebo občanů obce. Nachází se zde také informace o přestavbách a přístavbách školy, o počtu tříd, který se zvyšoval a snižoval v závislosti na počtu žáků, v kronikách nechybí informace o školních pozemcích, zahradě, popřípadě cvičišti či hřišti, školním inventáři, který zahrnoval rozmanité školní pomůcky, o jejich počtu a stavu a také o knihovnách – žákovských, učitelských i knihovnách pro chudé žáky. Se školními pomůckami souvisí sponzoři školy, o kterých se v kronikách hlavně v době Rakouska – Uherska hojně píše a kteří bývali často velmi štědrými dárci nových přírůstků do školního inventáře. Dále v kronikách nechybí informace o výnosech nadřízených školských úřadů, které ovlivňovaly chod školy po

všech stránkách a také o inspekcích, které školu pravidelně navštěvovaly a dohlížely na stav vyučování i zdravotní stav žáků. V kronikách nechybí taktéž školní slavnosti, které již byly zmíněny výše. Jejich počet a složení se odvíjely v závislosti na době a vedení státu.

Důležitou součástí školy, která z velké části tvořila úroveň místního školství, byli učitelé. Školní kroniky se jim věnují velkou měrou. Především jsou zde informace o tom, kdo učil a jaký předmět či kterou třídu, o tom, kdy byli ustaveni, odkud přišli nebo kam odešli, často také jakého vzdělání dosáhli a kde předtím učili. V kronikách se nachází dále informace o školních poradách a o tom, co na nich bylo projednáváno. V menší míře se lze z kronik také dozvědět, jakými nemocemi učitelé trpěli a kdo za ně v době jejich nepřítomnosti učil. V době první světové války se zápisy týkající se učitelstva zaměřují na odvedené brance a v době druhé světové války pak na učitele jako totálně nasazené pracující či jinak postižené obyvatele Protektorátu Čechy a Morava. Zápisy se také mohou týkat učitelů, kteří odešli do důchodu či učitelů zemřelých.

Neméně důležití byli také žáci, jejichž počet vlastně určoval samotnou existenci školy. Počet školou povinných dětí v obci byl důležitým faktorem pro postavení vlastní školy. Dále počet žáků určoval počet tříd a od toho se poté odvíjel také počet učitelů. Zápisy v kronikách se ve značné míře týkají docházky dětí do školy, školních úlev a chování žáků. V menší míře pak také jejich prospěchu. Ze školních předmětů se v kronikách nejčastěji psalo o náboženství. Pisatelé kronik mnohdy podrobně vypočítávali náboženské úkony, kterých se žáci a s nimi jejich učitelé jako dozor, museli až do školního roku 1918/19 účastnit. O ostatních předmětech kroniky většinou informují jen sporadicky – šlo především o informace o zavádění nových předmětů nebo naopak jejich rušení (např. v době Protektorátu). V kronikách bývá také hojně informací o zdravotním stavu žáků, který měl též dopad na školní docházku a který velmi často nebyval příliš dobrý. Nechybí v nich ani popisy způsobů zamezení šíření další nákazy mezi žáky. Dále se v kronikách dají najít záznamy o školních výletech, divadelních představení žáků i nejrůznějších školských výstavách, na které byly posílány žákovské práce.

Po srovnání kronik bylo zjištěno, že kroniky mají velmi podobnou úpravu i složení, a to především díky výnosu zemské školní rady z 3. února 1892 a Školnímu a vyučovacímu řádu z roku 1937. Přesto si každá z kronik uchovává své osobité kouzlo a není jen pouhým dokumentem psaným z nutnosti. Do kronik se promítají doby dávno minulé, životy a práce velkého počtu učitelů, kteří nebrali své povolání jen jako způsob obživy, ale jako poslání. Jsou zde zaznamenány věci, které viděly s nelibostí – v dřívějších dobách více otevřeně

napsané než později, často však pouze v náznacích. Jsou tu však zaznamenány, i když v nevelkém počtu, také chvíle pro učitele radostné, dále jejich touhy a přání. Každý pisatel kroniky, zvláště pokud ji psal po delší dobu, v ní zanechal kus svého ducha. Analýza školních kronik velmi dobře přibližuje dobu, ve které byly psány a také školství té doby, každodenní život učitelů a žáků obecných škol ve sledované době, způsob vyučování a hodnocení žáků. Proto by mělo být školním kronikám věnováno více pozornosti, neboť jsou nejen velmi zajímavým, ale také cenným pramenem pro dobu, ve které byly psány.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Archivní prameny

Státní okresní archiv Praha – východ, fond Národní škola Klecany, Zdiby – Přemyšlení, Kronika obecné školy v Klecanech 1874 – 1918.

Státní okresní archiv Praha – východ, fond Národní škola Klecany, Zdiby – Přemyšlení, Kronika obecné školy v Klecanech 1918 – 1939.

Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1887 – 1902.

Státní okresní archiv Praha – východ, Zdiby – Přemyšlení, fond Národní škola Odolena Voda, Kronika obecné školy v Odoleně Vodě 1902 – 1929.

Základní a mateřská škola v Husinci – Řeži, Kronika obecné školy v Husinci – Řeži 1936 – 1967.

Základní a mateřská škola v Husinci – Řeži, Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva I. a třídy jednotřídní obecné školy smíšené v Husinci, školní rok 1939/1940.

Základní a mateřská škola v Husinci – Řeži, Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva I. b třídy jednotřídní obecné školy smíšené v Husinci, školní rok 1939/40.

Základní a mateřská škola v Husinci – Řeži, Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva I. a třídy jednotřídní obecné školy smíšené v Husinci, školní rok 1940/41.

Základní a mateřská škola v Husinci – Řeži, Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva I. b třídy jednotřídní obecné školy smíšené v Husinci, školní rok 1940/41.

Základní a mateřská škola v Husinci – Řeži, Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva I. třídy jednotřídní obecné školy smíšené v Husinci, školní rok 1941/42.

Základní a mateřská škola v Husinci – Řeži, Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva první a třídy jednotřídní obecné školy smíšené s českým jazykem vyučovacím v Husinci.

Základní a mateřská škola v Husinci – Řeži, Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva první b třídy jednotřídní obecné školy smíšené s českým jazykem vyučovacím v Husinci.

Základní a mateřská škola v Husinci – Řeži, Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva první a třídy jednotřídní obecné školy smíšené s českým jazykem vyučovacím v Husinci, školní rok 1943/44.

Základní a mateřská škola v Husinci – Řeži, Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva první b třídy jednotřídní obecné školy smíšené s českým jazykem vyučovacím v Husinci, školní rok 1943/44.

Základní a mateřská škola v Husinci – Řeži, Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva I. a třídy jednotřídní obecné školy s českým jazykem vyučovacím v Husinci, školní rok 1944/45.

Základní a mateřská škola v Husinci – Řeži, Třídní výkaz docházky a prospěchu žactva první b třídy jednotřídní obecné školy smíšené s českým jazykem vyučovacím v Husinci, školní rok 1944/45.

Základní a mateřská škola v Husinci – Řeži, Výkaz o docházce a prospěchu žactva I. a třídy jednotřídní obecné školy smíšené v Husinci, školní rok 1936/37.

Základní a mateřská škola v Husinci – Řeži, Výkaz o docházce a prospěchu žactva I. b třídy jednotřídní obecné školy smíšené v Husinci, školní rok 1936 – 37.

Základní a mateřská škola v Husinci – Řeži, Výkaz o docházce a prospěchu žactva I. a třídy jednotřídní obecné školy smíšené v Husinci, školní rok 1937/38.

Základní a mateřská škola v Husinci – Řeži, Výkaz o docházce a prospěchu žactva I. b třídy jednotřídní obecné školy smíšené v Husinci, školní rok 1937/38.

Základní a mateřská škola v Husinci – Řeži, Výkaz o docházce a prospěchu žactva I. a třídy jednotřídní obecné školy smíšené v Husinci, školní rok 1938/39.

Základní a mateřská škola v Husinci – Řeži, Výkaz o docházce a prospěchu žactva I. b třídy jednotřídní obecné školy smíšené v Husinci, školní rok 1938/39. Všechny tyto výkazy jsou uloženy v Základní a mateřské škole v Husinci – Řeži.

Tištěné prameny

HRONEK JOSEF, Výbor zákonů školských. Díl II., Organizace školské správy, zřizování národních škol a právní poměry učitelstva. Praha: Kropáč a Kucharský 1934.

HRONEK JOSEF, Výbor zákonů školských: výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 30. července 1937, č. 105.513-I. Díl III., Školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské a pro školy (třídy) pomocné. Praha, Kropáč a Kucharský 1938.

Říšský zákon o školách obecných s nařízením vykonávacím a řádem školním i vyučovacím. Vídeň 1897.

Zákony školské. Oddíl 4., část 2, Vynesení, nařízení, usnesení a rozhodnutí c. k. zemské školní rady, c. k. místodržitele a c. k. finanč. ředit. zemského. Praha, Ústřední spolek jednot učitelských v království českém, nákl. vl. Rašín 1904.

Tiskem vydané prameny

Český učitel: věstník Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Čechách. Praha, Grégr. Vycházel v letech 1897 – 1941.

Úřední list okresní správy politické a okresního školního výboru v Karlíně, ročník 1924, číslo 2. a 3.

Oral history

Vyprávění pamětníka Jana Dosoudila, nar. 1925. Rozhovor proběhl 17. dubna 2012.

Literatura

BAREŠOVÁ JANA, DOLEŽAL DANIEL, SMOLOVÁ VĚRA, SOKOLTOVÁ FRANTIŠKA, Kroniky a kronikářství okresu Příbram. Středočeský sborník historický 30 – 33, 2004 – 2007.

BLÁHOVÁ MARIE, FIALA ZDENĚK, Kosmova kronika česká. Praha, Svoboda 1972.

BLÁHOVÁ MARIE, FIALA ZDENĚK, Pokračovatelé Kosmovi. Praha, Svoboda 1974.

BLÁHOVÁ MARIE, KRČMOVÁ MARTA, VRBOVÁ HANA, Kronika tak řečeného Dalimila. Praha, Litomyšl: Paseka 2005.

BOBKOVÁ – VALENTOVÁ Kateřina, Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia. Praha, Karolinum 2006.

ČAPEK KAREL, Hovory s T. G. M. Praha, Fragment 2009.

ČAPEK JAN BLAHOVLAV, BLÁHOVÁ MARIE, Husitská kronika, Píseň o vítězství u Domažlic. Praha, Svoboda 1979.

ČAPKA FRANTIŠEK, VACULÍK JAROSLAV, ZWETTLER OTTO, Úvod do studia dějepisu a technika historikovy práce. Brno, Masarykova univerzita 1996.

ČERNUŠÁK GRACIÁN, NOVÁČEK ZDENKO, ŠTĚDRON BOHUMÍR, Československý hudební slovník osob a institucí, 2, M-Ž. Praha, Státní hudební vydavatelství 1965.

DAVID PETR, DOBROVOLNÁ VĚRA, SOUKUP VLADIMÍR, Okolí Prahy. Praha, Soukup & David 2007.

FEJLEK VOJTĚCH, VAŠEK RICHARD, Cesta demokracie. I, Projevy, články, rozhovory 1918 – 1920, T.G. Masaryk. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2003.

FIALA ZDENĚK, Zbraslavská kronika = Chronicon aulae regiae. Praha, Svoboda, 1976.

GEBHART JAN, KUKLÍK JAN, Druhá republika 1938 – 1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Praha, Litomyšl: Paseka 2004.

GEBHART JAN, KUKLÍK JAN, Velké dějiny zemí Koruny české, svazek 15, část a. Praha, Litomyšl: Paseka 2006.

HADRAVOVÁ ALENA, MARTÍNKOVÁ DANA, MATL JIŘÍ, Historia Bohemica = Historie česká/ Enea Silvio. Praha, KLP-Koniasch Latin Press, Ústav pro klasická studia AV ČR, Nadace pro dějiny kultury ve střední Evropě, 1998.

HANZAL JOSEF, Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775 – 1848, Sborník archivních prací 26 (1976).

HLAVÁČEK IVAN, KAŠPAR JAROSLAV, KVAČEK ROBERT, MAUR EDUARD, NOVOTNÝ KAREL, PETRÁŇ JOSEF, SKÝBOVÁ ANNA, URBAN OTTO, Úvod do studia dějepisu III. Nauka o historických pramenech. Praha, SPN 1983.

HLAVÁČEK IVAN, Ze zpráv a kronik doby husitské. Praha, Svoboda 1981.

HLEDÍKOVÁ ZDENKA, JANÁK JAN, DOBEŠ JAN, Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost. Praha: NLN 2005.

HORÁK JOSEF, KRATOCHVÍL MILAN, Stručné dějiny vývoje školy a pedagogického myšlení. Liberec: Technická univerzita v Liberci 2005.

HROCH MIROSLAV a kolektiv, Úvod do studia dějepisu. Praha, SPN 1985.

HROMÁDKA TOMÁŠ, MOCKOVČIAKOVÁ ALENA, SCHOLLAROVÁ VĚRA, Kroniky. Praha, Informační a poradenské středisko pro místní kulturu, Útvar Regis 2004.

KAMPER ZDENĚK, Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Kezelia Bydžovského sepsaná. Mladé Boleslav, Městská rada mladoboleslavská 1935.

KAŇÁK MILOSLAV, ŠIMEK FRANTIŠEK, Staré letopisy české z rukopisu křížovnického. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1959.

KÁRNÝ MIROSLAV, Politické a ekonomické aspekty „Židovské otázky“ v pomnichovském Československu, Sborník historický 36 (1989).

KASPEROVÁ DANA, Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2010.

KAŠPAR JAROSLAV, PORÁK JAROSLAV, Ze starých letopisů českých. Praha, Svoboda 1980.

KERNBACH ANNA, Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku. K dějepisectví přemyslovského období. Brno, Matice moravská 2010.

KNEIDL FRANTIŠEK, Paměti škol okresu Karlínského. Soudní okresy: Karlín a Brandýs n. L. od nejstarších časů, zvláště však od r. 1848 až do r. 1898, zpracované učitelstvem školního okresu Karlínského, redigované Frant. Kneidlem. Karlín 1898.

KOLÁR JAROSLAV, Václav Hájek z Libočan, Kronika česká. Odeon 1981.

KOLEK ROMAN, Kroniky a kronikářství v okrese Praha – Východ. Středočeský sborník historický 25, 1999.

KRÁLÍKOVÁ MARIE, JOSEF NEČESANÝ, VÁCLAV SPĚVÁČEK, Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích. Praha, SPN 1977.

KUBÍKOVÁ ANNA, Rožmberské kroniky: krátký a sumovní výtah od Václava Březana. České Budějovice, Veduta 2005.

MAREK JAROSLAV, KUTNAR FRANTIŠEK, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2009.

MARTÍNEK JIŘÍ, Rodné domy v Čechách, na Moravě, ve Slezsku. Praha, Olympia 2010.

NAHODIL OTAKAR, ROBEK ANTONÍN, České lidové kronikářství. Praha, Orbis 1960.

NOVOTNÝ KAREL, PETRÁŇ JOSEF, SKÝBOVÁ ANNA, URBAN OTTO, Úvod do studia dějepisu III. Nauka o historických pramenech. Praha, SPN 1983.

POLÁK STANISLAV, Průvodce po archivních fondech I. Vlastivědný sborník Podbrdsko 20. Příbram, Okr. archiv, okr. muzeum 1984.

PUBAL VÁCLAV, Kroniky a kronikáři. Praha, Národní muzeum, Ústřední muzeologický kabinet 1985.

RUBÍN JOSEF, Přírodní památky, rezervace a parky, Nakladatelství Olympia, a.s. 2004.

RÝDL KAREL, K vývoji a řízení školství v Českých zemích I. (1774 – 1989). Pardubice, Univerzita Pardubice 2010.

SÉM JULIUS, Papírové peníze na území Československa 1762 – 1975. Česká numismatická společnost, pobočka Hradec Králové 1977.

SOMR MIROSLAV a kolektiv, Dějiny školství a pedagogiky. Praha, SPN 1987.

ŠOUKAL JIŘÍ, Slovo kronikáře – Řež jako rekreační oblast v 1. polovině 20. století. Naše vesnice 1/2010.

ŠPAČKOVÁ RENATA, Mělnicko a Kokořínsko: střední Čechy, tipy na výlety: Dolní Povltaví, Střední Polabí, Mělník a okolí, Kokořínsko. Děčín: Česká turistika 2005.

ŠPECINGER OTAKAR, Kralupsko: Rodný kraj Mistra Antonína Dvořáka, Vlastivědný sborník Dolního Povltaví. Kralupy nad Vltavou, Okresní rada osvětová 1949.

ŠPECINGER OTAKAR, Veltrusy: Perla dolního Povltaví. Praha: Tiskárna Libertas, Veltrusy: Městský úřad Veltrusy 2003.

ŠŮLA JAROSLAV, Kronika velmi pěkná o Janovi Žižkovi, čeledínu krále Václava. Hradec Králové, Kruh 1979.

ÚLOVEC JIŘÍ, Tvrz a zámek Odolena Voda. Praha 1998.

VÁŇOVÁ RŮŽENA, RÝDL KAREL, VALENTA JOSEF, Výchova a vzdělání v českých dějinách. IV díl – 1. svazek. Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem (obecné školství – 1848 – 1939), (střední školství a učitelské vzdělání – 1914 – 1939). Praha, Univerzita Karlova 1992.

VEJVODA FRANTIŠEK, Z historie obce, 25. pokračování. Odolen 12 (1992).

VEJVODA FRANTIŠEK, Z historie obce, 26. pokračování. Odolen 1 (1993).

VEJVODA FRANTIŠEK, Z historie obce, 27. pokračování. Odolen 2 (1993).

VEJVODA FRANTIŠEK, Z historie obce, 28. pokračování. Odolen 3 (1993).

VEJVODA FRANTIŠEK, Z historie obce, 29. pokračování. Odolen 4 (1993).

VEJVODA FRANTIŠEK, Z historie obce, 30. pokračování. Odolen 5 (1993).

VEJVODA FRANTIŠEK, Z historie obce, 31. pokračování. Odolen 6 (1993).

VEJVODA FRANTIŠEK, Z historie obce, 33. pokračování. Odolen 9 (1993).

VESELÁ ZDENA, Příspěvek k dějinám českého školství. Praha, SPN 1984.

ZACHOVÁ JANA, Prameny dějin českých, Nová řada I. díl. Kronika Františka Pražského. Praha, Nadace Patriae, Historický ústav Akademie věd České republiky 1997.

ZAP KAREL VLADISLAV, Česko-moravská kronika. Praha, B. Kočí 1906.

Internetové stránky:

ENVIS - Informační servis o životním prostředí v Praze. [online]. [cit. 2012-07-02]. Dostupné z: <http://envis.praha-mesto.cz/rocenky/neziva/kap04.htm>

Husinec – Řež: Přehled historických zmínek územně – správního vývoje obce Husinec – Řež. [online]. [cit. 2012 - 06 - 04]. Dostupné z: <http://www.husinec-rez.cz/obec-727b/historie/>

Knihovna Petra Bezruče v Opavě. [online]. [cit. 2012-06-02]. Dostupné z: <http://www.okpb.cz/webit/index.php?set=pocatky~cze~false>

Město Klecany (Oficiální informační portál města Klecany). [online]. [cit. 2012-06-19]. Dostupné z: <http://www.klecany.cz/obsah/1-analyticka-cast-449.html>

Klecany (Oficiální informační portál města Klecany): Školství v Klecanech - historie. [online]. [cit. 2012-06-27]. Dostupné z: <http://www.klecany.cz/obsah/skolstvi.html>

Skupina ČEZ: Ústav jaderného výzkumu Řež. [online]. [cit. 2012-06-19]. Dostupné z: <http://www.cez.cz/cs/o-spolecnosti/skupina-cez/spolecnosti-skupiny-cez-v-cr/ustav-jaderneho-vyzkumu-rez.html>

Svazek obcí Dolní Povltaví - Odolena Voda. [online]. [cit. 2012-05-06]. Dostupné z WWW: <http://www.odolenavoda.cz/cs/neprehlednete/svazek-obci/>

Větrušice (oficiální stránky obce): Zajímavá místa v okolí - Klecany. [online]. [cit. 2012-06-19]. Dostupné z: <http://www.vetrusice.cz/project/article.php?id=316>

Seznam příloh

Příloha 1: Mapa s vyznačenými obcemi, jejichž školní kroniky jsou v práci srovnávány.

Příloha 2: První známá budova obecné školy v Odoleně Vodě používaná do roku 1824.

Příloha 3: Druhá budova obecné školy v Odoleně Vodě používaná v letech 1824 – 1864.

Příloha 4: Budova obecné školy v Odoleně Vodě používaná v letech 1864 – 1964. Dnes základní umělecká škola.

Příloha 5: Budova přestavená v roce 1936 na budovu obecné školy, dnes budova základní a mateřské školy v Husinci – Řeži.

Příloha 6: Budova obecné školy v Klecanech používaná v letech 1864 – 1967. Dnes zdravotní středisko.

Přílohy

Příloha 1: Mapa s vyznačenými obcemi, jejichž školní kroniky jsou v práci srovnávány.

Zdroj: Mapy.cz. [online]. [cit. 2012-07-19]. Dostupné z:

http://www.mapy.cz/#q=Odolena%2520Voda&t=s&x=14.436442&y=50.215002&z=12&d=muni_4190_1

Příloha 2: První známá budova obecné školy v Odoleně Vodě používaná do roku 1824.

Zdroj: Fotografie ve vlastnictví Aleše Drozda.

Příloha 3: Druhá budova obecné školy v Odoleně Vodě používaná v letech 1824 – 1864.

Zdroj: Fotografie ve vlastnictví Aleše Drozda.

Příloha 4: Budova obecné školy v Odoleně Vodě používaná v letech 1864 – 1964. Dnes základní umělecká škola.

Zdroj: Fotografie ve vlastnictví Aleše Drozda.

Příloha 5: Budova přestavená v roce 1936 na budovu obecné školy, dnes budova základní a mateřské školy v Husinci – Řeži.

Zdroj: ZŠ A MŠ Husinec - Řež - Fotoalbum. [online]. [cit. 2012-07-19]. Dostupné z: <http://zs-a-ms-husinec-rez.cz/index.php/fotoalbum/category/1-nase-skola>

Příloha 6: Budova obecné školy v Klecanech používaná v letech 1864 – 1967. Dnes zdravotní středisko.

Zdroj: *Naučná stezka - Oficiální web města Klecany* [online]. [cit. 2012-07-21]. Dostupné z: <http://www.mu-klecany.cz/web/cs/turistika/naucna-stezka;jsessionid=793579B813C18F10A9FBC712E1763234>